

Міністерство освіти і науки України
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Дніпропетровське обласне відділення соціологічної асоціації України

25 річчю кафедри соціології ДНУ присвячується

**Соціологічна наука в Україні:
сучасний стан і світові тренди**
Матеріали Міжнародного круглого столу
(м. Дніпропетровськ, 20 квітня 2016 р.)

Дніпропетровськ
Видавництво «Грані»
2016

УДК 316(477)(082)
ББК 60.5(4Укр)я431
С69

С69 Соціологічна наука в Україні: сучасний стан і світові тренди: Матеріали Міжнародного круглого столу (м. Дніпропетровськ, 20 квітня 2016 р.) / відп. за випуск, професор В.В. Кривошеїн. – Д.: Видавництво «Грані», 2016. – 100 с.
ISBN 978-617-7351-15-2

Подані матеріали (тези виступів) Міжнародного круглого столу «Соціологічна наука в Україні: сучасний стан і світові тренди», яка відбулася 20 квітня 2016 р. у Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара.

Для всіх, хто цікавиться теоретико-методологічними проблемами сучасної соціологічної науки.

УДК 316(477)(082)
ББК 60.5(4Укр)я431

ISBN 978-617-7351-15-2

© Дніпропетровський національний
університет імені Олеся Гончара, 2016
© Видавництво «Грані», 2016

О.А. Безрукова

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Особливості викладання соціології студентам непрофільних спеціальностей як необхідна умова формування професійної компетентності та громадянської позиції

Протягом тривалого часу у вищих навчальних закладах існувала ситуація, коли оптимальна модель підготовки майбутніх фахівців передбачала засвоєння, головним чином, спеціальних знань. Зміна у суспільній свідомості на користь соціології відбулася на початку 90-х років ХХ ст. Важливим компонентом освіти майбутнього фахівця стало вивчення цілої низки соціальних та гуманітарних дисциплін, в тому числі й соціології.

В Україні статус базової дисципліни в державних навчальних закладах соціологія отримала завдяки постанові Міністерства освіти України, що була прийнята у травні 1993 року. Це сприяло тому, що соціологія стала обов'язковою для викладання в усіх навчальних закладах III та IV рівня акредитації. Поліпшилося становище соціології як навчальної дисципліни у вищих навчальних закладах і завдяки Указу Президента України «Про розвиток соціологічної науки в Україні» (2001).

Але ситуація кардинально змінилася в 2009 році разом з Указом міністра освіти і науки України «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента». Тоді соціологія взагалі була вилучена із списку обов'язкових для вивчення дисциплін на багатьох спеціальностях і переведена в категорію дисциплін «За вибором студента». Реально ж ситуація склалася така, що студент, обираючи одну дисципліну, автоматично позбавлений можливості обрати інші дисципліни загального профілю, які донедавна вивчали його попередники. Адже існує чітке обмеження кількості гуманітарних предметів, які можна вибрати із запропонованого списку. До сьогоднішнього дня ситуація з вивченням соціології студентами непрофільних спеціальностей лише погіршується, що, як у ближній, так і дальній перспективі, дається в знаки в проблемах, які ми маємо в сучасному суспільстві.

Адже соціологія є наукою, що вивчає структуру суспільства, соціальні процеси, що відбуваються в суспільстві. Це забезпечує умови для орієнтації людини в суспільстві, надає можливість більш виважено підходити до процесу прийняття рішень, що стосуються до неї та до її найближчого соціального оточення. Без розуміння устрою соціального світу, що нас оточує, сьогодні дуже складно орієнтуватися як у суспільстві загалом, так і в окремих його сферах, у функціонування яких залучений кожен з нас.

У системі всіх наук соціологія єдина, що вивчає суспільство в цілому, у комплексі, у всій складності й різноманітті соціальних процесів, відносин й явищ. Соціологія робить глобальні узагальнення, виводить найзагальніші закономірності життєдіяльності всього суспільства й окремих соціальних груп

у ньому, а також виявляє відношення людини й суспільства, суспільства й природи. Адже основна особливість соціологічного підходу - комплексний характер. Соціологія виявляє загальні закономірності у різних сферах соціального буття.

Соціологія є своєрідним дзеркалом суспільства, у якому відображаються всі його явища та проблеми. Методика викладання соціології (науки, яка тісно пов'язана з реальною дійсністю, з суспільством) не схожа на методику засвоєння математичних, економічних чи то мовних дисциплін. Тут на перший план виходить здатність до розмірковування, судження. Швидкість мислення менш важлива, ніж його гнучкість та здатність сприймати й оцінювати різні думки. Освіта не повинна обмежуватися лише передачею вузькоспеціалізованих знань та навичок, вона покликана поліпшувати здатність людини до мислення, усвідомлення наслідків своїх дій, що стає можливим при вивченні соціології, знання якої завжди вважалися одним із засобів формування світогляду людини.

Звісно, що у процесі навчання студент вивчає значну кількість дисциплін і залежно від професії велику роль у формуванні професійних навичок насамперед відіграють спеціальні дисципліни, знання яких будуть використані безпосередньо у професійній діяльності. Однак не варто відмовлятися від дисциплін, без вивчення яких неможливо повною мірою сформувати та підвищити освіченість, загальний розумовий рівень, розвинути вміння мислити, спілкуватися, сформувати і розширити світогляд і т. ін. Сучасна соціологія являє собою гігантський масив соціальних знань, дослідницьких технологій, методик, за допомогою яких вони охоплюють особливий аспект суспільства - соціальну реальність, процеси і явища соціального життя людей, соціальні сфери. Цей масив невпинно поповнюється новими знаннями. Вивчення соціології допоможе сформувати у майбутніх спеціалістів соціологічне мислення та культуру, сформувати алгоритм з'ясування природи соціальних процесів та явищ.

Сьогодні студентська молодь практично не вмотивована на серйозне ставлення до предметів, які безпосередньо не пов'язані з їхньою майбутньою професійною діяльністю, тому слід додатково аргументувати необхідність вивчення соціології у вищих навчальних закладах як основного засобу формування загальної компетентності майбутнього фахівця і активного громадянина, адже сучасне суспільство характеризується активними процесами перетворення у всіх сферах, особливо в соціальному, економічному, політичному житті.

Отже, соціологія сприяє пізнанню і розумінню сучасного суспільства. Вона піднімає важливі проблеми природи індивідуальної моральної і правової відповідальності, досліджуючи соціальний контекст людських дій. А соціологічні знання значно сприяють розвитку особистісних та професійних якостей сучасної успішної людини.

Література:

1. Николаевский В.Н. К вопросу о социологическом образовании студентов несоциологических специальностей / В. Н. Николаевский, В. В. Омельченко // Методология, теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. – Харків : Видавничий центр Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, 2002. – С. 522 – 526.
2. Омельченко В.В. Соціологія в системі вищої технічної освіти: динамічний розвиток чи крок назад / В. В. Омельченко // Український соціум. – 2004. – № 3 (5). – С. 77–86.
3. Слободянюк А.В. Значення соціології як науки та навчальної дисципліни в сучасному українському суспільстві / А.В. Слободянюк // Вісник Вінницького політехнічного інституту, 2011. – № 1.
4. Стили життя: панорама змін / за ред. М.О. Шульги. – К.: ІС НАНУ, 2008. – 416 с.
5. Сучасний стан розвитку та перспективи розвитку соціології в Україні та Європі / за наук. ред. Є.І. Головахи та О.Г. Стегнія. – К.: ІС НАНУ, 2008. – 192 с.
6. Указ Президента України «Про розвиток соціологічної науки в Україні» // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 2. – С. 5–7.
7. Шульга М.О. Дрейф на узбіччя. Двадцять років суспільних змін в Україні. – К.: ТОВ «Друкарня „Бізнесполіграф”», 2011. – 448 с.

В.А. Бойко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ВНЗ м. Дніпропетровська у семантичному просторі студентської молоді

Освітній простір є суттєвою атрибутивною характеристикою освітнього універсалу і має складну структуру, що включає освітні інституції ціннісно-нормативні і практичні універсали. Для розуміння сучасних освітніх тенденцій, характерних для українського суспільства, набуває значущості дослідження як об'єктивних так і суб'єктивних характеристик освітнього простору, що актуалізує використання евристичних можливостей проєктивних методик. Для визначення ВНЗ структури м. Дніпропетровська у семантичному просторі студентської молоді може бути використаний метод семантичного диференціала. На думку Ч.Осгуда, яку поділяють і сучасні дослідники (наприклад, А.Р. Шмельов), семантичний диференціал покликаний виявити, насамперед, емотивну оцінку якостей об'єкта і, меншою мірою – когнітивні і поведінкові установки індивідів стосовно об'єкта [2].

Ймовірно, більшість несвідомих оцінок, установок і відносин можна досить достовірно виявити за допомогою семантичного шкалювання, навіть якщо виходити з традиційної методики Ч. Осгуда. Ця методика полягає в оцінці стимулу з допомогою набору високочастотних прикметників та їх антонімів (біполярних шкал) на основі факторів САО (Сила – Активність – Оцінка, визначені Ч. Осгудом як *синестезія*) [1]. В сукупності три види шкал дозволяють описати сенсорно-емоційний образ об'єкта для конкретного індивіда, а також, при узагальненні показників, виявити оцінки цього об'єкта групою і його «цінність» (тобто сумарний показник оцінок позитивних якос-

тей). Використані шкали були семибальними (-3; -2; -1;0;+1;+2;+3). Для більш точного виявлення денотативних (а не конотативних) характеристик об'єкта використовувалися в якості маркерів (дескрипторів) біполярних шкал «викликані», а не «задані» характеристики. Такі дескриптори формулювали (конструювали) самі студенти на попередньому етапі теста, мета якого формулювалася як «описання об'єкта».

Таблиця 1

Шкали факторів семантичного простору

Фактор СИЛА								
слабкий	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	сильний
легкий	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	важкий
маленький	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	великий
Фактор АКТИВНІСТЬ								
повільний	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	швидкий
пасивний	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	активний
хаотичний	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	упорядкований
Фактор ОЦІНКА								
поганий	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	хороший
масовий	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	елітарний
дешевий	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	коштовний

Таблиця 2

ВНЗ м.Дніпропетровська у семантичному просторі студентської молоді

ВНЗ м.Дніпропетровська	Фактори		
	Сила	Активність	Оцінка
НГУ (NMU National Mining University)	0,81	0,56	0,68
ДНУ (DNU Dnipropetrovsk National University)	1,29	0,78	0,95
ПДАБА (PSACEA Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture)	1,16	0,93	0,98
ДНУЗТ (DNURT Dnipropetrovsk National University of Rail Transport)	0,78	0,60	0,45
(DSAU Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University)	0,18	0,25	0,11
ДУАН (ANU Alfred Nobel University)	0,80	0,72	1,34
НМетАУ (NMAU National Metallurgical Academy of Ukraine)	0,42	0,43	0,20

Dnepropetrovsk Universities in the semantic space (all students)

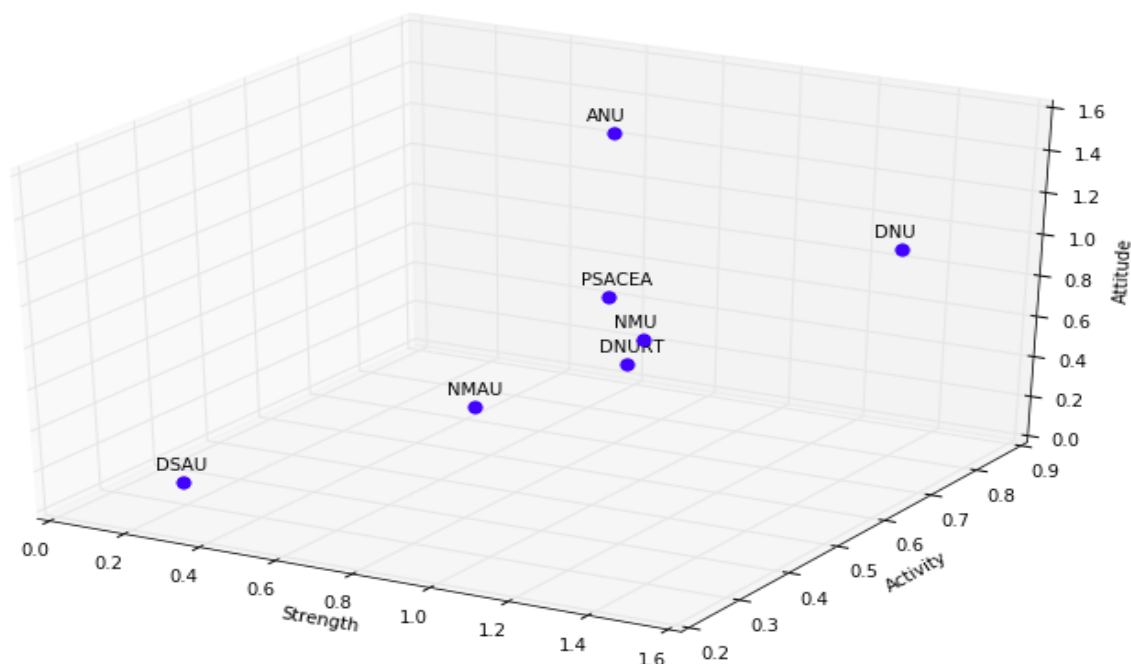

Рис. 1. ВНЗ м.Дніпропетровська у семантичному просторі студентської молоді

У цілому отримані результати дослідження дозволяють стверджувати, що ВНЗ м. Дніпропетровська технічної спрямованості (НГУ, ПДАБА, ДНУЗТ, НМетАУ) утворюють певну типологічну групу, а ДНУ, ДУАН і ДДАЕУ знаходяться осторонь як від «технічної» типологічної групи, так і відносно самих себе.

Література:

1. Осгуд, Ч. Приложение методики семантического дифференциала к исследованиям по эстетике и смежным проблемам [Текст] / Ч.Осгуд, Дж.Суси, П.Танненбаум // Семиотика и искусствометрия. – М. : Мир, 1972. – С. 278–298.
2. Шмелев, А. Г. Психодиагностика личностных черт [Текст]/ А.Г.Шмелев. – СПб.: Речь, 2002. – 480 с.

Ю.В. Борисова

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Освіта як середовище сенсоутворення

Вектор реорганізації інституційної системи українського суспільства, й сфери освіти в тому числі, задається сьогодні не тільки бажанням привести їх у відповідність до європейських моделей, але й об'єктивним включенням в процеси глобалізації. Це незмінно породжує диспути з приводу впливу модифікації форми на змістові аспекти освітнього процесу, необхідності (доці-

льності?) збереження аутентичних його рис і особливостей.

У певній мірі сучасні освітні тренди – атрибут експансії інформаційних технологій, данина часу з його «модю» на дистанційні форми навчання, різного роду опосередковані, поглинаючі діалог, форми взаємодії учасників навчального процесу. Те, яким чином освітні інновації впливають на якість навчання, є предметом запеклих дискусій. Важливим критерієм оцінки їх доцільності вочевидь слід вважати здатність освіти в нових умовах забезпечувати сталий розвиток суспільства. Якщо навчальний процес виступає просто обміном інформаційними посланнями, то об'єкт навчання, заволодіваючи невідрефлексованим знанням, що не породжує сумніву й не стимулює пошук, залишається в інформаційних межах заданого «на вході» в систему. Засвоєні когнітивні й поведінкові схеми, згідно з логікою аномічного ритуалізму, працюють на безцільне і беззмістовне відтворення наявного, «подвоюючи» реальність й не сприяючи руху вперед. Про ризик перетворення освітнього процесу на наратив вказував ще П.Фрейре: «Зміст в контексті такого оповідання, будь то оцінки або емпіричні характеристики реальності, стає окам'янілим... Учні перетворюються на контейнери, ємності для зберігання, які наповнює викладач. Чим більше він наповнить цей контейнер, тим кращий він вчитель... Можна сказати, що освіта страждає від хвороби оповідання» [1].

Збільшення інформації не означає автоматичного збільшення простору сенсів й може навіть ускладнювати самоорієнтацію суб'єкта. За словами Ж. Бодрійяра, ми знаходимося в світі, в якому стає все більше інформації й все менше сенсу [2].

Проблема виконання сучасною освітою функції сприяння пошуку сенсів, їх прояснення (українське слово «освіта» - однокореневе зі словами «просвітляти», «освітлювати») або породження, утворення (російською «утворювати» – «образовывать», звідси – «образование») є надзвичайно актуальною. Адже за можливість впливати на формування простору сенсів і орієнтування молоді людини в цьому просторі з інститутом освіти та традиційними агентами соціалізації й навчання сьогодні конкурують реклама, маркетинг, інші інститути ринку і державної бюрократії. Зокрема, в сфері освіти за процес сенсоутворення «відповідають», в т.ч., кон'юнктурні інстанції, впливаючи не тільки на організацію навчального процесу, а й на змістове його наповнення.

Нав'язаність сенсів може відчуватися всіма суб'єктами навчального процесу - викладачами, в компетенцію яких «повинні» входити сізифові навички складання нескінчених таблиць, графіків, програм; студентами, які усвідомлюють невідповідність того, що є, тому, що знадобиться в професії та житті. Розходження засвоєного і потрібного (для працевлаштування та, в цілому, самореалізації) породжує якщо не екзистенційну фрустрацію, то, принаймні, відчуття підміни сенсів. Можливість залишитися після навчання в обраній професії зовсім не гарантує гідного достатку й прийняттого соціального становища. Поза межами спеціальності молода людина поглинається

стихією суспільства-гіпермаркету, опиняючись в ситуації «надмірного вибору». Для деяких це означає цілковиту пасивність, безсилля й відмову від вибору взагалі. Цілком закономірною реакцією багатьох представників студентського загалу є ототожнення вищої освіти переважно з дипломом – символом («симулякром?»), якій підміняє її реальний зміст, дозволяє зняти питання фальсифікованості / відсутності сенсів.

Конфлікт наявного і бажаного може даватися взнаки вже на студентських лавах. Опитування показують: майже половині студентів вкрай важко зорієнтуватися в кредитно-модульній системі, незручною є система організації навчання (на це вказує кожен третій), є складнощі в сприйнятті навчального матеріалу; є серед студентів незадоволені фактом нав'язування викладачами власної точки зору, формальним ставленням до слухачів [3].

Вочевидь, орієнтація (в якій вже раз) переважно на символи замість ідей залишить освітню систему в межах старих ритуальних практик, учасники яких продовжуватимуть продукувати, дублюючи один одного, потоки інформації, яка не тотожна знанням. Будучи надмірною і самодостатньою, інформація не породжує мислення, знімаючи питання сенсів у тих вимірах людського буття, де їх традиційно прийнято було шукати. Не є виключенням й сфера освіти, завданням якої сьогодні стає не породження або ствердження сенсів, а, скоріше, навчання компетентному орієнтуванню суб'єкта в нескінченному просторі символів.

Література:

1. Фрейре, П. Образование как практика освобождения [Електронний ресурс] / П. Фрейре. – Режим доступу: http://old.prosv.ru/ebooks/best_pdf/paul_freire.pdf.
2. Бодрийяр, Ж. Симуляция и симулякры [Текст] / Ж. Бодрийяр. – Тула, 2013. – 204с.
3. Пилюгина, Е.В. Образование в пространстве постмодерна: тенденции и перспективы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article>.
4. Проблемы адаптации студентов-первокурсников к университетской жизни [Текст]: Отчет по результатам социологического исследования / Под общ. ред. проф. В.В. Кривошеина. – Д.: Учебно-методическая лаборатория социологии ДНУ ім. Олесь Гончара, 2014. – 61 с.

Н.В. Бурмага

Днепропетровский национальный университет имени Олесь Гончара
Сетевые сообщества как новая форма социальной организации в условиях постмодерна

Важная роль в развитии современного общества принадлежит информации, которая без преувеличения оказывает существенное влияние практически на все сферы жизни людей. Следует отметить, что иногда определяющее значение имеет не её объём, а источник, интерпретация, способы и методы предоставления, под влиянием которых мы принимаем различные решения.

Интернет как пространство для новых форм взаимодействия между

пользователями становится также основополагающим фактором трансформации повседневной реальности индивида, что приводит к изменениям процесса социальных интеракций как на межличностном, так и на общественном уровнях. Таким образом, воздействуя на рутинные процессы в жизнедеятельности людей, глобальная сеть имеет влияние на общество в целом, на социальные институты и модели взаимоотношений между ними. Интернет как социокультурный феномен и как площадка для становления новой виртуальной реальности является порождением обширного комплекса трансформаций нашего общества, которое находится в своеобразном переходном периоде.

Социальная организация в принципе как феномен и элемент структуры и функционирования общества является с одной стороны порождением, а с другой стороны неотъемлемым «атрибутом» и характеристикой непосредственно Модерна с его стремлением к упорядочиванию, структурированию и системности. Эти несколько характеристик, наравне с рационализацией и иерархичностью являются одними из многих основополагающих черт общества Модерна. Эти же характеристики свойственны и самой социальной организации как явлению.

К основным признакам социальной организации кроме того можно отнести: 1) наличие единой цели (например, производство товаров или оказание услуг); 2) наличие определенной иерархии отношений с системой власти и управления; 3) функции, определяемые общей целью организации, которые распределены между участниками в виде полномочий и обязанностей; 4) наличие постоянной коммуникации между членами организации.

Если в обществе Модерна главенствующую и определяющую роль как в развитии общества в целом, так и в построении конкретных взаимоотношений и социальных взаимосвязей, занимала сфера экономических отношений и, соответственно, основным ресурсом выступал финансовый капитал, то при переходе в постиндустриальную фазу развития общества и сменяющем Модерн Постмодерне, акценты влияния от финансового капитала переходят к капиталу информационному. Циркуляция и обмен информационным капиталом наиболее активно осуществляется в рамках продолжающейся развиваться глобальной сети Интернет. В современную эпоху строение и функционирование общества базировалось на вертикальных связях, в постмодерне же превалирует горизонтальная система построения социальных взаимодействий, наиболее ярко-выраженная в развитии и функционировании такого феномена как сетевое общество.

В процессе возникновения, развития и распространении сетевых сообществ, а соответственно и нового типа общества (сетевого общества), основополагающая роль принадлежит современным коммуникациям, а именно — их объединению в устойчивую и взаимосвязанную совокупность сетей, в частности сетевых сообществ. Основоположник изучения виртуальной коммуникации Г. Рейнгольд в своей книге «Virtual Community» вводит в научный оборот термин «виртуальное сообщество». Ученый предлагает «Вирту-

альным сообществом называть общественные объединения, которые появляются в сети, когда определенное (достаточно большое) число людей на протяжении длительного времени участвует в публичных дискуссиях, испытывая при этом свойственные человеку эмоции и создавая сеть личных контактов» [2].

Виртуальные социальные сети становятся плацдармом для реализации множества социальных функций в сфере коммуникации, поиска и формирования идентичности индивида в текучей современной повседневности, и постепенно они формируют новый вид социальной организации, характерной непосредственно для нынешних условий общества Постмодерна. Именно этим новым видом социальной организации и может выступать виртуальное сетевое сообщество.

Российские исследователи выделяют ряд критериальных признаков сетевых Интернет-сообществ, к которым относят следующее: 1) наличие у пользователей, имеющих возможность взаимодействовать между собой в пределах группы, определенного информационного ресурса; 2) наличие совокупности предписанных ролей (поставщик контента, пользователь, участник чата, модератор) и «сетикета» или норм, обеспечивающих регулирование поведения членов комьюнити; 3) возможность реализации своих личных и общих целей в процессе коммуникации в рамках сетевого сообщества.

Была рассмотрена сущность и определенные особенности функционирования виртуальных сетевых сообществ как нового вида социальной организации. Было выявлено, что данный феномен имеет ряд общих черт с таким элементом социальной реальности как социальная организация, к этим общим чертам следует отнести: наличие постоянной коммуникации между участниками группы, которая представляет собой сеть контактов, объединённых определенными общими интересами и целями.

Также к характеристикам, что являются общими для социальной организации и сетевого сообщества можно отнести наличие определенной иерархии среди участников сообщества, и правил поведения, реализации коммуникации. В отличие от социальной организации сетевое сообщество является более неформальным, предоставляя своим участникам значительную свободу действий в реализации своих целей и удовлетворении потребностей.

Наличие общих характеристик социальной организации и сетевого сообщества позволяет нам предложить еще один подход к теоретизированию в вопросе сущности виртуальных сетевых сообществ. Но все же, хотелось бы отметить, что заявленная проблематика прежде не была исследована достаточно глубоко, а данный материал обосновывает ее актуальность и закладывает основы для дальнейшего изучения.

Литература:

1. Barnes, J.A. Class and Committees in a Norwegian Island Parish [Electronic resource] / J. Barnes // Journal: Human Relations – HUM RELAT. – 1954. – Vol. 7, № 1. – P. 39-58. –

Regime to access: <http://pierremerckle.fr/wp-content/uploads/2012/03/Barnes.pdf>

2. Rheingold Н. The Virtual Community [Electronic resource] / Н. Rheingold. – Perennial, 1994. – Regime to access: <http://www.rheingold.com/vc/book/>
3. Гавриленко И. Сетевое общество как понятие, образ и историческая перспектива / И. Гавриленко // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2012. – Вып. 1. – С. 62-81.
4. Кастельс М. Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе / М. Кастельс. – Екатеринбург: У-Фактория, 2004. – 328 с.
5. Кастельс М. Становление общества сетевых структур. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / М. Кастельс. – М., 1999. – 505 с.
6. Результаты исследования аудитории социальных сетей компании Gemius [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ain.ua/2015/04/16/575766>
7. Самыгин С.И. Социальные сети как социальный институт социализации молодежи / С.И. Самыгин, М.Ю. Попов, Д.С. Загутин // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. – 2015. – Вып. 5 – С. 24-36.
8. Сергодеев В.А. Сетевые интернет-сообщества: сущность и социокультурные характеристики / В.А. Сергодеев // Вестник Адыгейского государственного университета. Сер. 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология. – 2013. – Вып. 1 (113). – С. 111-124.
9. Соловей А.П. Виртуальные сообщества как особая форма социальной интеграции / А.П. Соловей // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2014. – Вып. 7-2. – С. 18-29
10. Тоффлер Э. Шок будущего / Э. Тоффлер. – М.: АСТ, 2008. – 560 с.

О.В. Гилюн

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Академічна нечесність студентів як предмет соціологічних досліджень

Явище академічної нечесності (академічне шахрайство) студентів – списування, використання шпаргалок на іспитах, купівля готових контрольних, кваліфікаційних робіт, використання в наукових роботах плагіату - добре відоме працівникам вищої освіти. Це явище в тих чи інших формах в освіті існувало завжди, але в сучасній Україні у зв'язку з масовизацією вищої освіти та під впливом інших соціальних та технічних чинників воно набуло загрозливих масштабів. Українські науковці традиційно не звертали на нього уваги і зараз продовжують його ігнорувати. На фоні кризових явищ та масштабної корупції суспільства проблема академічної нечесності ними не розглядається як першочергова, а тому серйозно і не досліджується.

І все ж в засобах масової інформації, в Інтернеті зокрема, з'являються тривожні попередження, що високий рівень академічного шахрайства в Україні уже зараз стає загрозою для її національної безпеки. Так директор БФ «Інституту розвитку освіти» Георгій Касьянов у своїй статті «Про академічну чесність – зокрема, або Як виші псують дітей» наголошує, що «академічна нечесність в Україні досягла системного рівня, стала частиною «академічної культури» або антикультури, що це явище деформує суспільство в цілому» [2]. Стає зрозумілим, що перспективи розбудови молоді української держа-

ви в значній мірі залежать від того, які цінності і норми академічної культури визнає, підтримує та сповідує студентство як найчисленніша верства академічної спільноти та перехідна соціальна група, що визначає характер майбутнього суспільства. Від відповідального, чесного та вмотивованого ставлення студентів до свого навчання залежить не тільки рівень їх професіоналізму та компетентності, їхнє професійне майбутнє, але і характер відносин, норм, цінностей, які вони, як фахівці чи керівники різних рівнів, будуть впроваджувати в суспільство.

Проблема академічної нечесності студентів не є сууго українською. Вона, в тій чи іншій мірі, має місце у всьому світі, а зростання доступу студентської молоді до інформаційних технологій призводить до ще більшого її загострення. Але в розвинутих зарубіжних країнах різні аспекти академічної нечесності студентів уже давно стали предметом уваги як вчених, так і управлінців освіти. Давні традиції запобігання академічної нечесності та довгу історію її дослідження мають, наприклад, Сполучені Штати Америки. Там систематично проводяться наукові дослідження масштабів та чинників академічного шахрайства, розробляються та впроваджуються в життя технології його запобігання. Для координації дій у цій сфері створені спеціальні науково-дослідні інституції, найбільш відомою серед яких є Центр академічної порядності (Center of Academic Integrity). Поширеними стали ініційовані США міжнародні порівняльні дослідження академічної нечесності студентів [3, с. 35].

Слід визнати, що деякі аспекти академічної культури студентів і в Україні ставали предметом наукового аналізу. Йдеться про дослідження громадської думки щодо проблем вищої освіти. В основному це стосувалось вивчення ставлення студентства до корупції та хабарництва.

Окреме соціологічне дослідження, присвячене вивченню проблем академічної культури у вищій освіті України, вперше було проведене тільки в 2015 році під егідою Соціологічної асоціації України та Харківського національного університету ім. В. Каразіна за сприяння МФ «Відродження». В Дніпропетровській області реалізацію цього наукового проекту, «Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку», здійснювали викладачі та співробітники кафедри соціології ДНУ імені Олеся Гончара. Дані всього дослідження були презентовані Східноукраїнським фондом соціальних досліджень (Харків) та Харківським національним університетом ім. В. Каразіна в липні 2015 року та частково опубліковані в Інтернеті. Проблеми академічної нечесності в 2015 році були також одним з предметів комплексного загальнонаціонального опитування «Вища освіта в Україні: громадська думка студентів», що проводилось Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс».

Результати першого дослідження показали, що 78% студентів здають екзамени несамотійно, тобто вдається до різного роду «неформальних

практик, 67% списують на екзаменах, а 23% вказують, що в їх навчальних закладах оцінку можна отримати за гроші або за певні послуги [2].

Результати опитування «Вища освіта в Україні: громадська думка студентів» підтверджують наведені вище висновки щодо розповсюдженості академічної нечесності в Україні. Так, 40% студентів вважають, що купівля або копіювання з Інтернету контрольних робіт, рефератів, курсових робіт, дипломів є явищем поширеним, ще 29% взагалі певні, що це загальна практика. І тільки 6% відповіли, що цього в їх університетах майже не буває. Серед основних причин, чому студенти вдаються до списування або купівлі робіт, які мають робити самостійно, найчастіше респонденти називали дві: купити чи списати потрібну роботу дуже просто і доступно (так вважають 45%) та тому, що студенти не бачать зв'язку між цими завданнями та їхньою майбутньою професією (31%) [1].

Література:

1. Вища освіта в Україні: громадська думка студентів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/visha-osvita-v-ukraini-gromadska-dumka-studentiv-.htm>
2. Касьянов Г. Об академической честности – в частности, или Как вузы портят детей [Электронный ресурс] / Г. Касьянов. – Режим доступа: <http://politeka.net/65984-ob-akademicheskoy-chestnosti-v-chastnosti-ili-kak-vuzy-portyat-detej/>
3. Ромакин В.В. Мотивации, убеждения та поведения украинских і американских студентов бакалаврату щодо норм академічної культури // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – Т. 136, вип. 123. Педагогіка. – С. 35-41.

О.З. Гудзенко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Академічна культура сучасного студентства в умовах реформування вищої освіти

Сучасні процеси глобалізації, які охоплюють усі сфери життєдіяльності суспільства, впливають на формування світового ринку освітніх послуг, вищої освіти «без кордонів», а також сприяють проникненню уніфікованих цінностей в систему вищої освіти, активізації різних форм інтелектуальної комунікації та академічної мобільності. Процеси зміни та реформування системи вищої освіти знайшли своє відображення в соціологічному дискурсі. Так, сучасна соціологічна наука значне місце присвячує дослідженню реформування вищої освіти, академічної мобільності та культури академічного простору. На наш погляд, особливої уваги в дослідженні проблем вищої освіти заслуговує тематика академічної культури університету. Трансформація академічної культури в умовах глобалізації настільки різноманітна, що потребує детального та всебічного міждисциплінарного розгляду. З позиції соціології вона стає об'єктом дослідження як елемент репрезентативного соціо-

культурного стану сучасного суспільства.

Концепт «академічна культура» розглядається з різних позицій: від співвідношення з організаційною культурою до ролі вищої освіти в умовах інформаційного суспільства. Український професор Хоружий Г.Ф. визначає академічну культуру як сукупність способів і методів діяльності університетської спільноти, її системна інтегрована якість відбиває досягнутий рівень розвитку. Вона виступає як сукупність соціальних норм і цінностей, що генетично не успадковуються, а сформувалися історично і притаманні конкретній суспільній системі [1]. Російські дослідники Налетова І.В., Прохоров А.В. розглядають академічну культуру як ідею університету, традиційно інтегруючи знання, культуру та науку. Вчені детально розглядають зміни академічної культури у тісному зв'язку зі змінами суспільства. Академічна культура має історично обумовлений характер. В кожний соціально-історичний період академічна культура відповідала моделі університету – середньовічна, класична, масова, глобальна (культура академічного капіталізму) [2].

Новий образ університету в теоріях Д. Бела, О. Тофлера, А. Турена розглядається як основний соціальний інститут, культура якого стає основою не тільки його внутрішнього простору, а й зовнішнього соціокультурного простору суспільства. Ідеологія «академічного капіталізму» як результат інституційних процесів в системі вищої освіти призвела до зміни традиційної моделі університетської професійної діяльності і моделі академічної культури, яка все більше визначається як частина організаційної, корпоративної культури. В університетське життя проникають орієнтація на ринкові цінності, змагання та досяжницьку культуру.

Одна з основних функцій сучасної освіти полягає у формуванні покоління фахівців, що володіють не тільки новою сукупністю знань і навичок, адекватних вимогам ринку праці в умовах глобалізації, а й якісно новим мисленням, культурою, що дозволяє орієнтуватися і адаптуватися до реальних потреб мінливого світу. Головна проблема полягає в тому, що професійні знання, вміння і навички, отримані в навчальному закладі, в умовах науково-технічних, технологічних винаходів застарівають значно швидше. Це породжує цілу низку соціальних протиріч і диспропорцій. Наприклад, отримуючи вищу професійну освіту, випускники вузів не можуть розраховувати на адекватне підвищення доходу та отримання більш високого соціального статусу, до якого прагнуть. Перед системою освіти постає завдання формування нової моделі отримання знань. Першочерговим питанням є орієнтація на формування академічної культури наукових досліджень. В сучасному університеті, згідно теорії Х. Ортега-і-Гасет, повинна бути не наука як професія, а наука як культура [2, с. 140].

Тож, підсумовуючи все вищесказане, слід зауважити, що умови академічного капіталізму, за яких університети діють як ринкові структури глобальної орієнтації, вимагають формування академічної культури, зосередженої на цінностях змагання, досягнення та ринкових відносин.

Література:

1. Хоружий Г.Ф. Академічна культура: цінності та принципи вищої освіти / Г.Ф. Хоружий. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2012. – 320 с.
2. Налетова И.В. Академическая культура как идея университета [Текст] / Налетова И.В., Прохоров А.В. // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2013. № 12. Ч.1., с.137-141.

А.В. Демичева

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**Вибір вищого навчального закладу абітурієнтом:
між бажанням та реальністю**

Згідно з висновком Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, виділяються шість макрорегіонів освіти з центрами в Києві, Дніпропетровську, Донецьку, Львові, Одесі, Харкові, зони впливу яких охоплюють усю країну [1, с. 43]. Названі регіони характеризуються найвищим освітнім потенціалом в Україні, а відтак – і найпотужнішими та найпрестижнішими вишами. За результатами вступної кампанії 2015 р. інформаційний сайт «Конкурс» склав рейтинг ВНЗ України, враховуючи такі показники, як популярність за кількістю поданих заяв серед інших ВНЗ; кількість незаповнених державних місць; конкурсний бал заяв абітурієнтів (чим більше середній конкурсний бал в даному ВНЗ, тим більше балів отримує виш) [2]. Тобто, рейтинг виглядає таким чином (див. табл. 1).

Таблиця 1

Рейтинг ВНЗ України за результатами вступної кампанії 2015 р.

Назва ВНЗ	Показник
Львівський національний університет імені Івана Франка	91, 29
Київський національний університет імені Тараса Шевченка	89, 22
Львівська політехніка	88, 04
Національний авіаційний університет	79, 56
Київський національний торговельно-економічний університет	79, 41
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана	79, 28
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	77, 4
Києво-Могилянська академія	76, 95
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара	76, 09
Київський політехнічний інститут	75, 61

Взагалі ж, аналізуючи динаміку щодо кількості поданих заяв до ВНЗ, держбюджетних місць, конкурсу на бюджет протягом 2012 - 2015 років, від-

значимо зменшення кількості поданих заяв, що обумовлено демографічною кризою в Україні, відповідно було зменшено обсяг держзамовлення; загальний конкурс майже статичний, проте конкурс на бюджет дещо зріз.

Не зважаючи на те, що ДНУ ім. Олеся Гончара входить в топ-10 ВНЗ за популярністю серед абітурієнтів, у 2015 р. зафіксоване значне зменшення поданих до вишу заяв (майже на 9 тис. у порівнянні з 2014 р.), відповідно зменшення конкурсу майже на 3 бали відразу. Сайт «Абітурієнт. Пошук» на основі інформації з інформаційної системи «Конкурс», склав рейтингові списку ДНУ ім. Олеся Гончара (див. табл. 2).

Таблиця 2

Рейтингові списки ДНУ Олеся Гончара

Рік	Заяви	Бюджетні місця	Оригінали	Конкурс
2010	16 150	1 684	2 308	9.59
2011	↓ 13 531	↓ 1 132	↓ 1 609	↑ 11.95
2012	↑ 21 547	↑ 1 829	↑ 2 824	↓ 11.78
2013	↑ 25 949	↓ 1 804	↓ 2 488	↑ 14.38
2014	↑ 26 264	↓ 1 687	↑ 2 537	↑ 15.57
2015	↓ 15 444	↓ 1 220	↓ 1 625	↓ 12.66

Джерело: [3].

У 2015 р. кафедрою соціології було проведено опитування абітурієнтів, що подавали оригінали документів в ДНУ ім. Олеся Гончара. На запитання «Чому Ви обрали для свого навчання саме Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара?», було отримано наступні відповіді: в ДНУ можна здобути цікаву професію, яка до вподоби – 39%; в ДНУ цікаво вчитися – 31%; після закінчення університету можна продовжити навчання в аспірантурі, за кордоном – 25%; ДНУ відомий своєю високою репутацією, престижем – 21%; в ДНУ працюють висококваліфіковані, доброзичливі викладачі – 20%; в ДНУ легко навчатися; ДНУ зручно розташований, до нього легко дістатися – по 16%; тут можна здобути високооплачувану професію – 13 %; з дипломом ДНУ легко знайти роботу; ДНУ надає високоякісну освіту – по 11 %; В ДНУ доступна плата за навчання; тут навчаються мої друзі (знайомі) – по 10 % [4, с. 21].

За даними загальнонаціонального дослідження молоді «Молодь України-2015» (2015 р.), основними орієнтирами при виборі навчального закладу стали: високий рівень викладання – на це вказали 25% респондентів, зручне розташування/недалеко їздити від дому – 24%, можливість отримати освіту безкоштовно – 21%, престижність навчального закладу – 16 %, рейтинг даного навчального закладу – 16 %, за порадою батьків – 13 %, за порадою інших людей – 8 %, у місті, де розташований заклад, є родичі – 8 %, у

цьому закладі навчаються друзі – 7 %, в цьому закладі невеликий прохідний бал – 4 %, ускладнилися з відповіддю 9 % [5, с. 24].

Отже, основними критеріями вибору певного навчального закладу можуть стати: потужний викладацький склад, цікава та змістовна навчальна програма, місце у рейтингу кращих ВНЗ країни, наявність/відсутність гуртожитку, близькість до місця постійного проживання, фінансова спроможність батьків забезпечити проживання у іншому місті, відгуки роботодавців, знайомих, студентів, які там навчаються, про ВНЗ, низькі/високі результати ЗНО з конкурсних предметів, кількість місць державного замовлення.

Література:

1. Стратегічні пріоритети молодіжної політики: освіта, зайнятість, житло: щорічна доповідь про становище молоді в Україні (за підсумками 2013 року). – К.: Ін-т соц. досліджень, 2014. – 368 с.
2. Конкурс: інформаційна система [Електронний ресурс]. – Доступно на: <http://vstup.info/#2015>
3. Рейтингові списки ДНУ ім. Олеся Гончара [Електронний ресурс]. – Доступно на <http://abit-poisk.org.ua/score/direction/121438/>
4. Абітурієнти ДНУ про мотиви вибору університету імені Олеся Гончара та майбутньої спеціальності: Звіт по результатам соціологічного дослідження / за заг. ред. проф. В.В. Кривошеїна; Навч.-метод. лабораторія з соціології каф. соціології ДНУ ім. Олеся Гончара. – Д., 2015. – 48 с.
5. Молодь України – 2015. – К.: Міністерство молоді та спорту України, 2015. – 88 с.

Я.В. Зоська, С.Л. Катаев

Классический приватный университет, г. Запорожье

Патриотизм как черта социальной морали жителей города

Социальная мораль – это мораль общества, определенной группы людей, сообщества как целостности, наиндивидуального образования. В эмпирико-социологическом смысле, социальная мораль выступает как проявление определенных нравственных свойств у статистического большинства данного сообщества. Уровень морали в этом случае определяется статистически: долей людей, разделяющих то или иное моральное требование, вероятностью наличия того или иного морального качества в данном обществе. Здесь качественное, континуиумное свойство явления измеряется по сути дискретными, количественными величинами.

Для изучения социальной морали жителям г. Запорожья был задан вопрос: «*В какой степени, на ваш взгляд, у нашего народа выражены следующие качества?*» и предлагался список личностных и социальных качеств, в отношении которых респонденты отмечали, в какой степени данное качество присуще нашему народу. Было опрошено 590 респондентов, по репрезентативной выборке, отражающей демографическую структуру города Запорожье по возрасту и полу. Рассмотрим результаты опроса.

Степень наличия качества «Патриотизм» респонденты отметили следующим образом: «В большой степени» – 10,2%, «В средней степени» – 35,6%, «В малой степени» – 51,7%, «Затрудняюсь ответить» – 2,5%.

Согласно словарному определению, содержанием этого социального качества является любовь к Отечеству и готовность подчинить его интересам свои частные интересы. Патриотизм предполагает гордость достижениями и культурой своей Родины, желание сохранять её характер и культурные особенности и идентификация себя с другими членами общества, стремление защищать интересы Родины и своего народа. Как видно из результатов опроса, *община города характеризуется острым дефицитом патриотизма*. По крайней мере, такова самооценка жителей города. Патриотизм востребован в тяжелые времена для страны, когда от населения требуется высокая самоотдача. Опрос проводился осенью 2013 г., когда война на востоке еще не началась.

Представления о патриотизме связываются с трепетным отношением к историческим событиям, памятникам, символике, культурным различиям и великим предкам. Эмпирическим подтверждением этого тезиса являются результаты ответа по оценке степени наличия качества «*Бережное отношение к истории прошлого*». Респонденты отметили следующим образом: «В большой степени» – 5,1 %, «В средней степени» – 36,4%, «В малой степени» – 55,9%, «Затрудняюсь ответить» – 2,5 %. Как видим, низкий уровень патриотизма вполне коррелируется с низкими оценками бережного отношения населения к истории прошлого своего народа.

После начала войны уровень патриотизма стал выше. Весной 2015 г. в г. Запорожье было проведено исследование общественного мнения 2000 тыс. школьников города (9-11 классы) по проблематике патриотизма. На вопрос: «Если говорить о запорожской молодежи, то лично Вы считаете, какая часть молодежи являются патриотами?» получены следующие ответы: 1. Почти вся молодежь – 10,7%, 2. Большинство молодежи – 46,5%, 3. Половина молодежной среды – 30,3% 4. Незначительная доля молодежи – 11%, 5. Почти нет патриотов – 1,6%.

Конечно, мы не можем на основе этих ответов заключить, что подавляющее большинство запорожских школьников патриоты из-за того, что так считает большинство (57%) респондентов. Скорее мы можем опираться на эффект психологического переноса, согласно которому человек стремится переносить свои личные ощущения и мысли на других, и сделать допущение, что именно эти 57% и являются сознательными патриотами. Анализ парных таблиц, где сопоставляются ответы на указанный вопрос с другими вопросами анкеты, убедительно подтверждает данное допущение.

В указанных исследованиях формулировка вопроса была разная. Если в первом исследовании измерялась степень выраженности качества у сообщества по субъективным оценкам, то во втором исследовании качество патриотизма интерпретируется количественными данными о степени его распро-

странённости в сообществе. Разные способы измерения позволяют в целом оценить проявленность патриотизма в сообществе.

Сопоставляя результаты двух исследований, мы можем подтвердить гипотезу об актуализации патриотизма как социального качества в период войны.

О.И. Зубарева

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Феномен паники в зеркале социологической рефлексии

Вторая половина XX века ознаменовалась сменой дискурса прогресса дискурсом кризиса, это нашло свое отражение как в самой динамике социальности – движения от организованности, стабильности, упорядоченности к разнородности, сложности, пластичности, неоднозначности, подвижности, парадоксальности, к тому, что мы именуем обществом постмодерна. В социологической теории в ответ на изменяющиеся формы социальности появился характерный набор метафорических образов современного социума – «текущая реальность», «ускользающий мир», «индивидуализированное общество», «общество потребления», «общество риска» и т. д. При этом категории «кризис», «кризисное сознание» присутствуют в большинстве работ, посвященных анализу современности. В то же время кризис отражается в массовом сознании в форме тревоги и страха. По сути, страх является эпифеноменом современного общества. Уместным в данном случае является известное выражение Н.А. Бердяева: «Страх лежит в основе жизни этого мира» [1, с. 93]. Движущей силой современного социума становится установка «Я боюсь!».

Сформированная «культура страха», обусловленная многообразием социальных кризисов и катастроф минувшего века, изменением характера угроз, детерминировала возникновение основанного на страхе массового сознания – «катастрофического» сознания, нередко облекающегося в форму панического. Новая и новейшая история изобилует примерами панических реакций, как правило, сопровождавших всевозможные социальные катаклизмы и потрясения глобального – Первая и Вторая мировые войны «Карибский кризис», революции, террористические акции захлестнувшие «цивилизованный Западный мир», начиная с событий 11 сентября 2001 года, атакой на Charlie Hebdo и, заканчивая событиями «вчерашнего» дня в Брюсселе, и местного масштаба – всевозможные формы социального протеста, приводящие к социальной напряженности и конфликтности.

Следовательно, феномен «паники» постепенно с объекта психологического анализа, в рамках которого он рассматривается как состояние потери способности саморегуляции, дезорганизации поведения и деятельности, которая характеризуется хаотичной, бессмысленной активностью, выступаю-

щей двигательной разрядкой сильных эмоций [2, с. 81], превращается в предмет социологической рефлексии. Отметим, что впервые концепт «моральная паника» был введен в социологическую разработку С. Коэном в 1972 г. в его работе «Народные бесы и моральные паники: возникновение Модов и Рокеров». Исследование ученого основывается на интеракционистском подходе к анализу моральной паники как способа социального конструирования молодежных субкультур. В контексте английской культуры «народные бесы» предстали в облики «модов» и «рокеров». С. Коэн утверждает, что, определяя какой-то элемент социального окружения, например, эпизод, индивида или группу индивидов как опасность, угрозу социальным интересам и ценностям, общество способно создавать реакцию определенной силы, а именно паническое настроение, на данный элемент. В то же время вслед за С. Коэном – «моральные паники» понимаются как «преувеличенная социетальная реакция на то или иное условие, не соответствующее его реальной опасности» [3]. Иногда объект паники – относительно новый, в другое время – нечто уже давно существующее и вдруг вышедшее на первый план. Иногда паники проходят и забываются, продолжая существовать в фольклоре и коллективном сознании (памяти); иногда они оставляют более долгое эхо, отзвук и могут производить серьезные изменения в легальной социальной политике и даже в способе понимания обществом самого себя [3].

Эпоха медиа-реальности обуславливает влияние средств массовой информации на формирование ценностного дискурса в обществе, когда в общественном сознании закрепляется особое понимание «героев» и «народных бесов», что становится почвой для возникновения медиапсихоза, трансформирующего социальные прецеденты в разряд моральной паники. Таким образом, тщательный отбор новостных лент в виде замалчивания некоторых фактов и гиперболизации других, искажение статистики, трансформация единичных событий до масштабов социальных эпидемий – следуя этим правилам, СМИ влияют на восприятие чего-либо обществом и формируют общественное мнение. П. Бурдые утверждает, что в погоне за сенсацией средства массовой коммуникации нацелены на то, чтобы вызвать интерес у аудитории, целенаправленно заостряя внимание на событиях, которые «могут породить разного рода мобилизационные акции, замешанные на страстях: либо чисто сентиментального и благотворительного характера, либо более агрессивные и приближающиеся к символическому линчеванию, вызванные историями убийств детей и происшествиями, связанными со стигматизированными группами» [4, с. 70], тем самым начинают культивироваться чувства тревоги, фобий. Следовательно, медиа создают беспокойство относительно ситуации, а зачастую и саму ситуацию, способствующую возникновению «моральной паники».

Завершая краткий обзор проблематики, связанной с актуализацией социологической рефлексии феномена паники в современном обществе, следу-

ет отметить, что предложенный поход, является непосредственным опытом осмысления данной проблемы сквозь призму эвристических возможностей социально – конструктивистской методологии к анализу социальной реальности.

Литература:

1. Бердяев Н. Экзистенциальная диалектика божественного и человеческого/ Н. Бердяев. – М.: Фолио, 2003. – 160 с.
2. Яремчук С. Проявления паники в пролонгированной экстремальной ситуации и возможности ее диагностики / С. Яремчук, С. Ситяева, И. Махова // *Medico Biological and Socio Psychological Problems of Safety in Emergency Situations*. – 2015. – № 4. – С. 77-84.
3. Cohen S. Folk Devil sand Moral Panics. The Creation of the Mods and Rockers. – Oxford: Basil Blackwell, 1972.
4. Бурдые П. О телевидении и журналистике / П. Бурдые; пер. с фр. Т. Анисимовой и Ю. Марковой; отв. ред. и предисл. Н. Шматко. – М.: Фонд научных исследований «Прагматика культуры», Институт экспериментальной социологии, 2002. – 160 с.

А.Є. Ковальчук

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара **Дискурс майбутнього в футурологічних прогностичних практиках**

Майбутнє як категорія, як загальне поняття, що виражає найбільш суттєві співвідношення в дійсності, концептуалізувалось протягом всієї історії розвитку суспільної думки. Кожна історична епоха усвідомлювала необхідність вивчення соціальної реальності і переходила до вбудовування старих ідей і концепцій в нову картину світу. У процесі історичного розвитку уявлення про час і майбутнє неодноразово змінювалися. Російський дослідник М.В. Романовський відзначає, що «сутність нашої науки з часів О. Конта (та його попередників, з яких згадаю лише соціаліста-утопіста А. Сен-Сімона) була спрямована на сприяння подоланню недоліків існуючого тоді суспільства, створюючи та представляючи «світу і місту» ідеальну (утопічну) альтернативу» [2, с. 13]. М.В. Романовський в якості визнаної функції соціології відзначає також діагноз часу (праці Г. Зіммеля, Ю. Хабермаса та ін.) [2, с. 13].

Дійсно, якщо проаналізувати існуючі теоретичні доробки в соціальному пізнанні, що стосуються аналізу проблематики майбутнього, можемо відзначити наявність великої кількості різноманітних наукових праць. Апеляції до майбутнього можемо віднайти і в первісних міфологічних уявленнях про час, і в різноманітних утопічних та антиутопічних творах, в межах релігійного світогляду, науковій фантастиці, соціальному прогнозуванні, проектуванні, футурології, дослідженнях образу майбутнього, майбутнього як конструкту, моделі та ін.. Важливим видається більш детально проаналізувати специфіку дискурсу майбутнього в футурологічних прогностичних практиках, оскільки ця сфера наукового теоретизування є, з одного боку, досить дискусійною, а з

іншого, займає значуще місце в науковому просторі, пропонує цікаві підходи, методи дослідження та розуміння майбутнього.

Футурологія почала формуватись в кінці 60-х рр. ХХ ст., саме цей час характеризується сплеском цікавості до майбутнього не тільки науковців, а й широкого загалу. У витоків футурології стояли такі вчені як О. Флехтхайм, Ф. Полак, О. Хелмер, Г. Кан, А. Тоффлер та ін.. Її появу було спровоковано стрімким науково-технічним, технологічним, економічним розвитком, прискоренням прогресу, пришвидшенням перебігу соціального часу, змінами в соціальному та культурному житті суспільства, до яких останнє було не готове. Саме в межах футурологічних теорій почали розробляти песимістичні моделі суспільства майбутнього, аналізували негативні тенденції суспільного розвитку та наслідки, до яких вони зможуть привести (наприклад, роботи А. Тоффлера, А. Кларка) [3, с. 101].

У межах футурологічних теорій Р.В. Ткаченко виділяє кілька тенденцій теоретизування: по-перше, це дослідження майбутнього через аналіз теперішнього (прогнози, засновані на методі екстраполяції), по-друге, створення нового образу майбутнього шляхом конструювання [3, с. 101]. У межах останньої тенденції майбутнє розуміється не як певна об'єктивна реальність, а вже як соціальний конструкт, який потребує дослідження соціальних та культурних передумов його виникнення, врахування соціального контексту, та наслідків його впливу на суспільство (цього конструкту). Спроби таким чином розглядати майбутнє робили в своїх працях Дж. Дейтор (пропонував досліджувати, яким чином дії по відношенню до майбутнього, що здійснюються в теперішньому, впливають безпосередньо на майбутнє), Ф. Полак (пропонував створити образ «ідеального майбутнього», оскільки вважав, що образ майбутнього, що домінує в суспільстві, може впливати на подальший його розвиток) та ін. [1].

Аналізуючи різноманітні футурологічні теорії, можемо дійти висновку, що частіше за все вони пропонують такі метафоричні образи майбутнього: майбутнє як продовження теперішнього, майбутнє як зміна (позитивна або негативна), майбутнє як конструкт. Найбільш цікавим в межах сучасного суспільства видається подальший аналіз та дослідження саме останнього метафоричного образу майбутнього. Оскільки ми можемо казати, що футурологія не тільки досліджує можливі варіанти майбутнього, а й здійснює спробу створити його певний конструкт, особливо важливим стає аналіз вже існуючого теоретичного доробку та особливостей його впливу на людську свідомість.

Література:

1. Батин М.А. Футурология. XXI век: бессмертие или глобальная катастрофа? / А.В. Турчин, М.А. Батин. – М.: БИНОМ, Лаборатория знаний, 2013. – 263 с.
2. Романовский Н.В. Будущее как проблема современной социологии / Н.В. Романовский // Социс. – 2015. – № 11. – С. 13-22.

3. Ткаченко Р.В. Причины и социальные предпосылки формирования футурологии / Р.В. Ткаченко // Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. – 2012. – № 126. – С. 100-106.

Н.Г. Комих

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Постматеріалістичні цінності як ресурс екологізації суспільства

Однією з характеристик сучасного етапу розвитку світового співтовариства є зростаючий рівень забруднення довкілля, стихійних лих і техногенних катастроф, виснаження природних ресурсів. Екологічні загрози є факторами ризику для життя і здоров'я людини та, як наслідок, дестабілізації соціальних структур і зв'язків. Фактори доступу до природних ресурсів та можливість експлуатації навколишнього середовища зумовлюють відмінності в умовах життєдіяльності різних соціальних груп, опосередковано впливають, таким чином, на соціальну діяльність і соціальні відносини у суспільстві, а також формують певну екологічну культуру. В сучасному світі «людина» і «природа» не існують окремо: суспільство екологізовано, а природа соціалізована. Ця система взаємовпливу набуває ознак конфліктності, тому що суспільство споживання вимагає зростання потреб, а відтак прямо пропорційним буде зростання технологічних можливостей їх задоволення, та, як наслідок, вичерпання ресурсів. Українське суспільство, за певними параметрами відносять до суспільства споживання. А відтак актуальними є екологічні проблеми та шляхи їх подолання, рівень екологізації суспільства. Одним із дієвих способів покращення екологічної ситуації в країні теоретично соціологи розглядають підвищення рівня екологічної культури населення в цілому та в окремих соціальних групах зокрема. Серед дієвих механізмів часто зазначають екологічну освіту, залучення до екологічних рухів, впровадження екологічних практик, але, нажаль, ці рекомендації здебільшого мають декларативний, популістський характер. Однозначно, проблема полягає в тому, що на рівні наукового соціологічного дискурсу та суспільної свідомості екологічна проблематика є другорядною, емпірично малодосліджуваною та недостатньо артикульованою на рівні наукового та публічного просторів.

Чому склалась така ситуація? Відповідь на це запитання не може бути простою та однозначною. Її соціологічне наукове тлумачення має звернутися до пошуку історичних, соціокультурних, політичних, економічних особливостей та причин. Перспективним напрямом соціологічних інтенцій в руслі отримання реальних показників та виявлення тенденцій екологізації українського суспільства на сьогодні є комплексне дослідження екологічної культури, її стану та складових. У рамках послідовного наукового пошуку ми зосередились на аналізі ціннісної матриці українського суспільства в аспекті присутності/відсутності постматеріалістичних цінностей, як проєкологічних за своєю суттю. Дослідницька гіпотеза полягає в розумінні можливостей екологізації українського суспільства з огляду на те, що саме культурне пере-

осмислення європейською спільнотою ціннісної матриці в напрямі постматеріалістичних цінностей призвело до екологізації суспільної свідомості та конкретних проєкологічних дій. Звісно це відбувалось органічно з процесами формування інвайронментальної історії, інституцій екологічної політики, екологічної освіти.

Поняття цінність широко використовується у соціологічній та іншій соціально-філософській літературі для того, щоб показати соціальне, культурне, людське значення певних явищ дійсності, які покликані забезпечувати певні потреби індивіда. В цілому, значення цінностей для життя людини полягає в першу чергу у продукуванні і підтримці соціальних зв'язків між людьми, сприянні їхній ідентифікації, полегшенні орієнтування людей у складних життєвих ситуаціях, створенні атмосфери впевненості у людських взаємовідносинах тощо. Значну роль тут відіграють механізми виховання.

У науковій літературі зустрічається також аналітичне ділення функцій цінностей на індивідуальні і соціальні. Реалізація індивідуальних функцій цінностей забезпечує адаптацію людини до оточуючого природного і соціального середовища, а також сприяє подоланню границь її екзистенції (через самовдосконалення, саморегуляцію, розвій мислення, особистої моралі). Соціальна функція цінностей базується переважно на соціальній інтеграції, в межах якої наголошується стабільність, контроль, згуртованість, профілактика девіантної поведінки. Реалізація цієї функції цінностей пов'язується з так званою соціальною раціоналізацією, яка слугує виправданню соціальних інтересів. На практиці індивідуальні і соціальні функції цінностей взаємопронизують і доповнюють одна одну.

Ми розглядаємо екологічні цінності як компонент екологічної культури, яка є інтегральною категорією, в структурі якої можна виділити перш за все три базових взаємопов'язаних компоненти: 1) екологічні знання: рівень екологічної освіти і просвіти (інтелектуальна компонента); 2) екологічна свідомість: емоційні почуття, морально-естетичні переживання (ціннісна компонента); 3) екологічна діяльність: відповідний запас практичних умінь, навичок у справі охорони природи (діяльнісна компонента).

Одна з ідей трансформації цінностей належить Р. Інглехарту. Теоретичні доробки вченого базуються на дослідженні дихотомії матеріалістичних та постматеріалістичних цінностей. Він надає чітко розроблену методику визначення того типу цінностей, який значною мірою визначає поведінку людини як суб'єкта виробництва і споживання. Окрему увагу автор приділяє тій обставині, що розвиток постматеріалістичної мотивації є складним явищем, яке має соціально-психологічну та економічну природу. Ця теза підтверджується даними соціологічних опитувань, які проводились у 81 країні світу (1984-2001 рр.). Аналіз зібраних емпіричних даних показує, що основні цінності і переконання, які притаманні населенню розвинутих країн, радикальним чином відрізняються від цінностей і переконань мешканців менш розвинутих країн. Це означає, що соціально-економічний розвиток стимулює цін-

нісну зміну в певному напрямі, а саме: від матеріалістичних цінностей, які пов'язані з потребами виживання, фізичної та матеріальної безпеки, до постматеріалістичних цінностей, які виражають потреби самореалізації, зацікавленість якістю і комфортом, екологічністю життя. Водночас сучасна ціннісна зміна демонструє, за Інглегартом, певну девальвацію традиційних зразків сімейних відносин, традиційних інститутів, авторитетів, вірувань, орієнтацій і зростання світсько-раціональних цінностей, які підкреслюють індивідуальні досягнення, ефективність і самостійність, демократичну партиципацію, а також раціонально-правову легітимність інститутів суспільства. В цілому Інглегарт висловлює оптимістичну позицію щодо перспективи глобальної ціннісної зміни. На його думку, зростання соціально-економічного розвитку людського суспільства згодом створить ґрунтовну підставу для подальшого людського розвитку, утвердження гендерної рівності, демократичних свобод, зміцнення нових моральних цінностей і норм тощо.

Таким чином, згідно з моделлю Інглегарта, ціннісна зміна сьогодні зводиться до заміни «старих» цінностей (традиційних, матеріалістичних, модерних) на інші, «нові» цінності (ліберальні, постматеріалістичні, постмодернові екологічні). У цілому це означає, що в сьогочасних умовах попередні ціннісно-сміслові пріоритети втрачають своє колишнє значення. З'являються нові ціннісно-сміслові пріоритети, які разом із соціально-економічним розвитком суспільства успішно утверджуються в житті людей і повністю усувають (замінюють) «старі» цінності та смисли [1, с. 245].

Керуючись запропонованим методологічним посилом, ми можемо аналізувати ціннісну матрицю українського суспільства в контексті її можливих трансформацій, за матеріалами вторинного аналізу соціологічних досліджень Інституту соціології НАН України, Інституту економіки та прогнозування [2; 3 с. 407-415; 4; 5].

Результати соціологічних досліджень підтверджують домінування матеріалістичних цінностей над цінностями постматеріалістичними, екологічної безпеки, чистоти довкілля в свідомості українців.

В умовах українського суспільства економізм, пронизує всі структури суспільства, і є домінуючим в соціальних відносинах між індивідами в соціумі та обумовлює природу соціально-психологічних відносин. Незадоволення базових фізіологічних потреб, низький рівень соціального самопочуття населення України – це ті фактори, які не сприяють домінуванню постматеріалістичних цінностей до яких відносяться екологічні.

Враховуючи, що постматеріалістичні цінності обумовлюють економічний та культурний прогрес західних країн, українській державі та суспільству слід замислитися над впровадженням дієвих механізмів розгортання екологічної просвіти та екологічної політики.

Література:

1. Инглегарт Р. Культурный сдвиг в зрелом индустриальном обществе / Р. Инглегарт // Новая постиндустриальная волна на Западе. – М.: «Academia», 1999. – С. 245-260.
2. Детермінанти соціально-економічної нерівності в сучасній Україні: монографія / [Балакірева О.М., Головенько В.А., Дмитрук Д.А. та ін.]; за ред. канд. соціол. наук О.М. Балакіревої; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2011. – С. 228-238.
3. Стегній О. Екологічна проблематика: профіль громадської думки / О. Стегній. Українське суспільство, 1994-2009. Моніторинг соціальних змін. [За ред. д.с.н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шулги.]. – К.: Інститут соціології НАН України, 2009. – 705 с.
4. Становище студентської молоді в Україні. Щорічна державна доповідь президентів України. [за ред. Ю.О.Павленко, голова редакційної колегії, Р.Г. Драпушко, О.С. Лозовицький, канд. політ. наук, А.О. Мішин, канд. політ. наук]. – К., 2008.
5. Кириченко І. Ціна ціннісних змін [Електронний ресурс] / І. Кириченко // Дзеркало тижня. – 2013. – 29 листоп. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/socium/cina-cinnisnih-zmin_.html

В.В. Кривошеїн

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Соціологія ризику як новий напрям соціологічного теоретизування

Початкове накопичення наукових знань про імовірнісний характер різноманітних суспільних процесів здійснюється в другій половині ХХ ст., коли явище соціального ризику стає предметом міждисциплінарних досліджень, що призводить до інституціоналізації досліджень соціального ризику, появи широкого кола фахівців нового типу – експертів ризику.

Поява на початку 1980-х років чисельних досліджень соціального ризику пов'язана із соціальною потребою розширення і поглиблення знань про ризик сучасного суспільного життя, тобто потреба допомогти суспільству здолати небезпеку людської діяльності через неефективне управління. Ці та інші обставини викликали появу і стрімкий розвиток нового дослідницького напрямку – соціології ризику.

Соціологія ризику порівняно молода галузь соціологічної науки, спрямована на вивчення чинників ризикованості суспільної діяльності, розробляє технологічний і методичний інструментарій аналізу й оцінки соціальних ризиків.

Незважаючи на те, що інституціоналізація соціології ризику відбувається в 1990-х рр., явище ризику в його соціальному аспекті відомо ще з давніх часів, коли ризик розглядався як ситуація можливої небезпеки або невдачі. Ризик – це міра очікуваної невдачі. Зв'язок небезпеки і ризику простежується в етимології цього слова. Це слово прийшло або з іспанської мови (і позначає слово «скеля»), або з португальської (тут воно позначає слово «сторчова (прямовисла) скеля»). Мореплавці під цим словом розуміли небезпеку, яка могла погрожувати їх кораблям. У деяких словниках читаємо: ризик позначає можливу небезпеку чого-небудь, невдачу в якої-небудь дії; це будь-яка можливість збитку для особистості або колективу, будь-яка загроза благам особи

фізичної або юридичної.

Спроба дати більш узагальнене визначення ризику, виявити риси, які характеризують його як загальнонаукове поняття призвело до появи різноманітних визначень ризику. Наприклад: ризик уявляє собою образ дій у неясній, невизначеній обстановці; ризик – це ситуативна характеристика діяльності, яка полягає в невизначеності її результату і можливих несприятливих наслідків у випадку неуспіху; ризик – це єдність обставин та індивідуально-групових преференцій або критеріїв оцінки ситуації, на підставі яких приймається оперативне рішення. У цілому ризик – явище амбівалентне. Його пов'язують як з можливими негативними наслідками, так і з шансами на успіх. Ульріх Бек, наприклад, пише про «подвійне обличчя ризиків у розвиненому ринковому суспільстві: ризики тут не тільки ризики, але й ринкові шанси» [1, с. 56].

У силу фундаментальних обставин, що коріняться в природі буття, ризики являють собою неминучий фон людського існування. Не лише будь-який акт діяльності, але і бездіяльність, тобто будь-яка людська поведінка, може привести до наслідків, що не збігаються з бажаннями і позитивними очікуваннями суб'єкта. Концептуалізуючи поняття «ризик», говорять про небезпеки (hazards), які є загрозами (threats) людям і тому, що вони цінують. Тоді ризики (risks) – це міри небезпек (hazards). Таким чином, ризики виникають у зв'язку з небажаним, небезпечним для людини розвитком подій і усвідомленням цих загроз. Ризики пов'язані з неминучою невизначеністю значимих параметрів середовища людського існування. Причому ці параметри або повністю, або частково не підконтрольні людині.

У соціології ризику виокремлюються два підходи до проблеми ризику: природний або технічний ризик у соціальному контексті та соціальний ризик як якість діяльності людей чи соціальних структур.

Логічно, що предметом соціології ризику становить явище соціального ризику. Поняття «соціальний ризик» указує, насамперед, на сферу, у якій формується й можливо здійснюється несприятлива для людей подія. Зрозуміло, несприятливі події мають як природне, так і суспільне походження, виникаючи в результаті поєднання певних фізичних, хімічних, біологічних, соціально-економічних і політико-культурних факторів. Історично в соціології при використанні цього поняття на перший план виступають наслідки антропогенного впливу на природу й небезпеки, що породжуються у всіх сферах життя суспільства в контексті конкретної культури. Соціологи переконують, що світ сьогодні проходить період соціальної зміни і домінуюча наукова парадигма не в змозі визначити ризик і вилікувати його. Суспільство зараз у визначенні ризику акцентує увагу на ідеях небезпеки або довіри – навіть через найособистісні та інтимні стосунки і досвід. Наприклад, сучасне суспільство переймається проблемами безпечного сексу, фінансової безпеки, особистої безпеки, натуральності продуктів, безпеки подорожей, «безпеки» виховання і шлюбу, екологічної безпеки і т. п.

Ця сучасна форма ризику має декілька наслідків:

1. Упевненість зникла і знання сумнівне.
2. Суспільство ризику універсальне, ризик всіх зрівнює і окремі випадки мають безпосередні ефекти.
3. Взаємовідносини між індивідами і суспільством перемістилося у бік індивідів і віддалилося від старих соціальних категорій, таких, як, наприклад клас [4, р. 121].
4. Усвідомлення ризику зв'язує сьогодні з невизначеним майбутнім, замість минулого, яке визначало сьогодні [6].
5. Відносність етичного пошуку, який почав концентруватися на альтернативах стилях життя [3, р. 6].
6. Рефлексія – постійне використання інформації установами та індивідами з тим, щоб протиставити себе умовам соціальної організації і змін – характеризує суспільство ризику [4, р. 121].

Ризик як соціальне явище часто розглядається в контексті модернізаційних процесів.

У рамках соціологічного теоретизування виділяють такі чотири групи підходів: теорія «суспільства ризику» У. Бека, Е. Гідденса; теорія «калькулятивної раціональності» М. Фуко; культурно-символічна концепція ризику М. Дуглас, А. Вільдавські; соціально-перцептивна концепція ризику П. Словіка, Н. Лумана.

Так, теорія «суспільства ризику» концентрує свою увагу на макросоціальних змінах, породжених виробництвом ризиків при переході до високої модернізації. У своїй модернізаційній теорії У. Бек обґрунтовує процес переходу до доби ризику як об'єктивної необхідності, а Е. Гідденс вважає «високу» сучасність добою універсалізації, глобалізації та інституціоналізації ризику.

Теорія «калькулятивної раціональності» ґрунтується на аргументах урядової перспективи (governmentality) М. Фуко. За цим підходом «правда про ризик» конструюється через людський дискурс, стратегії, практики та інституції. Різні концепції ризику породжують специфічні норми поведінки, які можуть бути використані для мотивування індивідів до вільної участі у процесах самоорганізації в ризикогенних ситуаціях.

Культурно-символічна концепція зосередила фокус своїх досліджень на визначенні ризику як соціокультурного факта, який відрізняється від природного катаклізму у випадку небезпеки нанесення шкоди суб'єкту чи об'єкту реалізації ризику або недостатньої захищеності від небезпеки. Ризикотривожність та ризик-толерантність є культурними орієнтаціями, що впливають на рівень ризикогенності у суспільстві.

Соціально-перцептивна концепція ризику розробляється в дослідженнях П. Словіка, який визначив параметри сприйняття ризику як можливості передбачення загроз, пов'язаних із суб'єктивним рішенням, і Н. Лумана, який зробив спробу поглиблено вивчити ризик як чинник, що формує поведінко-

вий простір індивіда. По суті, Н. Луман обґрунтував комунікативний підхід, особливостями якого виступають комунікація, знання, технологія.

Таким чином, усі соціологічні напрямки вивчення ризиків об'єднує те, що ризик і суспільство є сутнісне і нерозривне ціле [2]. Ризик може розумітися як соціальне явище – ризик пояснює, формує, змальовує і визначає суспільство і навпаки. Лише завдяки ризику ми можемо розуміти суспільство і лише з суспільством ми можемо розуміти ризик [5, р. 155]. Тобто вищевказані концепти є результатом осмислення постмодерної ситуації, яка опосередкована критикою та переосмисленням раціональності в результаті не виправданих очікувань стосовно можливостей цієї раціональності.

Література:

1. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну [Текст] / У. Бек; пер. с нем. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
2. Гришаев, В. В. Риск и общество (Дискуссия о понятии риска и библиография) [Текст] / В. В. Гришаев. – М., 2002. – 46 с.
3. Caplan P. Introduction [Text] / P. Caplan // Risk Revisited / P. Caplan (ed.). – London: Pluto Press, 2000. – P. 1-28.
4. Culpitt I. Social Policy and Risk [Text] / I. Culpitt. – London: Sage Publications, 1999. – 192 p.
5. Dean, M. Risk, calculable and incalculable [Text] / M. Dean // Risk and Sociocultural Theory: New Directions and Perspectives / D. Lupton (ed.). – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – P. 131-159.
6. Luhmann N. Risk: A Sociological Theory [Text] / N. Luhmann. – New York : Aldine De Gruyter, 1993. – 236 p.

С.В. Легеза

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара **Кордони та трансграничне у сучасній масовій культурі**

Література, як форма осягнення дійсності, орієнтована на опис контакту людини і зовнішнього світу (навіть у формах максимально суб'єктивованих творів *a la* Пруст). Одночасно, формульна (або ж масова) література орієнтована на подібну проблематику так би мовити «по дефолту». Мелодрама, детектив, фентезі – будь який напрямок тут виводить назовні стійкі референти «зовнішнього», із якими мають справу персонажі нарації.

У формульній культурі окреме місце належить такому напрямку, як фантастика (тут – залишаючи поза межами нашого інтересу «тонкі» дифінитивні зусилля по розведенню «наукової фантастики» та «фентезі», наприклад). Базовою проблематикою фантастики була – і залишається – саме проблема контакту (як зіткнення із сутностями принципово інакшими по відношенню до пересічного людського існування).

Проблема Контакту фіксує інтерес щонайменше до кількох ситуацій, важливих для дослідження людського існування.

По-перше, це проблема самого образу «чужості» – у особливостях її фік-

сації, і у особливостях її змінності. Зміни у образах «чужого» дозволяють говорити про глобальні зсуви та корекції у загальній соціокультурній ситуації, що завжди стають каталізатором продукування специфічної сюжетності. Наприклад, зміни в образі чужого розуму, із яким людськість отримує контакт (у межах фантастики «космічної»), чітко корелюють із змінами у політичній та соціальній ситуації на Заході і Сході: за часів піку «холодної війни» інопланетяни, фіксовані як загарбники, а то й прихована погроза (класичний приклад – роман Р. Хайнлайна «Кукловоди» – «The Puppet Masters», 1951 р.); під час краху колоніальної системи більш розповсюдженим стає образ не агресивного протистояння, але культурного контакту (найбільш значимий приклад – низка романів У. Ле Гуїн, наприклад, «Ліва рука Пітьми» – «The Left Hand of Darkness», 1969 р.); з початку 2000-х р. – розповсюджуються «конспірологічна» парадигма із поверненням до жогливання образами з часів «холодної війни».

По-друге, це проблема окреслення кордону (його чіткості чи розмитості): саме цей момент дозволяє, наприклад, фіксувати напрямок можливого розвитку експансивної складової актуальної культури (див., наприклад, ідеї Ю. Лотмана щодо двох різновидів культури в залежності від сприйняття проблеми кордону: «експансивної» та «захисної»).

Нарешті, по-третє, будь-який опис контакту із «зовнішнім» призводить до актуалізації формуляру сприйняття «внутрішнього». Наприклад, «приручення» чужого, що означає прийняття певних форм поведінки та розширення зони «нормальності» зовнішніх рис та орієнтацій внутрішньої поведінки, означає поширення зони «свого», включення у неї незвичних форм соціальних контактів (наприклад, тенденція останніх років у західній фантастиці аналітики незвичних форм «свого» – наприклад, тут можна говорити про весь напрямок аналітики стану «постлюдськості» у фантастиці, твори П. Уоттса, наприклад).

Іншою проблемою у контексті даної проблематики стає проблема рецесії кордону та трансграничності в умовах соціальних та культурних змін у пострадянському просторі. Мова йде про рефлексію реального виникнення кордонів у просторі, який ще донедавна здавався нерозривним і єдиним – як простір «радянського суспільства» та «радянської людини».

Парадоксальним чином, у так званій «імперській» парадигмі (чи, інакше кажучи, охоронницько-традиціоналістському напрямі в масовій культурі, який в останні роки – найрозповсюдженіший у російському просторі) «кордон» переноситься із зовнішнього простору на внутрішній. Інакше кажучи, зовнішні кордони сприймаються нереальними і штучними, але, в той же час, «чужим» стає простір «таємних ворогів».

На цьому фоні куди більш цікавими стають спроби національних літератур зафіксувати різницю між «своїм» і «чужим» – ту грань, яка, по суті, з одного боку повинна фіксуватися достатньо чітко, з іншого – завжди породжує проблеми досвіду «мене/тебе-як-чужого». Це здається нам важливим, оскільки

ки проблема кордону (зовнішнього чи внутрішнього – без різниці) завжди створює умови для пізнавальної аналітики як позитивного акта. Фіксуючи кордони, ми окреслюємо чуже і рефлектуємо своє.

Цікавими спробами роботи на такому рівні могли б стати, наприклад, минулорічні романи В. Арєнєва «Порох з дріконових кісток» (Київ) та «Автохтони» М. Галіної (Москва). Наприклад, умовності романів дозволяють читати «Автохтонів» з точки зору автохтонів (дія роману відбувається у міфологізованому Львові); або ж фіксувати особливості сприйняття роману Арєнєва у двомовному просторі (роман існує у двох авторських варіантах, українською та російською мовою) – і у двох соціально-культурних традиціях: сучасних українській і російській.

У цілому, переходність тематики від «розмежування» до «трансграничності» дає можливість глибокої соціокультурної аналітики та виходу на сучасний стан не тільки формульної/масової культури, але й на механізми створення ідейно-ідеологічної основи на сучасному стані розвитку пострадянських культурних просторів.

Е.В. Лисеєнко

*Южноукраинский национальный педагогический университет
имени К. Д. Ушинского (м. Одеса)*

Политическая культура населения Украины после Евромайдана

Изучение состояния и динамики политической культуры общества является необходимым условием глубокого осмысления особенностей происходящих социально-политических процессов и явлений. Исследование проявлений политической культуры разных социальных групп даёт возможность прогнозировать формы политического поведения граждан, выявлять причины конфликтов, которые невозможно объяснить, опираясь на традиционную для политики причину – борьбу за власть.

Под политической культурой автором понимается совокупность стойких форм политического сознания (представлений, ценностей, установок, ориентаций, стереотипов) и видов политического поведения, которые отражают реакцию членов общества на политическую жизнь, политические институты и процессы, политическую систему в целом. Реформационные процессы и чрезвычайные события становятся источником изменения в политической культуре, точно так же, как существующие традиции и стереотипы способствуют устойчивости многих её элементов.

Анализ результатов социологического мониторинга Института социологии НАН Украины за 1992-2014 года, в рамках которого проводилось в том числе изучение политической культуры украинского общества, даёт основания для выводов о её состоянии и основных тенденциях изменения до событий Евромайдана (2013-2014 гг.) [1]. Так, в политической культуре граждан Украины произошло дистанцирование как от ценностей политической си-

стемы советского типа, так и от идеалов политической системы демократического типа – об этом свидетельствуют данные об отношении граждан Украины к многопартийности, к пути политического реформирования, к различным формам политического участия. По некоторым показателям наблюдалось развитие политической культуры граждан Украины в демократическом направлении (рост интереса к политике, увеличение количества людей, способных разбираться в политических реалиях). Однако необходимо констатировать, что политическое сознание граждан Украины до сих пор находится под сильным влиянием ценностей и норм додемократической политической культуры. Так, в политической культуре населения Украины достаточно рельефно проявляются патерналистские установки. Анализ проявлений патерналистских установок в категориях экстернальность / интернальность на основе данных мониторинга 1994–2014 гг. показал, что хотя экстернальные установки в украинском обществе имеют тенденцию к снижению, в то же время рост интернальности (возрастание значимости активной позиции в отношении своей роли в социуме, а не перекладывание ответственности за свое благополучие на государство) происходит очень медленно [1].

Одним из факторов произошедших изменений в украинской политической культуре, стали общественно-политические процессы, связанные с Евромайданом (2013-2014 гг.). Об определённых изменениях в политическом сознании после Евромайдана свидетельствует динамика одного из важнейших структурных элементов политической культуры – интеграционных ориентаций. Если в 2012 году политические предпочтения украинцев о выборе наилучшего пути развития страны были амбивалентными: 26% населения отдавала предпочтение СНГ как модели организации международного сотрудничества с участием Украины, 26% считали, что Украина должна устанавливать связи, в первую очередь, с развитыми странами Запада, а 35,1% были сторонниками собственного пути развития украинского государства [1], то в 2015 году сторонников присоединения к ЕС стало 52% граждан Украины, при этом 15% придерживаются мнения, что Украина должна идти по направлению присоединения к Таможенному союзу России, Беларуси, Казахстана, Киргизии и Армении, а 21% настроены как против ЕС, так и против Таможенного союза, и считают, что Украина должна развиваться независимо, не входя ни в одно из этих объединений [2]. Что касается вступления Украины в НАТО, то данные интеграционные ориентации граждан Украины также изменились до и после Евромайдана. Так, если в 2014 году 34,9% населения Украины позитивно относилось к вступлению Украины в НАТО, а 34,8% – негативно, то в 2015 году сторонников вступления Украины в НАТО стало 43,3% граждан Украины, а против проголосовали бы 33,4%. Однако, интеграционные ориентации граждан Украины имеют существенную региональную дифференциацию: на Западе Украины 63% населения поддерживает вступление в НАТО (против голосовали бы 14,9%), в Центре доля сторонников вступления в НАТО преобладает, но составляет менее половины населе-

ния – 47,3% (проти голосували бы 29%), на Юге – за вступление проголосовали бы 24,7% жителей, против вступления – 54,8%, на Востоке за вступление голосовали бы 26.2%, против – 49,5% [2].

Поскольку до сих пор развитие украинской политической культуры остается противоречивым и непредсказуемым, особое значение приобретает теоретическое и эмпирическое исследование проявлений форм политического сознания и видов политического поведения граждан Украины.

Литература:

1. Українське суспільство: Моніторинг соціальних змін / За ред. д.ек.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2014. – Вип. 1 (15). – Т. 1. – 545 с.
2. Українське суспільство: Моніторинг соціальних змін / За ред. д.ек.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2014. – Вип. 1 (15). – Т. 2. Таблиці і графіки. – 410 с.
3. Киевский международный институт социологии: «В каком интеграционном направлении должна идти Украина: Европейский Союз, Таможенный Союз (декабрь 2015 г.)» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kiis.com.ua/?lang=rus&cat=reports&page=3>

В.А. Макаренко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара **Мотивація до навчання як соціальна та наукова проблема**

Вивчення мотивації займає важливе місце в дослідженнях освіти, оскільки дозволяє пояснити поведінку учнів та студентів в навчальних закладах. Емпіричні дослідження доводять, що рівень навчальної мотивації є одним з ключових факторів, що впливає на залучення студентів до учбової діяльності та їх академічні досягнення. Крім того, в низці досліджень виявлений значимий зв'язок між навчальною мотивацією та участю студентів у різноманітних практиках несумлінної поведінки у навчанні.

Як правило, мотивацію визначають через поведінку індивіда, розглядаючи її в якості джерела та регулятора діяльності. З мотивації поведінка починається, нею підтримується, спрямовується та, зрештою, закінчується. Досліджувати мотивацію – значить шукати відповідь на запитання, чому люди думають та поводять себе так, як вони це роблять. Для цього дослідники прагнуть визначити, по-перше, причину початку поведінки та, по-друге, регулятор поведінки, тобто те, що її спрямовує. Відповідно, навчальна мотивація – це причина та регулятор навчальної діяльності.

Будь-яка людина має свої мотиви, свідомі чи підсвідомі. Мотивація студентів до навчання є неоднорідною та залежить від багатьох факторів: індивідуальних особливостей студента, характеру оточуючої його групи, рівнів розвитку студентського колективу та викладацького складу освітнього закладу. Створення мотивації до навчання являє собою достатньо непростий та

неоднозначний процес зміни ставлення особистості як до окремого предмета вивчення, так і до всього навчального процесу.

Невизначеність мотиваційної сфери молодих людей є не тільки науковою, але і соціальною проблемою. Як свідчать спостереження, студенти в масі своїй прямують до вишів, не маючи чітких уявлень, що і як робити в житті. Вибір вишу та вищої освіти як такої носить у більшості випадків нераціональний характер, хоч і може ззовні виглядати як надраціональний. Прихована раціональність вступу до вишу полягає в тому, що молоді люди та їх батьки поміщають себе у певну «консерваційну камеру». Зачекати, відсидітись, подивитись, що буде, знайти місце «приземлення» у майбутньому житті, не піти в армію, провести час у престижному виші, знайти хлібне місце (гарна зарплатня за мінімум зусиль – мрія кожного студента).

На теоретичному рівні можна зафіксувати: латентні функції інституту освіти практично стали переважати, відтіснивши на другий план явні функції – отримання знань та соціалізацію у професійному середовищі.

Щоб зрозуміти основні причини такої ситуації, науковці вдаються до різних пояснювальних платформ. Ряд дослідників тлумачать її як сукупність зовнішніх та внутрішніх сил чи спонукань до певної діяльності. Багато авторів, характеризуючи мотивацію, використовують два терміни «внутрішня» та «зовнішня» мотивація, що мало чим відрізняється від попередньої точки зору. Деякі науковці не вбачають принципової різниці між мотивацією та стимулюванням і розглядають їх як синоніми [1].

В сучасних закордонних дослідженнях мотивації до навчання найбільш популярними вважаються дві теорії: теорія самодетермінації (hierarchical self-determination theory) та теорія досягницьких цільових орієнтацій (achievement goal orientation theory) [2].

Слід зазначити, що обидві теорії мають значний евристичний потенціал та комплексно описують навчальну мотивацію студентів. При цьому вони є певною мірою комплементарними, оскільки фокусуються на різних аспектах. Так, в центрі уваги теорії досягницьких цільових орієнтацій знаходиться вивчення цілей участі студентів в навчальній діяльності, в той час як ієрархічна теорія самодетермінації звертається до дослідження причин залучення у навчальний процес. Більш продуктивною для пояснення навчальної мотивації вважається саме остання, оскільки вона пропонує розгорнуту типологію видів мотивації, дає більш диференційовані пояснення причин, що спонукають студентів до активної участі в навчанні. Крім того, в межах даної теорії сформована обґрунтована система аналізу джерел внутрішньої мотивації, заснована на виділенні трьох базових потреб – в автономії, компетентності та пов'язаності з іншими. Перевагою даної теорії є також те, що вона дозволяє пояснити динаміку та генезу різних типів мотивації через виділення трьох її рівнів – ситуативного, контекстуального та глобального.

Проте, вибір теоретичної рамки дослідження в першу чергу залежить від того, які аспекти навчальної мотивації потрібно вивчити: якщо мотиви на-

вчальної діяльності, то слід обрати теорію самодетермінації, якщо ж результати, яких прагне досягти студент у майбутньому, то, відповідно, теорію досягницьких цільових орієнтацій.

Література:

1. Воловская Н.М. Мотивация студентов в вузе: социологический аспект / Н.М. Воловская, М.К. Плюснина, А.В. Русина // Теория и практика общественного развития. – 2015. – № 5. – С. 12-15.
2. Малошенок Н.Г. Учебная мотивация студентов российских вузов: возможности теоретического осмысления / Н.Г. Малошенок, Т.В. Семенова, Е.А. Терентьев // Вопросы образования. – 2015. – № 3. – С. 92-121.

Н.К. Міхно, М.Г. Пятковський

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Колективні рухи як фактори соціальних змін в міському просторі

Соціальні зміни, зумовлені процесами глобалізації, трансформація соціальної структури сучасного суспільства сприяють формуванню нових соціальних суб'єктів суспільних перетворень. Основний акцент дослідників сьогодні спрямований на вивчення зміни структури та функцій суспільних рухів в сучасному суспільстві. Вони розглядають нові суспільні рухи як глобальні, планетарні, транснаціональні, як недержавну силу, здатну трансформувати міжнародні практики і стандарти та створити нові транснаціональні простори для прийняття рішень, а також особливу увагу сьогодні представляють мікрорівень суспільних рухів, зокрема особливої актуальності набуває вивчення колективних рухів у міському просторі.

Суспільні рухи в науковій літературі частіше за все визначаються як тип колективної дії, спрямованої на зміни. Саме таке розуміння представлено в роботах Г. Блумера, Ч. Тіллі, С. Терроу, Д. Макадама, А. Турена, П. Штомпки, О. Здравомислової, О. Яницького та інших дослідників.

Передумовами виникнення колективних рухів вчені вважають процеси індустріалізації та урбанізації, що сприяють високій «моральній щільності» населення, ізолюють індивідів, породжують «одинокість у натовпі», викликають прагнення до солідарності. Як зазначає відомий польський соціолог П. Штомпка [1, с. 342-344], перевага демократичних цінностей сприяє громадській активності, небайдужості до суспільних проблем. ЗМІ посилюють «демонстраційний ефект», можливість порівняти власне життя з життям інших, на підставі чого виникають соціально-психологічні умови для розвитку суспільних рухів.

У межах соціологічного аналізу суспільних рухів пропонується звернутися до трьох класичних теоретичних парадигм, які можуть бути покладені в основу дослідження колективних рухів в міському просторі.

Парадигма колективної поведінки (Г. Лебон, Г. Блумер, Р. Тернер, Дж. Кілліан, В. Корнгаузер, Е. Фром) визначає суспільні рухи як одну з

форм колективної та масової поведінки, зумовленої ірраціональною, структурною напругою, що виникає внаслідок конфлікту інтересів та дисфункцій соціальної системи.

Парадигма мобілізації ресурсів (М. Ослон, Ч.Т. Ілі, Дж. МакКарті, М. Залд) досліджує суспільні рухи як раціонально організований, постійний, активний суб'єкт соціальних змін. Суспільний рух – це нормальний, раціональний, інституціоналізований політичний виклик невдоволених груп, конфліктний тип колективної дії, коли конфлікт виникає між інтересами влади та соціальними суб'єктами. Увага концентрується на складових суспільного руху, факторах ефективності, результативності рухів, організаційній структурі, тактиці, взаємодії з соціальними інституціями, мобілізаційній можливості організації.

На формування парадигми нових суспільних рухів (А. Турен, А. Мелучі, П. Гунделах, Ю. Габермас, Р. Інгельхарт) значний вплив мав перехід економічно розвинутих західних демократій від індустріального до постіндустріального, постмодерного стану суспільства. Особливість «нових суспільних рухів» полягає у тому, що вони зосереджені на нових темах, нових аспектах соціальних конфліктів (регіональних, расово-етнічних, мовних, антивоєнних, антиядерних).

У процесі тривалого наукового вивчення базису виникнення колективних суспільних рухів було виділено ряд стимулюючих факторів активізації колективної дії в міському просторі. У свою чергу на особливу увагу заслуговує підхід, який стверджує, що однією з причин поширення міських колективних рухів є, в термінології А. Лефевра, бажання отримати/повернути «право на місто» (право на колективне творення (oeuvre), на участь та апропріацію) [2, с. 173-174].

Міські соціальні рухи, урбаністичні ініціативи й виключені з публічного простору спільноти відповідають спротивом і творчим протестом, «повертаючи» (reclaiming) собі фізичний і дискурсивний простір і відвойовуючи своє «право на місто». Міські спільноти в сучасних містах вдаються до великого різноманіття тактик апропріації простору (від наметових містечок у разі політичних протестів до сквотування й вуличних фестивалів) і своїми діями набувають видимості в ньому [3, с. 30]. Зокрема застосування інструменту колективного руху дозволяє винести дану інтенцію у публічний простір міста.

Література:

1. Штомпка П. Социология социальных изменений / П. Штомпка. – М., 1997. – 223 с.
2. Lefebvre H. Writings on cities / H. Lefebvre ; [Translated & edited by E. Kofman, E. Lebas]. – Oxford : Wiley-Blackwell, 1996. – 260 p.
3. Тищенко І. Міський публічний простір: підходи до визначення [Електроний ресурс] / І.М. Тищенко // Магістеріум. – Режим доступу: http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6906/Tyshchenko_Miskyi_publichnyi_prostir.pdf.

В.В. Ніколенко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**Евристичний потенціал соціології у дослідженнях
гастрономічної культури суспільства**

Актуальність постановки проблеми обумовлена протиріччям між, з одного боку, наявністю гастрономічного виміру суспільного життя та його вагомим значенням у соціальних процесах і відносинах, а з іншого – відсутністю соціологічного осмислення цієї проблематики, особливо з урахуванням вітчизняної специфіки. На нашу думку, дослідницький інтерес більшою мірою варто зосередити саме на соціокультурному змісті їжі людини, практиках харчування, насамперед з огляду на їх наявну (хоча й дещо приховану, латентну) можливість для інсталяції окремих форматів суспільних відносин на макро-, мезо- та мікрорівнях організації соціуму. Крім того, доцільно фіксувати «живий» спадок минулого через дослідження певної гастрономічної культури, передусім у просторі життєзабезпечення окремих суспільних груп, наприклад, багатих і бідних, деяких національних, соціальних спільнот. На цьому тлі виразно розкривається евристичність гастрономічного у поясненні причинних закономірностей улаштування суспільного життя. Водночас впевнено можна говорити, що розвинута гастрономічна культура здатна позитивно впливати на підвищення якості життя масової людини. Тож надзвичайно великого значення для виокремлення наявних протиріч вітчизняної повсякденної дійсності набуває вивчення саме української гастрономії.

Обрана проблемна ситуація в українському теоретичному та емпіричному дискурсах малодосліджена. Натомість західні вчені приділяють їй набагато більше уваги. Так, реальний зв'язок між гастрономічною культурою і процесами соціальної стратифікації демонструє французький дослідник Ф. Бродель у праці «Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм XVI–XVII ст.». Г. Зіммель і Н. Еліас досліджували особливості культури їжі в межах формальної соціології. П. Сорокін фіксує наявність надзвичайного впливу дисфункцій продовольчого забезпечення разом із війнами та епідеміями на соціальний устрій, структуру суспільства. Італійські медієвісти А. Капаті й М. Монтанарі зосереджують увагу на культурних особливостях становлення кухні Апеннінського півострова та її впливі на стратифікаційні процеси. Американський вчений М. Курланскі в праці «Всесвітня історія солі» розповідає про особливий вплив білих кристалів упродовж їх поширення гастрономічним простором людського універсуму на різноманітні соціальні події, процеси: від Французької революції до громадянської війни в США. Скандинавські дослідниці М. Хольм та М. Чіндблум рельєфно виокремлюють зв'язок гастрономії з окремими субкультурними формами суспільного життя. Варто звернути увагу на наукові розвідки німецьких учених Й. Ціттлау та А. Саберскі, які доволі виразно фіксують взаємодію між способом життя людини глобального світу з відповідними практиками харчування. Безсумнівно, новатор-

ським і надзвичайно оригінальним є дослідження американського антрополога Р. Ренгема «Запалити вогонь. Як кулінарія зробила нас людьми», у якому зазначено, що відкриття кулінарії через термічну обробку сирової їжі стало переломним моментом людської історії і, можливо, ще міцніше зблизило чоловіка з жінкою саме в соціальному плані. І. Сохань у своїх дослідженнях виразно демонструє зв'язок політичної культури (її негативних конотацій) з питаннями (дисфункціями) харчування населення в ХХ ст.

Попри те що в українському мас-медійному просторі як телевізійні, так і друковані ЗМІ значну частину своїх повідомлень присвячують висвітленню гастрономічної культури та її різних похідних, необхідно наголосити на незначній кількості вітчизняних наукових розвідок, у яких би було осмислено цей феномен через застосування насамперед соціологічної методології. Зпоміж незначної кількості робіт, присвячених гастрономічному в українській соціології на сучасному етапі, слід взяти до уваги працю В. Бурлачука «Трапеза як предмет соціологічного дослідження», у якій автор наголошує на маргінальному статусі цієї теми та вагому евристичному потенціалі соціології у вивченні особливостей культури їжі. У цілому серед українських учених, аналітиків, письменників-документалістів, які цікавилися такою проблемою, як погляд на суспільне життя із-за столу, варто також виокремити С. Макєєва, І. Набруску, Ю. Винничука, В. Панченка, В. Супруненка, О. Фурдик, Н. Толстих, К. Познанську. Проте роботи названих авторів мають радше унікальний характер, тобто є винятком із загального правила, а саме: відсутності систематичної уваги науковців до цієї тематики. Таким чином, можна стверджувати, що в українській соціології запропонована проблемна ситуація й досі залишається недостатньо дослідженою, у кращому разі розглядається лише спорадично.

На сучасному етапі досі не вистачає комплексних, панорамних пошуків, які б допомагали дізнатися більше про заплутану мережу причинних законів людського універсуму через його гастрономічний складник. На наш погляд, рухаючись обраним інтелектуальним маршрутом, можна в більш рельєфному (опуклому) вигляді побачити деякі закономірності організації життя минулого і сучасного етапів, зокрема вплив архетипів колективного несвідомого (К. Юнг), радше – архетипічного соціального законодавства (*термін І. Сохань*), на суспільні процеси сьогодення; виникнення, становлення та закріплення стратифікаційних відносин, різних форм легітимації влади, у тому числі й громадянської (М. Фуко); поширення окремих ідеологій; деякі риси суспільства споживання; формування соціометричної особистості, іншими словами, особи з великим адаптивним потенціалом і міцними зв'язками з референтною групою тощо.

Таким чином, дослідження гастрономії та відповідної культури через застосування соціологічної методології допомагає дізнатися набагато більше про особливості організації суспільних систем на різних стадіях та етапах їх життєзабезпечення.

Л.А. Пірог

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Забезпечення гендерної рівності на ринку праці в Україні

Державна служба зайнятості (ДСЗ), як провідна державна інституція, що відповідає за ефективне збалансування попиту та пропозиції на ринку праці, здатна відіграти значну роль в забезпеченні гендерної рівності на ринку праці, особливо, якщо її діяльність буде засновуватися на принципах рівних можливостей. Рівні можливості у галузі праці та занять означають, що чоловіки та жінки мають рівні шанси на те, щоб претендувати на конкретну роботу, продуктивно працювати за професією, відвідувати освітні або навчальні курси, мати право на одержання певної кваліфікації та розглядатися як кандидати на підвищення в усіх родах занять, у тому числі в тих, де переважає одна чи інша стать.

Те, яких результатів чоловіки та жінки добиваються на ринку праці, та способи надання послуг, які застосовує ДСЗ, важливі для виявлення проблем щодо рівності, які треба вирішувати. Гендерний аналіз потребує проведення аналізу даних, що формує ДСЗ шляхом виконання своїх основних функцій (реєстрації окремих шукачів роботи та вакансій, про які повідомляють роботодавці; працевлаштування; проведення заходів активної політики на ринку праці), а також даних про пропозицію робочої сили й попит на робочу силу, отриманих на основі досліджень [3]. Мета аналізу даних ринку праці полягає в тому, щоб сформулювати деякі висновки з урахуванням гендеру та виявити причинно-наслідковий зв'язок, що впливає з наявної інформації.

Так, кількість жінок, які реєструються як безробітні у ДСЗ, більше, ніж відповідна кількість чоловіків (навіть при тому, що рівень безробіття чоловіків, особливо у молодшій когорті, вище за рівень безробіття жінок). Економічне зростання призвело до підвищення заробітної плати чоловіків, таким чином збільшуючи доходи домогосподарств. Це спонукало деяких заміжніх жінок до виходу з ринку праці. Відсутність державних закладів по догляду за дітьми ускладнює працівникам, із сімейними обов'язками, діяльність на ринку праці. Оскільки обов'язки по догляду за дітьми припадають здебільшого на жінок, це має вплив на рівень їхньої економічної активності [2]. Дискримінація у сфері зайнятості та гендерні упередження – це фактори, які найчастіше обмежують саме доступ жінок до краще оплачуваної, більш престижної роботи та зміцнюють існуючу нерівність [4].

Засобом оцінки, який дозволяє ретельніше подивитися на те, як працює ДСЗ із точки зору гендерної рівності та комплексного гендерного підходу є гендерний аудит. Гендерний аудит враховує об'єктивні дані та сприйняття персоналу щодо того, чи є внутрішня практика комплексного гендерного підходу ефективною та застосованою всіма працівниками. Також гендерний аудит дозволяє визначити критичні недоліки та проблеми, а також шляхи їхнього розв'язання, тобто сформулювати план дій. Крім того, гендерний аудит

дозволяє встановити початковий базовий рівень ефективності впровадження комплексного гендерного підходу в організації для оцінки прогресу в сприянні гендерній рівності [3]. Головним результатом гендерного аудиту, як правило, є план дій, спрямований на змінення політики, програм і практики, які спричиняли чи спричиняють недоліки щодо гендерної рівності.

Важливий крок у визначенні недоліків у впровадженні комплексного гендерного підходу в діяльність Державної служби зайнятості - огляд послуг і програм, що пропонуються клієнтам, способу їхнього надання клієнтам та впливу, що вони мають відповідно на чоловіків і жінок. Цей процес допомагає оцінити різні наслідки, позитивні і негативні або нейтральні, будь-якого заходу, дії чи процедури, що впроваджується Державною службою зайнятості, з точки зору гендерної рівності. В ідеалі повинна перевірятися кожна послуга, що надається за кожною з функцій ДСЗ. Проте деякі послуги ДСЗ ймовірно відображатимуть недоліки та (або) здійснюватимуться у гендерно-сліпий спосіб, це, як правило, професійна орієнтація, працевлаштування та активні програми на ринку праці [2].

Гендерний аудит основних функцій ДСЗ можна провести шляхом отримання відповідей, за допомогою вивчення документації, бесід із колегами з ДСЗ та аналізу адміністративних даних на підготовлений набір запитань. Висновки за результатами гендерного аналізу і аудиту є основою для формування можливих варіантів дій та їхньої черговості для усунення виявлених недоліків.

Так, важливими передумовами ефективного комплексного гендерного підходу є чітка і прозора організаційна структура, чіткі механізми забезпечення виконання і сильний акцент у роботі організації/ департаменту/ підрозділу на досягнення рівності. Можна виділити три основних напрямки покращення ефективності забезпечення рівних можливостей для чоловіків і жінок: системна реформа служби зайнятості, орієнтація на безробітних жінок, орієнтація на роботодавців.

Таким чином, забезпечення гендерної рівності у діяльності ДСЗ з клієнтами та роботодавцями можлива за поєднанням декількох підходів. Саме комплексне бачення проблеми дозволить підвищити ефективність запровадження гендерної рівності не тільки серед державних службовців, а і серед населення.

За даними Всесвітнього економічного форуму, Україна за гендерними показниками посідає 63-є місце з-поміж 134 країн світу – після Куби, Молдови, Казахстану, Польщі, Росії, Китаю та інших країн світу [1]. Саме тому, для повернення безробітних жінок до професійної сфери центром зайнятості проводиться цілий комплекс заходів, в тому числі семінари на різну тематику: з основ підприємницької діяльності, з техніки пошуку роботи, з гендерних питань, цільові семінари для жінок [2]. Серед інноваційних та прогресивних підходів у діяльності ДСЗ є створення клубних об'єднань.

Отже, одним з найбільш пріоритетних завдань соціальної політики в

Україні є забезпечення рівних можливостей отримати гідну роботу, відповідно до рівня освіти і професійної кваліфікації, для жінок і чоловіків. Комплексна стратегія, спрямована на забезпечення жінок повним вибором гідної праці, повинна включати спеціальну політику на ринку праці, законодавчі реформи, макроекономічні, бюджетні і фінансові заходи, створення спеціальних інститутів, координацію організацій, що представляють різні верстви громадянського суспільства, просвітницькі заходи, що сприятимуть усвідомленню суспільством необхідності подолання гендерної нерівності.

Таким чином, державна служба зайнятості, виконуючи основні функції, а саме – збір інформації про ринок праці та посередництво в працевлаштуванні, консультування та професійну орієнтацію, реалізацію програм на ринку праці – може стати вагомим інструментом у просуванні рівного доступу до якісної зайнятості для жінок і чоловіків та в усуненні існуючої нерівності в галузі праці.

Література:

1. Всесвітній економічний форум. Україна [Електронний ресурс]: Гендерні показники. – Режим доступу: www.first-ombudsman.org.ua/ua. – Загол. з екрана.
2. Корбанезе, В. Комплексний гендерний підхід у державній службі зайнятості України [Текст]: навч. посіб. / В Корбанезе. - К.: МБП, 2011. – 70 с.
3. Корбанезе, В. Комплексний гендерний підхід у державній службі зайнятості України [Текст]: посібник для тренера / В. Корбанезе. – К.: МБП, 2011. – 107 с.
4. Краснопольська, Т.М. Гендерна асиметрія в сучасній українській державі [Текст] / Т. М. Краснопольська // Актуальні проблеми політики. – К.: КНЕУ, 2010. – Вип. 40. – С. 554 – 562.
5. Купець, О. Комплексний гендерний підхід на ринку праці України та роль державної служби зайнятості [Текст] / Ольга Купець. - Київ: МБП, 2010. – 72 с.

О.Ф. Піронкова

Класичний приватний університет (м.Запоріжжя)

Вплив наявності психіатричного діагнозу на дружні стосунки із психічно хворими

Міжособистісне дружнє спілкування у сучасному суспільстві виступає однією з найголовніших ланок підтримки соціального функціонування людини, її гармонії. Однак, тенденції до стигматизації психічно хворих, що існують в соціумі, накладають відбиток на спілкування з психічно хворими та налагодження дружніх стосунків з ними.

Існуючі у сучасній Україні тенденції до підвищення соціалізації психічно хворих не можуть бути реалізовані у повній мірі без розуміння процесів формування вербально-поведінкових соціальних практик щодо психічно хворих, в тому числі у контексті налагодження спілкування та дружніх стосунків із психічно хворими у їх мікросоціальному оточенні.

Було проведене соціологічне опитування і анкетування серед працівни-

ків психіатричних закладів України. В ньому прийняло участь 505 респондентів з середнім віком 41,6 років, серед яких 20,6 % – чоловіків, 79,4 % – жінок. За освітою респонденти розмежовувалися наступним чином: з вищою освітою – 21,6 % опитаних, середньо-спеціальною – 76,5 %, середньою – 1,9 %; за кваліфікаційним рівнем: лікарів – 16,9 %, медичних сестер – 76,8 %, молодшого медичного персоналу – 6,2 %. Жителі села – 5,8 %, селищ міського типу – 2,2 %, невеличких міст – 49,8 %, обласних центрів – 41,8 %, з них виросли в селі – 0,1 %, в селищах міського типу – 6,2 %, в невеличких містах – 44,9 %, в обласному центрі – 32,1 %.

З опитаних лише 4,49 % респондентів заявили, що розглядають наявність психічного захворювання у людини як привід для позитивної посиленої уваги до людини зі свого боку; позитивний фактор для вибору людини для дружби та спілкування, решта респондентів впевнена, що наявність психічного захворювання навпаки, є перешкодою для спілкування (59,13%), або вважали, що факт наявності психічного захворювання не впливає на вибір особи для дружби та спілкування (27,4%).

При чому звертала на себе увагу кореляція між поглядами на вплив наявності психічного захворювання на вибір особи для дружби та спілкування і іншими впроваджуваними щодо психічно хворих вербально-поведінковими соціальними практиками.

Так, з лікарів, які вважають психічно хворих переважними для спілкування, лише 39,3% висловлюють думку про невідповідність суспільних уявлень щодо психічно хворих і відзначають, що у суспільстві про них думають гірше, серед інших респондентів цей показник склав 60,25%. Навпроти, аж 39,3% респондентів, які висловлюють думку, що із психічно хворими у суспільстві воліють спілкуватися більше, вважають, що в суспільстві про них думають краще, ніж слід було б.

Також майже половина (48%) працівників лікарень, що вважають психічно хворих переважними для спілкування, в ситуації, коли людина, яка має встановлений психіатричний діагноз, ігнорує правила гуртожитку (відмовляється мити підлогу, витирати пил, пізно повертається додому) були схильні вважати це однозначним проявом психічного розладу і лише 20% погодилися, що це не обов'язково є проявом захворювання. Загалом, серед усіх опитаних 33%, у разі ігнорування правил співжиття, не вбачили в цьому ознак психічного захворювання; серед них 56,2% дотримуються думки, що із психічно хворими у суспільстві воліють не спілкуватися, 34,8% не вбачають різниці у взаємовідносинах між людьми при наявності у якогось із них психічного захворювання.

Цікавою виявилась залежність від думки медичних працівників про можливість одужання психічно хворих. Так більша кількість респондентів, що вважають психічне захворювання виліковним, виявлена серед тих, хто визнає психічно хворих переважними для спілкування (34,6%), серед опитаних, хто не вважає наявність психічного захворювання критерієм вибору людини для

дружби і спілкування лише 5% вважають можливість одужання реальною.

Таким чином, встановлено, що більшість медичних працівників психіатричних закладів України вбачають у наявності психічного розладу фактор впливу на вибір у суспільстві особи для дружби та спілкування. При цьому більше половини респондентів зазначили, що на їх думку, психічний розлад є перешкодою для налагодження із хворою особою дружніх стосунків. Ці респонденти вважають, що у суспільстві, дізнавшись про наявність у особи психічного розладу, будуть розглядати цей факт як перепону до дружніх стосунків. Втім, одностайність у цьому питанні у соціумі відсутня. Так, незначна кількість респондентів (4,49 %) все ж таки схильна роздивлятися факт наявності психічного захворювання як привід потоваришувати з хворою людиною, опікуватися нею.

Встановлено залежність поглядів на наявність психічного розладу як фактору налагодження дружніх стосунків із хворою людиною і іншими вербально-соціальними практиками.

Так, для осіб, схильних роздивлятися психічний розлад як позитивний фактор налагодження дружніх стосунків із хворою людиною, було характерним: розширене трактування проявів психічного розладу із внесенням до них не пов'язаних із розладом негативних соціальних вчинків хворої особи, наприклад, порушення ігнорування правил співжиття у суспільстві; більша толерантність, в т.ч. до асоціальних вчинків, віра у вилікування психічних розладів.

К.В. Познанська

Дніпродзержинський державний технічний університет

Вегетаріанство: гастрономічні практики чи стиль життя

Сьогодні в Україні вегетаріанство вже є не тільки системою харчування, а й стилем життя, дістаючи все більше і більше прихильників з різних верств населення. Люди, що відмовляються від «їжі з очима» мають не тільки притаманні тільки їм гастрономічні практики, а й свій, особистий погляд на життя, свій стиль життя.

Харчування притаманне усім людям, але як коли і чим харчується людина, тобто гастрономічні практики, суттєво відрізняються. За специфічною ознакою у виборі їжі можемо говорити про гастрономічні спільноти, що вирізняються гастрономічними практиками. Це вегетаріанці, вегани, сиріоди. Проблема є актуальною для дослідження, через стрімке збільшення прихильників рослинної дієти у світі в цілому і в Україні зокрема. Близько 17% людей всього світу відмовляються від їжі тваринного походження [1]. Вегетаріанство - це етична поведінка до всього живого, стиль життя, а не обмеження у їжі. І саме до такого стилю життя схиляються все більше і більше людей у світі. До десятків мільйонів вегетаріанців по всьому світі приєднуються майже кожного дня ще мільйони тих, які віддають перевагу в їжі

овочам та фруктам.

У роботі «Соціологія трапези» Г. Зіммель розглядав феномен соціально-психологічного впливу гастрономічної практики на суспільство. В рамках дослідження Г. Зіммеля можна визначити ознаки, що можуть пояснити вегетаріанство, як гастрономічну практику з позиції соціології. По-перше суспільство ніколи не було й не буде однорідним. Повсякчас існували індивіди, що бажали відрізнятись не тільки поглядами, статусом, а й гастрономічними перевагами, що так чи інакше залежать від фінансового становища самої людини. По-друге, така гастрономічна практика, як вегетаріанство сьогодні для великої кількості її прихильників – це вплив моди і/або може бути обумовлена соціальним оточенням чи статусом. По-третє, вегетаріанство не обмежене належністю до класу чи спільності, але характерною рисою є те, що, якщо мова заходить про прихильників рослинної їжі, що належать до вищих верств чи культурної еліти, то таку прихильність життєвою потребою виключення з раціону м'яса назвати не можна і це скоріш етичний підхід і/або підхід з позицій здорового харчування. Також прихильність такої практики харчування повинна бути обумовлена ідейними мотивами, при цьому сама практика вживання їжі повинна безпосередньо впливати на емоційний стан людини [3, с. 188].

К. Маркс підкреслював, що стиль життя – це характеристика того, як індивід організовує і здійснює властивими йому засобами своє життя – цілісну систему сталих рис життєдіяльності, що формується на основі індивідуальних потреб і здібностей і виявляється в реалізації життєвих цілей і планів особистості. Г. Зіммель вважав стилі життя підґрунтям виокремлення груп і пов'язував їх формування з рівнем інтелектуальної культури та функціонуванням грошей. М. Вебер визначав стиль життя у світлі класової теорії і пояснював, що стиль стосовно безлічі індивідуальних практик виступає тим загальним і повторюваним, що дає підстави віднести конкретного агента до конкретної соціальної групи [3-5].

Методологічною основою соціологічного підходу до харчування є теоретична традиція, закладена П. Бурдьє, що зв'язує стилі життя та споживання із соціальною структурою суспільства [7].

Їжа «розрізняє» людей. По тому, що і як людина їсть, які в неї склалися звички в харчуванні, можна судити про суспільну позиції людини, її приналежності до певного соціального прошарку. А значить у світлі вищезазначеного вегетаріанство для тих людей, що дотримуються етичної точки зору, щодо вживання у їжу живих істот можна назвати стилем життя багатьох людей. Отож вегетаріанство – це не тільки дієта, це сповідання певних етичних цінностей протягом усього життя.

У наш час налічуються сотні видів вегетаріанських практик, що можна об'єднати у загальні групи. Так, це: **веганство** – абсолютне вегетаріанство. Вегани не вживають жодного з продуктів тваринного походження. До цього списку потрапляє навіть молоко та молочні продукти, мед та інші продукти,

що добуває людина «експлуатуючи» живі істоти; **лакто-ово-вегетаріанство** - цей вид вегетаріанської гастрономічної практики дозволяє вживання разом із рослинами молокопродукти; **ово вегетаріанство** – харчова практика, що виключає вживання молока, але дозволяє вживання яєць; **лактоово вегетаріанство** окрім їжі рослинного походження, припускає вживання яєць і молока [10].

Світова статистика свідчить про значну кількість вегетаріанців у світі: за даними дослідження Європейського Вегетаріанського Союзу на 27 січня 2003 року (див. табл. 1).

Таблиця 1

Кількість вегетаріанців у світі: за даними дослідження Європейського Вегетаріанського Союзу станом на 27 січня 2003 року

Країна	К-ть жителів млн.	% Вегетаріанців
Австрія	8.1 млн	3-4 %
Бельгія	10.2 млн	2 %
Чеська республіка	10.2 млн	1-2 %
Франція	58.6 млн	2 %
Німеччина	82 млн	8 %
Індія	997.5 млн	80 %
Ірландія	3.7 млн	6 %
Італія	58 млн	5 %
Норвегія	4.5 млн	2-4 %
Польща	38.6 млн	1 %
Португалія	10 млн	2 %
Румунія	25 млн	4 %
Словаччина	5.4 млн	1 %
Іспанія	39.4 млн	2 %
Швеція	8.8 млн	7 %
Швейцарія	7.1 млн	9 %
Нідерланди	15.8 млн	4-5 %
Великобританія	59.5 млн	9 %
США	278.3 млн	4 %

Джерело: [11].

Усього у перелічених країнах 830 958 000 вегетаріанців. Вегетаріанська Асоціація Великобританії Vegfest UK зробила висновки, що майже 55% на-

селення країни будуть вегетаріанцями і веганами до 2020 р. Такий висновок був зроблений на основі зафіксованого Асоціацією підвищеного інтересу до щорічного вегетаріанського фестивалю. Окрім того зафіксоване 100-відсоткове збільшення продажів веганської літератури на eBay і Amazon. Відзначений також набагато підвищений інтерес до веганської альтернативи м'ясу і молоку. У зв'язку із «мясними скандалами» і з етичних міркувань. Додамо до цього нещодавню заяву Google про 100% збільшення кількості запитів за словом «веганство» у їх пошуковій системі, і отримуємо відмінний шанс, що пророкування Вегетаріанської Асоціації може виявитися правдою.

За даними інтернет-опитування серед зареєстрованих учасників Клубу вегетаріанців України, що було проведене у травні 2015 р. Всього опитаних 1440 осіб, причини з яких опитувані стали вегетаріанцями наступні:

- 21,2% духовно-релігійні (засновані на якомусь духовному вченні);
- 47,5% етичні (протест проти болісних способів вбивства тварин);
- 13,4% медичні (користь для фізичного здоров'я, страх перед зараженням якими-небудь хворобами);
- 2,4 % гігієнічні (страх перед зараженням якою-небудь хворобою);
- 9,6 % естетичні (пов'язані з неприємністю відчуттів, які виникають при сприйнятті забою тварин і подальшої мясопереробки);
- 5,3% екологічні (протест проти знищення лісів заради пасовищ, забруднення навколишнього середовища відходами тваринництва та ін.);
- 0,6% економічні (витратна недоцільність м'ясоїдства).

Зазначимо на основі дослідження, що вегетаріанство для більшості прихильників – це етична поведінка людини. Причому сама етика визначає вегетаріанство, як показник гуманного ставлення до світу.

У сучасному українському суспільстві існує тенденція, коли вегетаріанство сприймається, і як нововведення, якому просто модно слідувати, тобто людина визначає свою норми поведінки у сфері харчування, не в силу бажання відчувати себе більш здоровим або в силу релігійних переконань, а в силу бажання виділитися із загальної маси людей. Вона спирається на своє несвідоме сприйняття світу, в якому вона би хотіла виконувати головну роль. При цьому подібний символічний спосіб життя може виступати в якості спроби ізолюватися від всього суспільства. З етичної, а, отже, і з соціальної, оскільки етика існує виключно в рамках самого суспільства, подібна позиція сприймається, як крок, що дозволяє відмовитися не тільки від необхідності вбивати споріднені види, але і як можливість піти від страждання, як феномена, супутнього будь-якому вбивству [6].

Таким чином, вегетаріанство носить соціальний характер в силу того, що притаманне різним верствам суспільства. При цьому причини його виникнення в сучасному суспільстві можуть бути найрізноманітнішими, від модного напрямку до життєвої необхідності, наприклад, в силу суворої дієти.

При цьому саме вегетаріанство може розглядатися як з позиції філософії та культури, так і з наукової точки зору. На сьогоднішній день, існує позиція,

коли люди також захоплюються вегетаріанством не в силу переконань, а в силу обумовленості модою, необхідністю, викликаною станом здоров'я. Причин, за якими та чи інша людина звертається до вегетаріанства багато, при цьому в будь-якому випадку відбувається зміна сприйняття навколишнього світу, відбувається переоцінка навколишніх явищ і подій, змінюється психологічний стан людини, тому можемо констатувати, що вегетаріанство є і гастрономічною практикою для здорового способу життя, і стилем життя достатньої кількості людей у світі і в Україні.

Література:

1. Клуб вегетаріанців України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.veg-club.ipsys.net/Опыт.php>
2. Стилї життя: панорама змін / За ред. М.О. Шульги. – К. Інститут соціології НАН України, 2008. – 416 с.
3. Зиммель Георг. Соціологія трапези / Г. Зиммель; пер. В. Бурлачука // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2010. – № 4. – С. 187-192.
4. Вебер М. Основные понятия стратификации / М. Вебер // Социс. – 1994. – № 5. – С. 147-156.
5. Шульга М. Евристичний потенціал категорії «стиль життя особистості» / М. Шульга // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 1. – С. 177-180.
6. Бранг П. Россия неизвестная: История культуры вегетарианских образов жизни с начала до наших дней / Петер Бранг [пер. с нем. А. Бернольд и П. Бранга]: Языки славянской культуры. – М., 2006. – 730 с.
7. Бурдьє П. Структура, габитус, практика [Електронний ресурс] / П. Бурдьє // Соціологічне просторство П'єра Бурдьє. – Режим доступу: <http://bourdieu.name/content/vkus-i-socialnye-delenija3>
8. Гени и ученые о вегетарианстве. Метод здоровья // Газета.ru [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://healthmethod.livejournal.com/5912.html>
9. «Код» Да Винчи: легкое тело для полета в небо [Електронний ресурс] // Vegetarian. Журнал для вегетарианцев. – № 15. – Режим доступу: <http://vegjournal.ru/zhurnal/nomera/15/kod-da-vinchi-legkoe-telo-dlya-poleta-v-nebo.html>
10. Жалнин Д. История вегетарианства и виды вегетарианских диет [Електронний ресурс] / Д. Жалнин // Кулинарный эдем. – Режим доступу: <http://kedem.ru/veg/20090921-veg/>
11. Європейський Вегетаріанський Союз. Інформація на 27 січня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.europeanvegetarian.org/1083.0.html

К.О. Складенко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Методологічні перспективи біографічних методів у дослідженнях повсякденності

У сучасних соціальних науках склався цілий ряд понять, які характеризують історію про особистий досвід: індивідуальний наратив, біографія, біографічне інтерв'ю. Поняття «біографія» передбачає самопрезентацію і самоопис індивідами власного життя. Г. Розенталь, В. Фішер розглядають біогра-

фію як соціальну дійсність особливого роду, яка піддається трансформації; мінливий соціальний конструкт, який формується, модифікується в процесі інтерактивного обміну з релевантними «іншими» і за допомогою цього зберігає свої функції орієнтування. Цей соціальний конструкт фіксує інтерпретації історичного досвіду життя, але завжди тримає їх відкритими для майбутнього переосмислення і для біографічної конфігурації. Іншими словами, при дослідженні біографічного як суспільного йдеться про публічні функції біографії і про соціальні процеси її конструювання. Індивіди «виробляють» біографію в певному публічному контексті. Як зазначає Г. Розенталь, концепт розказаної історії життя як суспільного конструкту включає реконструкцію біографії як соціальної дійсності, яка репрезентує розказану реальність і знаходиться за межами цілей суб'єктів [2, с. 325].

Одним із різновидів особистісних документів є автобіографії – опис життєвого шляху особистості складений нею самою на основі самоаналізу розвитку своєї індивідуальності в певних соціальних та культурних умовах. Автобіографічні документи сприяють розумінню функціонування окремих соціально-вікових груп, розкривають всі сфери життєдіяльності та соціальної взаємодії їх авторів, становлять важливе джерело вивчення соціальної свідомості та механізмів появи, зміни ціннісних орієнтацій під впливом перебігу соціальних подій. За допомогою автобіографічних документів дослідники вивчають ряд важливих питань, пов'язаних із соціальним самовизначенням особистості в контексті суспільних відносин. Але, зазвичай, такі дослідження не розкривають значимих соціальних тенденцій в часі та просторі, які вивчаються через динаміку ціннісних орієнтацій певних соціальних груп. Це обумовлено різними причинами: складністю в отриманні необхідного масиву (бази) однотипних автобіографічних документів, невизначеністю їх валідності, труднощами визначення пролонгації ціннісних орієнтацій за існуючими в соціології та психології методиками. Таким чином, в практиці емпіричних соціологічних досліджень не використовується повною мірою потенціал автобіографічних документів, хоча вони є зручним матеріалом для аналізу орієнтацій особистості, що в інших формах прояву для кількісного аналізу часто недоступні.

Основна мета застосування біографічного методу - нове прочитання, реінтерпретація і реактуалізація особистих свідчень (автобіографій, щоденників, мемуарів). Нове прочитання класичних автобіографічних текстів має здійснюватися на принципово нових епістемологічних підставах. На відміну від традиційно домінуючого в гуманітарних науках розгляду цих свідчень як єдиного корпусу текстів, залежного від загального процесу становлення суб'єктивно-особистісного начала в культурі та історичної трансформації, в рамках методологічного підходу аналізу повсякденності вважається можливим аналізувати конкретні тексти як результат конкретних соціальних і культурних практик, вкорінених в історичній дійсності. Передбачається, що такий підхід дозволить по-новому поглянути не тільки на зміст особистих свідчень,

а й на трансформації, що відбулися в повсякденності, а також культурі в цілому.

Головна ідея застосування біографічного методу при аналізі повсякденності полягає в тому, щоб розглядати різні свідчення про себе у відповідних історико-культурних контекстах, а їх створення - як особливу форму людської діяльності, що практикувалися в різні періоди історії в різних культурах: як специфічний спосіб комунікації та дій в соціумі. «Свідчення про себе», таким чином, є одним з видів соціальних і культурних практик. Такий підхід дасть можливість побачити, як індивідуальне життя людини перетворювалося в письмову розповідь в різні епохи і в різних частинах світу. Він покликаний кинути виклик традиційному підходу, згідно з яким особисті документи співвідносяться з поняттям «індивідуальність» і розглядаються в парадигмі «розвитку індивідуалізму».

Таким чином, в умовах біографічної емансипації суспільства (Е. Гідденс, У. Бек), напруженості біографічної роботи з конструювання ідентичності, істотне значення набуває біографічний метод аналізу. За допомогою біографічного підходу можна реконструювати зразки особистого структурування та обробки переживань в соціальному контексті, які «вказують на публічні правила, дискурси і соціальні умови» (Г. Розенталь) [2, с. 332]. Він може бути застосований з метою виявлення того, як відбувається «будівництво» тих чи інших сторін світу повсякденності, тобто тієї дійсності, яка «інтерпретується людьми і має для них особисту значимість в якості цілісного світу» (П. Бергер, Т. Лукман) [1, с. 143]. В цілому, нарративні реконструкції щоденних актуальних історій є частиною біографічних досліджень і мають значимість в якості вираження «знизу» актуальних історій, що також мають значний евристичний потенціал в дослідженні повсякденності.

Література:

1. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М.: «Медиум», 1995. – 323 с.
2. Розенталь Г. Реконструкция жизненных историй. Принципы отбора в процессе порождения жизненных историй применительно к биографическим нарративным интервью / Г. Розенталь // Хрестоматия по устной истории. – СПб., 2003. – С. 322-356.

А.Г. Стадник

Класичний приватний університет (м. Запоріжжя)

Специфіка використання інформаційних засобів у якості інформаційної зброї в процесі інформаційної війни

Головна зброя, яку використовують у ході інформаційних війн для впливу на масову свідомість, це інформаційна зброя, що представляє із себе засоби знищення, перекручення або розкрадання інформаційних масивів. Інформація на сьогодні – це засіб впливу на громадську думку населення, вона стає міцною зброєю в сучасному світі. Мета сучасних інформаційних війн

полягає у внесенні в суспільну свідомість ворожих ідей та поглядів; дезорієнтації й дезінформації громадської думки; зміни ідеологічних цінностей; залякуванні свого народу образом ворога та інше. Під впливом інформаційних атак може змінюватися світогляд громадськості, нав'язуватися чужі ідеї та інтереси.

Для організації впливу на населення з метою формування або трансформації масової свідомості, громадської думки традиційно використовується арсенал різноманітних засобів інформації, таких як: засоби масової інформації, засоби масової усної пропаганди, Інтернет, особисті контакти населення із політиками, засоби наочної агітації та інші.

Зокрема, видаляють три основні принципові особливості інформаційної зброї, яка спрямована на аналогічну інформаційну зброю, інформаційне поле супротивника, який протистоїть суб'єкту, що веде інформаційну війну. Зрозуміло, що у першу чергу йдеться про зміст інформації, що подається по каналам та засобам інформації. Найчастіше виділяють, три наступні: асиметрія, мімікрія та адаптація [2, с. 395].

Асиметрія, завдяки якій кожен окремих елемент інформаційної системи може стати сильнішим усієї інформаційної системи супротивника. Тобто інформаційна зброя «шукає» незахищені місця інформаційної системи супротивника. Наприклад, якщо казати про сучасну інформаційну війну між Україною та Росією, то наявність у останньої широкої пропагандистської мережі засобів інформації (які перетворилися у засоби інформаційної зброї), що функціонує у Європі, та практична відсутність подібної в Україні призводить до того, що у деяких європейських країнах, незважаючи на очевидні несправедливості та незаконність анексії Криму і таке інше, формується досить толерантне ставлення до Росії.

Мімікрія, у відповідності із якою інформаційна зброя повторює по формі типові елементи певної системи, але при цьому несе зовсім інший зміст. Однією із якостей подібної мімікрії є скритність реального змісту інформації. При цьому інформаційна зброя, її дії слабо розпізнаються, оскільки можуть повторювати ті елементи інформації, які (у зовсім іншому сенсі) функціонують у інформаційній системі супротивника. Так, використання російською пропагандою в процесі інформаційної війни з Україною поняття «майдан» несе зовсім протилежний сенс тому значенню цього поняття, що використовується в Україні. Таким чином, «майдан», що в Україні означає революційну подію, що змінює соціально-політичну систему країни, в Росії набуває значення (мається на увазі – для пересічних росіян) якогось жупелу, яким треба відлякувати людей від сусідньої країни, з якою ведеться інформаційна війна.

Адаптація, що дозволяє змінювати середовище у відповідності із вимогами, що подається, транслюється. Наслідком подібної адаптації виступає певна трансформація середовища, на яке подається повідомлення. Саме такою проблемою адаптації занепокоєне українське Міністерство культури, яке по-

кладає чимало зусиль на те, щоб заборонити в Україні трансляцію російських кінофільмів та складення «чорних списків» артистів, які не можуть гастролювати в Україні. Як зазначив віце-прем'єр-міністр культури України В'ячеслав Кириленко: «Саме зараз треба зробити прорив і зробити те кіно, яке будуть дивитися українці про Україну – де наші люди, наші вулиці, наші герої будуть в кадрі» [1]. Хоча у цьому плані, на наш погляд, існують деякі перебільшені остороги, все ж треба визнати ту обставину, що активна трансляція російських фільмів, що зокрема пропагують навіть не тільки силові структури, а просто демонструють російські зразки ставлення до життя, певні цінності «русского мира» і таке інше, дійсно можуть певним чином трансформувати середовище в Україні. Саме тому прикладаються значні зусилля для того, щоб максимально впроваджувати в країні цінності європейські та взагалі західні.

Подібний вплив інформаційної зброї призводить до формування напруги в суспільстві, панічних настроїв, внутрішніх конфліктів, що зумовлюють хаос в структурі інформаційного простору та дестабілізації ситуації в країні супротивника.

Отже, розглядаючи ці особливості інформаційної зброї можна зробити наступний висновок. З одного боку, інформація що у межах використання інформаційної зброї виступає вже як специфічна (навіть у порівнянні із традиційною пропагандистською інформацією), спрямована на реальний та серйозний вплив на інформаційну систему противника. З іншого – такі війни не призводять безпосередньо до кровопролиття, руйнувань, при їх веденні немає жертв, як це відбувається у випадку традиційних війн. У тому числі і саму інформаційну систему супротивника, оскільки завдяки розглянутим вище якостям інформаційної зброї, переводить подібну систему у новий стан природним шляхом. Як зауважує Г.Г. Почепцов: «У будь-якому випадку воно не порушує інформаційної системи людини, хоча й може порушувати в результаті прийняту нею модель світу» [2, с. 298].

Література:

1. Національний кінематограф має враховувати виклики, породжені агресією та інформаційною війною проти Української держави, і стати інструментом захисту національної безпеки [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247872914&cat_id=244276429

2. Почепцов Г.Г. Информационные войны / Г.Г. Почепцов. – М.: «Перл-бук», К.: «Вакаер», 2000. – 576 с.

G. Tolkachova

Université Paris Ouest Nanterre La Défense

Le problème d'identification des Ukrainiens au sein d'émigration russes en France (la période entre deux guerre)

La question ukrainienne n'est pas apparue pendant le conflit de l'année 2014 comme nous pouvons la penser. Elle est souvent mal connue en Europe Occidentale et est généralement fixée sur la Russie.

Pendant une longue période historique l'Ukraine dépendait de sa position géographique qui influençait et déterminait son histoire aussi bien que son peuple. Ce pays était toujours sous une influence des deux voisines puissantes : la Russie et la Pologne (alors même que la Pologne était divisée entre l'empire russe et austro-hongrois les élites locales avaient l'influence assez importante sur la partie ouest de l'Ukraine contemporaine) ce qu'a obligé l'Ukraine à être fidèle à l'une et/ou à l'autre. Cela veut dire qu'historiquement l'Ukraine était toujours la partie des « deux pôles » : Lviv à l'Ouest et Donetsk à l'Est [1, p. 12]. Cette « polarisation » Ouest-Est n'est pas marquée par la frontière précise mais elle se sent dans ces parties. L'Est du pays a toujours été une partie de la Russie : de l'Empire Russe au début et d'Union Soviétique après. Cette partie de l'Ukraine représente l'Ukraine soviétique. Tandis que l'Ouest du pays a été rattaché à l'Ukraine contemporaine depuis de l'année 1939 après le pacte Molotov-Ribbentrop (avant ce rattachement l'Ukraine de l'Ouest a fait partie de la Pologne) et il symbolise l'Ukraine polonaise et pro-européenne. Ainsi, nous avons "les deux Ukraines" dont historien ukrainien M. Riabtchouk parle [2, p. 152].

Il est nécessaire de noter qu'en ce qui concerne les études de vie de l'émigration ukrainienne en France il y a encore plus de lacunaires et nous ne disposons pas que peu de données. De plus, il n'existe pas de travaux consacrés aux relations entre les Russes et les Ukrainiens en France. En outre, en tant que l'Ukraine entre dans l'URSS de manière stable et fondamentale il devient difficile, voire impossible, de distinguer et de séparer l'émigration russe de l'émigration ukrainienne jusqu'à la chute de l'URSS.

Il nous semble pertinente que l'émigration ukrainienne en Europe et, notamment en France, n'a presque jamais été étudiée sauf par un auteur - Jean-Bernard Dupont-Melnyczenko. Il a fait des recherches sur les Ukrainiens en France de la première moitié du XX siècle. En même temps, cette quasi-absence des travaux historiques, sociologiques, anthropologiques, ethniques etc. sur les Ukrainiens peut être expliquée par des certaines difficultés parmi lesquelles est le fait que l'Ukraine a toujours fait une partie des différents Etats : la Pologne, l'Empire Russe et l'URSS après. Cependant, l'information que nous pouvons trouver sur les migrants d'origine ukrainienne est implicitement liée aux migrants russes ou polonais qui font partie de l'émigration économique, l'émigration politique et révolutionnaire par principe [4]. Mais aussi cette absence des données s'explique par l'insularité de l'URSS par rapport aux autres pays du monde ou par

l'existence du rideau de fer qui a empêché les gens de quitter ce pays.

Alors, l'Ukraine dans ses frontières contemporaines est apparue en tant que l'Etat indépendant le 24 août 1991. Avant cette date nous ne pouvons pas identifier des Ukrainiens en tant que tels parce qu'ils faisaient partie de l'Empire austro-hongrois ou russe et de l'Union Soviétique plus tard. Ainsi, tous les émigrants de ces empires en France étaient considérés comme les Russes. Donc, pour identifier les Ukrainiens il nous semble nécessaire de déconstruire la catégorie "Russe" envers l'émigration.

L'Europe, et notamment la France, est devenue vraiment attirante pour les Ukrainiens en tant que pays d'émigration – entre les deux guerres. Le spécialiste dans le domaine de l'émigration ukrainienne en France J.-B. Dupont-Melnyczenko dit qu'il y avait deux groupes des Ukrainiens en France entre deux guerres qui sont venus des deux parties de l'Ukraine, l'est et l'ouest. Ces deux groupes sont principalement différents. Le premier groupe consiste de ceux qui arrivent en France de l'Ukraine "russe" (le centre et l'est du pays). Ils préfèrent s'installer aux régions industriels en tant qu'Ile-de-France, Moselle ou à Vesines-Chalette en travaillant dans les usines ou dans les mines. Cette population représente les soldats, les officiers de l'armée qui a lutté contre des bolcheviks et des communistes. La grande partie d'eux a fait leurs études secondaires. Ils sont souvent des réfugiés politique [3].

Le deuxième groupe se compte les Ukrainiens de la partie "polonaise", ouest du pays. Leur arrivée en France est liée à la migration polonaise. Par rapport au premier groupe ces Ukrainiens n'ont pas fait leurs études par contre ils sont tous alphabétisés. Tous ces Ukrainiens choisissent le travail dans les campagnes françaises en tant qu'agriculteurs. Ils représentent la migration économiques. Ils sont tous les travailleurs au contrat qui essayent de gagner de l'argent pour acheter la terre dans leurs villages. Par rapport au premier groupe des Ukrainiens qui n'a pas la possibilité de retourner dans leur pays, ce deuxième groupe fait tout pour leur retour [3].

Catherine Gouseff remarque également que la migration en France au début du XX siècle est majoritairement arrivée de régions de l'Empire russe dont les migrants sont diversifiés par leurs environnements culturels, linguistiques etc.: certains entre eux ont grandi et vécu en terre polonaise, les autres de la partie russophone [4]. Mais il est important de noter que malgré cette diversité culturelle, linguistique etc. il est utilisé seulement le terme "l'émigration russe". Une autre chercheuse - Anna de Tinguy - précise que le terme "les Russes", ne désignent pas les Russes en tant que tel mais tout un ensemble des peuples de l'Empire russe y compris les Ukrainiens [5, p. 13]. Donc, ce mot "les Russes" entre guillemets indique qu'il s'agit d'un terme générique.

En même temps, cette deuxième vague de l'émigration est fortement marqué par le phénomène des réfugiés. Ce point mérite une attention particulière parce que les Ukrainiens n'étaient pas identifiés comme tels mais en tant que les réfugiés russes.

L'historienne et la spécialiste dans le domaine des réfugiés politiques D. Kévonian relève que les réfugiés, venus en France dans les années vingt du XX siècle, ne sont pas été différenciés par rapport à leur communauté d'appartenance mais par rapport à l'Etat d'où ils sont arrivés [6, p. 82]. C'est-à-dire, qu'«en aucun cas, l'identité nationale ukrainienne n'a pas été retenue par les autorités françaises : les exilés politiques ukrainiens sont devenus tout simplement des réfugiés russes» [8]. En général, la France n'a pas pris en considération l'identité ukrainienne et elle les a regroupés sous l'identité russe. De plus, tous ces gens ont été dénationalisés automatiquement par les Bolcheviks. Cette dénationalisation a abouti à la perte de la protection de leur l'Etat. Au final, la masse considérable des réfugiés s'est trouvée sans passeports, ni attestations d'identité ce que limitait leur déplacement légal. Toutes ces conditions ont amené à la création officiel d'un statut de réfugié et à la création de "passeport Nansen" qui jouait le rôle d'un certificat d'identité et de voyage [6, p. 84].

Ce document officiel a été fait pour les personnes dépourvues de la protection juridique de leur Etat d'origine. Pour accéder au statut réfugié et pour avoir ce "passeport Nansen" il fallait de prouver l'appartenance au groupe national statutaire, c'est-à-dire aux Russes ou Arméniens à cet époque-là. Les preuves de l'émigration forcée ne donnaient pas les droits à l'accès au statut de réfugié [7]. Ainsi, de compter le nombre des Ukrainiens en France était difficile. Les Ukrainiens qui ont obtenu le passeport de Nansen étaient obligés de se présenter comme les Russes.

Selon historien J.-B. Dupont-Melnyczenko le refus des autorités françaises de prendre en compte l'identité ukrainienne a découragé les Ukrainiens de créer leurs associations en France. Par exemple, «la mise en place en 1934 du système Nansen prévoyait que 50 % des sommes perçues grâce aux timbres Nansen fussent remis aux associations de réfugiés. En 1935, l'Office Nansen en France a versé 40 % de ses recettes à l'Office central des réfugiés russes et 10 % à l'Office arménien de Paris» [8].

Pour conclure il faut noter que les données sur l'émigration russe et ukrainienne sont lacunaires et elles ont besoin d'être analysées en lien avec l'émigration russe. Cette quasi-absence de connaissances et de données statistiques touche non seulement les *dispositifs* temporaire et historique mais aussi le fait que l'Ukraine a toujours été pensée comme un prolongement de la Russie en certaine façon. Toutes ces conditions rendent difficile d'étudier l'émigration ukrainienne au cours du XX siècle. En outre, les données qui existent sont ceux qui touchent les Ukrainiens de la partie ouest de l'Ukraine contemporaine. Ainsi, l'idée de «deux Ukraines» s'émerge même dans le domaine de l'émigration.

Bibliographie:

1. Colin Lebedev A. Colin Lebedev Anna «Les Ukrainiens au tournant de l'histoire européenne », Études, 2015. – 3 mars. – P. 7-18.
2. Riabtchouk M. De la «Petite-Russie» à l'Ukraine. – 2001.

3. Jean-Bernard Dupont-Melnyczenko, 1908 – 2008 un siècle d’émigration ukrainienne en France. 15 juin 2008 <http://www.perspectives-ukrainiennes.org/article-20468573.html>
4. Catherine Gousseff. Les Juifs russes en France. Profil et évolution d’une collectivité // Archives Juives. – 2001. – Vol. 34 (2). – 144 p.
5. Anna de Tinguy. La grande migration. – Paris: Plon, 2004. – 546 p.
6. Dzovinar Kévonian. Les juristes juifs russes en France et l’action internationale dans les années vingt // Archives Juives. – 2001. – Vol. 34 (2). – P. 72-94.
7. Dzovinar Kévonian. Enjeux de catégorisations et migrations internationales // Revue européenne des migrations internationales [En ligne]. – 2005. – Vol. 21, № 3. – <http://remi.revues.org/2522>
8. Dupont Melnyczenko Jean-Bernard. Les réfugiés politiques ukrainiens en France entre les deux guerres // Matériaux pour l’histoire de notre temps. – 1996. – № 44. Exilés et réfugiés politiques dans la France du XXe siècle. – P. 22-23.

А.О. Трушова

Державна пенітенціарна служба України

**Вплив релігійного фактору на процес ресоціалізації осіб,
позбавлених волі: соціологічний аналіз**

Сучасний етап існування українського соціуму характеризується високим рівнем злочинності та застосуванням позбавлення волі як засобу боротьби з нею. Про масштаб проблеми свідчать статистичні дані Державної пенітенціарної служби: станом на 1 квітня 2016 року в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, розташованих на території, що контролюється українською владою, тримається усього 64 182 особи [1].

На даний час кримінально-виконавчим законодавством пенітенціарна система затверджується як важлива складова державного механізму, яка повинна створювати умови для виправлення і ресоціалізації засуджених, повернення їх до нормального і повноцінного життя в суспільстві після звільнення. Однак намагання виправлення, ресоціалізації та підготовки засудженого до життя в суспільстві у контексті установи виконання покарань істотно ускладнюється тим, що умови відбування покарань кардинально відрізняються від умов існування індивіда у суспільстві, а також відсутністю чітких критеріїв оцінювання соціально-виховної та психологічної роботи персоналу виправних закладів із засудженими. У межах виправного закладу забезпечити ресоціалізацію засуджених, яка б дозволяла їм у подальшому успішно реінтегруватись у суспільство, надзвичайно складно.

У цілому, відбування покарання у вигляді позбавлення волі характеризується такими чинниками:

- 1) підпорядкування жорстким нормам та правилам (обмежене пересування, режим дня та стиль життя);
- 2) брак можливості задоволення різних потреб та доступу до ресурсів;
- 3) набуття особою специфічних обов’язків, порушення яких спричиняє правові наслідки;

- 4) перебування в специфічному середовищі, де може переважати субкультура із соціально-негативними нормами, цінностями, традиціями, які безпосередньо впливають на людину і значною мірою визначають її поведінку;
- 5) розрив соціально корисних зв'язків та ізоляція від суспільства;
- 6) стигматизуючий характер самого факту соціальної ізоляції (навішування такого негативного ярлика викликає переживання індивіда щодо своєї соціальної неповноцінності та активізує механізми психологічного захисту);
- 7) психологічні проблеми;
- 8) підпорядковане, часто принизливе становище;
- 9) деградація особистості при тривалих (понад 5 років) термінах перебування в установах виконання покарань [2, с. 137];
- 10) формування пасивної життєвої позиції та залежності від інших у вирішенні власних проблем.

Одна із форм роботи співробітників кримінально-виконавчої системи в напрямку виправлення та ресоціалізації осіб зі схильністю до девіантної поведінки – залучення релігійних організацій для просвітницької роботи із засудженими [3, с. 129].

Як показують глибинні інтерв'ю з особами, які перебувають в установах виконання покарань Дніпропетровської області, саме реалізація релігійних потреб засуджених здатна ефективно впливати на морально-етичний комплекс особистості, надавати йому духовну та матеріальну підтримку.

На даний час в установах ДПтС України для задоволення релігійних потреб засуджених облаштовано 145 культових релігійних споруд (107 храмів; 38 каплиць; сім молитовних будинків). Духовно-просвітницьку роботу в УВП проводять 1,2 тис. священнослужителів та волонтерів, які є представниками 103 релігійних конфесій, громад, організацій та церков, офіційно зареєстрованих в Україні. Загальна чисельність віруючих засуджених, які постійно відвідують заходи релігійного характеру, становить 35,5 тис. осіб [1].

У виправних колоніях виділяються приміщення для проведення богослужінь. Зусиллями самих в'язнів ремонтуються і облаштовуються ці приміщення. Християнські конфесії залучають волонтерський рух у вигляді невеликих груп віруючих, які надають адресну соціальну, медичну та патронажну допомогу засудженим у місцях позбавлення волі. Варто зазначити, що залученість засуджених до релігійних обрядів та інших атрибутів релігійності не завжди пов'язана з інтерналізацією релігійних догм, а може свідчити лише про прийняття зовнішніх форм релігійності (відвідування богослужінь, носіння хрестиків, зберігання релігійних книг та ікон) [4, с. 4].

Сьогодні у вітчизняних колоніях дозволено сповідувати будь-яку релігію, а для відправлення релігійних обрядів у ці установи допускаються представники усіх офіційно зареєстрованих релігійних організацій.[5, с. 110]

Слід зазначити, що кримінально-правова нормативна система давніх епох вже з моменту початку своєї кристалізації знаходила ідеологічну опору і ідейно відписувалася від релігійної системи цінностей. Присутність релігії в

кримінально-правовій складовій соціального життя простежується в історії світової юриспруденції не тільки на рівні аксіологічних і онтологічних ідей та орієнтирів, але і в області практичного правозастосування, включаючи і пенітенціарну (кримінально-виконавчу) практику, сама назва якої має суто релігійну етимологію і походить від латинського слова «*roenitentia*», що означає покаяння, добровільне визнання провини і неприпустимість вчинення повторного злочину.

Зупинимося докладніше на загальних умовах формування релігійності в місцях позбавлення волі. Т. Лукман був одним з перших соціологів релігії, хто прийшов до висновку, що під тиском соціальних змін, які відбуваються в суспільстві, змінюються лише форми прояву релігійності. Це відноситься і до життя в умовах ізоляції від «вільного» суспільства. В тюремному житті все частіше засуджені особи створюють свою власну «приватну» релігію, модернізуючи традиційне християнство, поєднуючи його з іншими релігійними традиціями [6, с. 84].

В умовах в'язниці, незважаючи на створення храмів, капличок, молитовних кімнат, позацерковна релігійність серед осіб, позбавлених волі, набирає обертів. Релігійність у виправних установах динамічна, вона змінюється, знає більші чи менші зміни протягом невеликих відрізків часу. У той же час релігія в тюремних умовах не консервативна, стає незначною силою традиції. Будь-яка конфесія або релігійний напрям «за ґратами» в рівній мірі претендує на володіння божественним одкровенням, вічною істиною. Зміна релігійного досвіду для засуджених це логічний наслідок зміни соціального статусу в умовах позбавлення волі, трансформацій форм суспільного життя людини, яка відбуває кримінальне покарання. Тому релігія стає відображенням реальних інтересів і потреб засуджених.

Сьогодні ми живемо в секуляризованому суспільстві. Це прояв того, що в сучасному світі сфера впливу релігії звузилася, але, при цьому, саме релігійне життя стало різноманітніше і багатше [7, с. 115]. У той же час «тюремний світ» демонструє, що для багатьох засуджених мова релігії, її поняття все більше впроваджуються в повсякденний досвід, реальне життя, збільшується значення релігії як «путівника» людини, що шукає опори для вирішення своїх життєвих проблем.

Релігійний вплив на засуджених до позбавлення волі допомагає заповнити духовний вакуум, формує сприятливий морально-психологічний клімат, який позитивно впливає на порядок і взаємини між засудженими, виступає одним з каналів спілкування із зовнішньою дійсністю і є важливою передумовою для успішної ресоціалізації засуджених, їх подальшої громадської адаптації та реабілітації. Розвинуте в людині релігійне почуття значно перевершує за своїм регулятивно-забезпечувальним ресурсом державний примус і силу громадської думки, так як для віруючих людей підставою для чесного і праведного життя в суворій відповідності з нормами і канонами є віра в те, що за цими заповідями стоїть абсолютний авторитет Господа. Глибоко віру-

юча людина вибудовує лінію своєї поведінки на основі свідомо обраних ним, а не нав'язаних кимось ззовні або ж виконуваних вимушено, норм.

Таким чином, до основних аргументів на користь залучення Церкви у роботі із засудженими до позбавлення волі належать: здатність релігії ефективно впливати на моральність і духовність особистості, спонукати її до безумовного дотримання відповідних принципів та норм.

Література:

1. Офіційний сайт Державної пенітенціарної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kvs.gov.ua>
2. Горобець К. Соціальна основа рецидивної злочинності / К. Горобець // Підприємство, господарство і право. – 2005. – № 4. – С. 136-138.
3. Богатирьова О.І. Участь громадськості у процесі виправлення та ресоціалізації засуджених, підоблікових кримінально-виконавчій інспекції / О.І. Богатирьова // Правничий часопис Донецького університету. – 2013. – № 2. – С. 129-135.
4. Петрушкевич М.С. Особливості вияву комунікаційної функції релігії у християнських конфесіях: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.11 / М.С. Петрушкевич. – К.: Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, 2007. – 20 с.
5. Проскура В.В. Інституційне забезпечення процедур соціально-адаптаційної роботи з особами, які звільняються з місць позбавлення волі / В.В. Проскура // Социальные технологии: актуальные проблемы теории и практики. – Запорожье: ГУ «ЗИГМУ», 2007. – Вып. 35. – С. 109-119.
6. Еремина Ж.Ю. Магия как псевдорелигия в современной массовой культуре / Ж.Ю. Еремина // Вопросы культурологии: Сборник аспирантских работ. – М.: ГАСК, 1999. – С. 81-86.
7. Рязанова Л. Религиозный ренессанс: попытка социологической диагностики / Л. Рязанова // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2001. – № 4. – С. 114-125.

С.В. Тупикова

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Труд в условиях эмоционального капитализма: социологическая рефлексия

При попытке охарактеризовать современное общество социальные теории обращаются к концепциям «постиндустриального общества», «индивидуализированного общества», «постэкономического общества», «общества досуга», «общества впечатлений» и др. На сегодняшний день сложилось множество коннотаций в определении и понимании сущности современного общества, раскрывающих его характерные черты. Данные концепции эксплицируют ряд принципиальных изменений, происходящих в различных сферах общественной жизни, однако особое внимание на сегодняшний день обращено к эмоциональной составляющей современного общества, культуры, экономики. Указанный аспект артикулируется в рамках теории общества переживаний, экономики впечатлений, изучения проблематики появления сложной эмоциональной культуры, в пространстве которой мыслит себя со-

временный человек. Эта тема, очевидно, объединяет между собой несколько аспектов, а именно культурный, социальный, экономический. Именно в сфере исследований культуры тема «общества переживаний» непосредственно смыкается с тенденциями современной экономики и с глубокими трансформациями, которые происходят в современном обществе. На стыке взаимодействия указанных сфер происходит переосмысление и качественно новое наполнение, понимание сущности труда и трудовой деятельности в жизни современного индивида.

Поворот к эмоциональной составляющей современной культуры и экономики отмечается, прежде всего, в работах А. Хохшильд, Г. Шульце, Э. Эллоаз. При этом теоретическое основание для указанной проблематики было положено Э. Тоффлером, И. Гофманом, Г. Дебором. Еще один тип теорий, призванных описать новизну современного общества, связан с концепцией креативного класса Р. Флориды.

Идея эмоционального капитализма раскрывается в понимании его в качестве основного симптома в процессе перехода западного общества к пост-индустриальному типу, где все большую роль начинает играть сфера услуг. Именно в этот момент формируется новая коммуникативная компетенция, основанная на управлении человеком своим языком и эмоциями. Грамотный работник начинает обладать способностью к сопереживанию (эмпатией), и в нужный момент может интерпретировать эмоции своего собеседника [1]. Постепенно эмоции становятся инструментом самопрезентации, позволяющей человеку маркировать свой социальный статус. Кроме того происходит изменение человеком личной «жизненной ориентации» – с внешней (потребление утилитарных товаров и услуг) на внутреннюю (потребление новых эмоций и чувств).

Данные изменения охватывают не только сферу культурного производства и потребления, но и накладывают отпечаток на восприятие человеком собственного труда и трудовой деятельности. Так, на смену труда в его классическом традиционном понимании приходит понятие «творчества», в котором современный работник может максимально самореализоваться, проявляя свои внутренние свойства и состояния, отвергая рутинный, жестко регламентированный, стандартизированный труд, исключая эмоциональную составляющую.

С другой стороны, наблюдается и ситуация высокой востребованности от современного работника особого рода эмоциональности, что приводит к появлению в научном обороте понятия «эмоциональный труд» (А. Хохшильд), под которым подразумевается «управление чувствами, изображение публичного лица и телесная демонстрация»; «эмоциональный труд продается по заработной плате и, следовательно, имеет меновую стоимость» [2].

Хохшильд полагает, что в современные трудовые отношения включается процесс трансмутации или преобразования чувств и эмоций. Речь идет о коммерциализации чувств, когда эмоции – нередко бессознательно – переходят

дят из «частной сферы» в публичную и демонстрируются клиенту. В современных обществах способность человека управлять эмоциями продается и регламентируется: и при поверхностном, и при глубоком исполнении продается услуга или товар.

Современное общество организовано так, что индивид, вне зависимости от того, задействован ли он в эмоциональном труде или нет, должен носить на себе не просто маску, выполняя поверхностное действие (surface acting), а непрерывно представлять себя другим, подтверждая свою компетентность. Если у Гофмана человек должен производить впечатление, выполняя свою социальную роль в определенное время, то в современной ситуации на рынке труда все более широкое распространение получает трудовая деятельность, связанная с проявлением эмоций и чувств, участием в «фабрике по производству улыбок» [2]. Отсюда появляется понятие «театрализация профессий», поскольку людям, имеющим (не имеющим) отношения к эмоциональной работе, приходится играть ту или иную профессиональную роль непрерывно, посредством чего происходит явное или неявное включение театральных компетенций в рабочие обязанности индивида.

Литература:

1. Сувалко А.С. Эмоциональный капитализм: коммерциализация чувств / А.С. Сувалко, – М.: Изд. Дом Высшей школы экономики, 2013. – 48 с.
2. Hochschild A. The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling / A. Hochschild. – Berkeley: Univ. of California Press, 2003.
3. Taylor S. Emotional Labour and the New Workplace / S. Taylor // Workplaces of the Future / ed. by P. Thompson, C. Warhurst. – Basingstoke: Macmillan, 1998. – P. 84–103.

Г.Г. Уджмаджурідзе

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара **Теорія практик в межах структурного конструктивізму П. Бурдьє**

У соціології так звана «синтетична» (інтегративна) методологія структурного-конструктивізму П. Бурдьє щодо дослідження різних сторін соціального життя індивідів та функціонування соціальних інститутів займає особливе місце [8]. Цей методологічний підхід все ще використовується у дослідженні таких тем як: особливості функціонування різних полів суспільства, визначення рівня необхідного капіталу для успішної зміни позиції і перерозподілу символічної влади в полі, особливості класового порядку суспільства й, звичайно, дослідження соціальних практик цілому. «Практика у Бурдьє... не отримує автономного статусу та не розглядається як окремий феномен» [3, с. 210].

Однак використання методологічного апарату структурного-конструктивізму викликає певні складності у дослідників – поверхневе ознайомлення з основними положеннями цієї концепції не дають повного розу-

міння тих явищ, які пояснив та проінтерпретував Бурдье. Ми вбачаємо детальне розкриття сутності теорії практик нарізним каменем у вірному розумінні і трактуванні теорій і концепцій П'єра Бурдье. Дослідження соціальної практики повинно спиратися на саму «теорію практики», яка поєднує структуралістські та конструктивістські принципи соціального пізнання: «Теорія практики, узята як практика, нагадує, що, з одного боку, на противагу позитивістському матеріалізму, предмети пізнання повинні бути сконструйовані, а не лише пасивним чином зареєстровані, а з іншого – що... принципом такої побудови є система структурованих і структуруючих диспозицій, що формуються в практиці і які постійно спрямовані на практичні функції» [2, с. 100]. Адже для самого Бурдье його теорія практик слугує методологічним базисом до дослідження інших сфер соціального життя, певною мікросоціологічною теорією у його системі наукового знання про суспільне буття.

Практика не є чимось запланованим або раціональним у діях агентів, скоріше навпаки – практика засновується на спонтанних позасвідомих імпульсах та схемах дії: «Практика не означає (або виключає) оволодіння вираженої в ній логіки» [2, с. 27]. Практика має дещо парадоксальний характер реалізації – вона є найбільш логічним і ефективним засобом реалізації цілей агентів, при цьому для неї не характерна схематичність і логічність (в її традиційному розумінні) у побудові дій агента. Для практик характерна: «Невпевненість, вагання, що впливають з того, що вони засновані не на свідомих і постійно діючих правилах, а на практичних схемах, непрозорих для самих себе, схильних до змін в залежності до логіки ситуації» [2, с. 29]. Для практик характерна особлива логіка, логіка яка відповідає функціональній необхідності, логіка самої практики – «практична логіка» (або логіка практик).

Практична логіка у Бурдье виражається у декількох термінах, найчастіше «практичне відчуття» або «відчуття гри»: «Описуючи логіку практик, або ж практичну логіку, П. Бурдье звертається до термінів «практичне відчуття», «практичне чуття», «почуття гри», «практичний сенс», тобто весь той комплекс неусвідомлюваних, але звичних умінь, навичок, способів поведінки і мислення, який міститься в габітус, задається минулим досвідом і реалізується в конкретній ситуації» [4, с. 117]. Ці поняття демонструють парадоксальність практичної логіки – агент досягає своїх цілей у соціальному полі (реалізує певну стратегію) майже повністю безсвідомо. Не дивлячись на це практики агента все одно є «розумними» – практична логіка немов сама, без свідомої участі індивіда, вирішує що йому потрібно, що буде краще: «Саме тому, що агенти ніколи до кінця не розуміють, що вони роблять, – те, що вони роблять, має більше значення, ніж вони знають» [2, с. 134].

Вірне розуміння, трактування і інтерпретування сенсу соціальної практики, в межах структурно-конструктивістського підходу, неможливо без визначення того, яким габітусом володіє агент, що відтворює таку практику. «Габітуси – системи стійких і переносних диспозицій, структуровані структури, які схильні функціонувати як структуруючі структури, тобто як прин-

ципи, що породжують і організують практики і уявлення, які можуть бути об'єктивно адаптованими до їхньої мети, однак не припускають усвідомлену спрямованість на неї і неодмінного оволодіння необхідними операціями по її досягненню» [2, с. 102]. Габітус виробляють соціальні структури, які передають накопичений досвід у формі диспозицій через систему педагогічного навчання та через виклики об'єктивного соціального середовища з яким стикається агент.

Габітус є певною єднальною системою схем уявлення, сприйняття, обробки та відповіді до соціальної дійсності. Габітус засвоюється й існує у позасвідомості агента, а не на «рівні індивідуальної свідомості» [див. 7, с. 197] – саме це й забезпечує можливість реалізації практик як таких. Габітус діє як структурована структура, тобто така структура, що вже заздалегідь адаптована до соціального середовища, бо саме через нього було інкорпоровано цю систему диспозицій у позасвідому дійсність індивіда. Практики агентів, таким чином, завжди вже структуровані габітусом, тобто габітус виступає як система структуруючих структур до практики. «В одній із робіт Бурдьє навіть визначає габітус як «інтерналізовані, "включені" соціальні структури»» [6].

Соціальні структури, а отже і габітус, опосередковано (але не прямо (див., напр.: [5, с. 190; 1 с. 71])) впливають на те, які практики будуть можливі для відтворення, а які будуть відхилені як неможливі, позасприйнятні, неефективні. Річ у тім, що практики хоча й не мають якоїсь раціональної логіки, вони завжди направлені на задоволення об'єктивованих потреб агентів (зайняття нової позиції у полі, рекапіталізація відносин і т.д.). Габітус є цільною системою сприйняття й оцінок агентами не тільки соціального середовища (простору), а й практик (як своїх так і чужих). Тому найбільш неймовірні і несистемні практики неможливі – вони не будуть сприйняті й зрозумілі іншими, адже з точки зору практичної логіки – вони неефективні.

Не дивлячись на те, що практики перебувають у певній залежності від габітусу – адже габітус впливає на те які практики будуть притаманні агенту, які вони матимуть форми, через які засоби вони будуть впровадженні у життя – немов від обов'язкової норми, габітус не детермінує, або механічно нав'язує практики (їх форму, зміст, направленість) агенту. Габітус лише встановлює певні межі, поза якими практики неможливо ані втілити, ані сприйняти іншими. В цих межах агент напівсвідомо і реалізує максимально ефективну для нього форму і направленість практики у реалізації стратегії по закріпленню своєї позиції у певному полі суспільства (в межах логіки ситуації та умов які висуває об'єктивна структура).

Річ у тім, що агент, за Бурдьє, займає певну позицію у певному соціальному полі суспільства, а ця позиція займає його – тобто певна позиція у соціальному полі (структурі) суспільства нав'язує досвід минулого агенту у конструюванні його практик. Механізми реалізації практик у соціальних структурах вже відомі й усталені минулим досвідом, індивіду слід дотримуватись

цих механізмів, адже саме вони визначають зміст габітусу; відхиляючись від таких механізмів практика агентів стає неможливою. Тож габітус діє на кшталт системи рекомендацій для агента – що й як йому слід робити; він мотивує агентів використовувати вже усталені механізми соціальних структур. «Практичний світ, який конститується у відношенні із габітусом як системою когнітивних і мотивуючих структур, є світ вже досягнутих цілей, способів застосування або ринків, яких слід дотримуватися, і об'єктів..., засобів або інститутів, оскільки закономірності... прагнуть проявлятися як необхідні і навіть природні вже в силу того, що вони лежать в основі схем перцепції і оцінки, за допомогою яких вони сприймаються» [2, с. 103-104].

Слід приділити увагу ідеї Бурдьє про одночасну збереженість і змінність форм практик в історії. Бурдьє пропонує досить оригінальну модель транзиту досвіду людства (та й самих габітусів) крізь час через відтворення у практиках. Габітус забезпечує в практиках агентів присутність минулого досвіду (а особливо, як ми вже зазначали, первинного досвіду) в його активному прояві: в схемах сприйняття, мислення і дій. Ці схеми структуровані самою історією, будуються на досвіді усієї соціальної системи і забезпечують «гарантію тожності і постійності практик у часі» [2, с. 105]. Габітус є, безумовно, продуктом самої історії – він несе в собі увесь минулий досвід соціальних структур та, базуючись на цьому досвіді, структурує практики, тобто, певною мірою, наново відтворює історію. Практики, таким чином, можна назвати певним засобом через який габітус проносить історію крізь час, постійно реактуалізуючи минулий досвід. Це є можливим по двом причинам: перша – практики є основною й постійною (навіть рутинізованою) формою діяльності агентів у соціальних структурах; друга – практики не є строго детермінованими минулим досвідом або наперед визначеними (практики регулярно трансформуються та модернізуються).

Ми повинні розуміти, що практики трансформуються зовсім не тому, що вони можуть креативно використовувати свободу яку їм надали соціальні структури [див. 6], а тому, що це потрібно задля реалізації стратегії «гри» у певному полі. Трансформацію практик породжує неочікувана для габітусу «подія» – певний набір нових умов об'єктивного середовища, які ставлять перед габітусом проблему у неможливості застосування старих практичних схем. Габітус, у цьому разі, намагається підлаштувати практику до нових умов, одночасно спираючись на практичну логіку та досвід минулого. Іншими словами – габітус завжди буде породжувати лише ті практики, які можуть бути втілені у життя у конкретному полі суспільства, базуючись на досвіді тих соціальних структур в яких ця практика й буде здійснюватися. Занадто «ненормальні» практики не будуть породжуватися габітусом через порушення практичної логіки (вони просто не будуть сприйняті іншими агентами та структурами у полі): «Габітус прагне виключити «суто добровільно» будь-які «шаленості» («це не для нас»), тобто поведінку, яка приречена на несхвальну оцінку в силу її несумісності з об'єктивними умовами» [2, с. 108].

Література:

1. Балич Н. Социальные практики и их роль в современном обществе [Текст] / Н. Балич // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2013. – № 4. – С. 69-78.
2. Бурдьє П. Практический смысл [Текст] / П. Бурдьє; пер. с фр.: А.Т. Бикбов, К.Д. Вознесенская, С.Н. Зенкин, Н.А. Шматко. – СПб.: Алетейя, 2001. – 562 с.
3. Карпенко І.В. Концепція символічного поля, практики та габітусу П. Бурдьє: експлікація проблеми комплексності практики [Текст] / І.В. Карпенко, П.О. Тесленко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2013. – Вип. 53. – С. 204-214.
4. Лычковская О.Р. Фоновые социальные практики: между дискурсивным и предметно-практическим (к методологии вопроса) [Текст] / О.Р. Лычковская // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: зб. наук. праць. – Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2008. – С. 113-118.
5. Недзельський А.О. Концепт рутинізації фонових практик у соціологічних підходах Е. Гідденса та П. Бурдьє [Текст] / А.О. Недзельський // Нова парадигма. – 2013. – Вип. 115. – С. 181-198.
6. Осипчук А.Д. Синтез рівнів «структура»-«агент» у рефлексивній соціології П'єра Бурдьє / А.Д. Осипчук // Наукові записки НаУКМА. – 2004. – Т. 32: Соціологічні науки. – С. 48-56.
7. Отрешко Н. Между Сциллой объективизма и Харибдой субъективизма (заметки на полях работы П. Бурдьє «Практический смысл») [Текст] / Н. Отрешко // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2004. – № 3. – С. 190-201.
8. Ритцер Дж. Современные социологические теории [Текст] / Дж. Ритцер; пер. с англ.: А. Бойков, А. Лисицына. – СПб.: Питер, 2002. – 688 с.

Т.А. Удовицька

Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія» **Проблеми дослідження соціальних ризиків в українській соціології**

Тенденції розвитку наукових досліджень суспільного розвитку все більш характеризуються ризикологічним поворотом у соціологічному знанні, тому що ризики все більше стають явищем, причиною та наслідком соціальних змін і процесів, характеристикою соціальної реальності, особливо сучасної української. В зв'язку з цим особливого значення набувають наукові дослідження саме в українській соціології всіх аспектів виникнення й функціонування ризиків.

Аналізу ризиків присвячено достатньо робіт, в основному російських соціологів Кравченка С.О., Зубкова В.І., Яницького О.М., польського соціолога П. Штомпки, у яких осмислюються основні засади ризикологічної парадигми Е. Гідденса, Н. Лумана та автора теорії «суспільства ризиків» У. Бека. Саме їх напрацювання є важливою методологічною підставою вивчення ризиків в українському суспільстві на теоретичному та практичному рівнях.

Наукове осмислення ризиків закордонними дослідниками призвело до формування декількох підходів до визначення їх сутності. При першому ризик розуміється як специфічний процес вибору альтернатив, варіантів дій у ситуації невизначеності; вибір дії, результат якої визначається випадком. У

другій групі визначень ризик розкривається через безпосередню дію (діяльність суб'єкта), сподіваючись на позитивний результат; дія в неясній, невизначеній обстановці; дія за наявності небезпеки, загрози. У третій групі визначень особливий акцент робиться на вірогідності негативного характеру наслідків якихось подій: вірогідність помилки або неуспіху в ситуації з кількома альтернативами; збиток, пов'язаний із реалізацією рішення; можливість небажаних наслідків через дії випадкових чинників; подія, настання якої містить можливість якихось збитків [2, с. 88]. Відомий польський соціолог П. Штомпка зазначає те, що «феномен ризику» сучасності відрізняється від усього того, що спостерігалось раніше та визначає такі його риси: універсальність ризику, тобто можливість глобальних лих, які загрожують всім, незалежно від класу, етнічної приналежності, ставлення до влади тощо; глобалізацію ризику, який набуває надзвичайного розмаху, зачіпаючи великі маси людей; інституціоналізацію ризику, тобто появу організацій, що приймають його як принцип власної дії; виникнення або посилення ризику внаслідок ненавмисного побічного ефекту, або ефекту бумеранга, людських дій [7, с. 70]. Не враховувати цих характеристик у практичній діяльності будь-якими фахівцями просто неможливо, тому що їх ігнорування не надасть повної картини необхідної дії в умовах все зростаючої невизначеності й динамізму соціальних змін і подій в сучасній Україні.

У сучасній українській соціології є низка оригінальних авторських досліджень проблем ти ситуацій ризику. Так питанням оцінки соціальних ризиків присвячені численні роботи науковців, зокрема Кривошеїна В.В.б який вивчає ризик як соціальне явище [5], Кірноса І.О., який досліджує нові соціальні ризики у контексті переходу до постіндустріального суспільства [4]. Заслуговує також на увагу робота Савостьянової С. Л., яка висвітлює питання державного управління соціальними ризиками [6]. Але задля справедливості необхідно зауважити, що соціологічне дослідження ризиків в українській соціологічній науці знаходиться на етапі формування. Подальші наукові дослідження в цьому напрямку було б доцільно націлити на вирішення принаймні трьох завдань: установлення, опис і прогнозування ризиків в усіх сферах українського суспільства; розробка ефективних методів аналізу цих ризиків; забезпечення науковими даними шляхів їх запобігання та пом'якшення.

У кінцевому підсумку, найважливішим завданням, що стоїть перед українською наукою, соціологічною насамперед, є завдання подальшого уточнення поняття «ризик». Від цього залежить визначення: можливих причин подій, їх наслідків і тимчасових меж, правил підрахунку прибутку й можливого збитку в ситуації ризику; груп людей або організацій, які можуть відчувати наслідки ризику і зокрема мають право претендувати на відшкодування збитку; представників, організацій, професійних або інших груп, які законним чином займатимуться експертизою конкретного ризику, спостереженням за ним, інформуванням громадськості; способів державного втручання в ситуації, які можуть бути «ризиковими»; напрямів і обсягів державних і приватних

інвестицій для запобігання ризикам або ліквідації їх наслідків; стратегії підприємств, інших організацій на вживання різних профілактичних або оптимізаційних заходів із запобігання ризикам; альтернатив поведінки людей в ризикованих ситуаціях.

У будь-якому випадку визнання ризиків як реальності нашої сучасності – вже велика наукова перемога, бо знання про них дозволяє бути готовим ухвалювати адекватні рішення в разі їх появи і тим самим пом'якшувати їх наслідки.

Література:

1. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / У. Бек. – М.: Прогресс-традиция, 2000. – 381 с.
2. Зубков В.И. Социологическая теория риска / В.И. Зубков. – М.: Академический проект, 2009. – 379 с.
3. Кравченко С.А. Социология риска: полипарадигмальний подход / С.А. Кравченко, С.А. Красиков. – М.: Анкил, 2004. – 385 с.
4. Кірнос І.О. Систематизація нових соціальних ризиків у контексті переходу до постіндустріального суспільства / І.О. Кірнос // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» (Серія : логістика). – Львів : Вид-во Нац. унів-ту «Львівська політехніка», 2011. – № 706. – С. 88-93.
5. Кривошеїн В.В. Ризик як соціальне явище / В.В. Кривошеїн // Грані. – 2012. – № 6 (86). – С. 80-84.
6. Савостьянова С.Л. Державне управління соціальними ризиками: здоров'яформуючий вплив соціального середовища / С.Л. Савостьянова // Науковий вісник академії муніципального управління. – 2015. – № 3-4. – С. 182-191.
7. Штомпка П. Социология социальных изменений / П. Штомпка. – М., 1996. – 288с.

О.В. Хижняк

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

К.В. Хижняк

Харківський національний технічний університет «ХПТ»

Актуалізація ролі медіа-середовища у формуванні колективного опору корупційним практикам у сучасному українському мегаполісі

Корупція впливає на суспільну свідомість, формує викривлені моральні установки, визначає правову культуру і моральний клімат в суспільстві, тому у боротьбу з нею включені різні соціальні інститути, в т. ч. мас-медіа. Медіатизація боротьби з корупцією відбувається суперечливо, медіа-образ корупції (індивідуальний, колективний) не завжди відповідає реальності, часто не спирається на наукові доробки, зокрема соціологічні дослідження (або ж викривлено представляються їхні результати). У висвітленні проблеми корупції медіа часто не вистачає аналітичних оцінок, експертні думки не завжди охоплюють весь спектр оцінок феномену корупції.

Варто звернути увагу на критичний аналіз теорій корупції, який провів Заурвайн Карл-Хайнц [1]. При вивченні корупційних практик потенціал ма-

ють структурно-функціональний підхід (для визначення меж функціональності корупції), інституціональний підхід (для визначення проблем у взаємодії мас-медіа з іншими інститутами); нові дослідницькі підходи до вивчення медіа: медіатеорія М. Маклюена, що стала новим поворотом в оцінці засобів масової комунікації [2]; карта теорій мас-медіа Д. МакКуела (процес медіації, види й елементи мас-медіа, принципи, структури і функціонування мас-медіа; відповідальність медіа перед суспільством тощо) [3].

Наразі розширюються уявлення про інституційне регулювання корупції, зокрема, про вплив на цей процес мас-медіа, на часі стоїть завдання поєднати сучасні наукові уявлення про корупцію (ідеї) і роль інституту масмедіа в антикорупційній боротьбі. Однак все ще поширений спрощений погляд на корупцію, зокрема на роль масмедіа у його формуванні. Важлива роль медіа у формуванні медіаосвіти і медіакомпетентності різних груп громадян [4]. Але цим вона не обмежується, адже медіа можуть мобілізувати населення й інституції на колективний опір корупційним практикам.

За даними соціологічного дослідження «Ставлення мешканців Харкова до корупції», проведеного під керівництвом автора ГО «Український центр соціального інжинірингу» (з 6 по 15 січня 2016 р. опитано 1000 респондентів віком старше 18 років, експрес-опитування за місцем проживання; багатоступенева районована квотна вибірка з неповторним випадковим відбором респондентів), корупція сприймається жителями мегаполісу як перешкода на шляху до нормального функціонування українського суспільства. Корупція входить в десятку найбільш гострих повсякденних проблем мешканців Харкова, більшість (95%) опитаних харків'ян наполягають, що з корупцією необхідно боротися. Харків'яни оцінюють корумпованість на рівні 8,3 по Україні в цілому і 8 – в Харкові (за 10-бальною шкалою). Понад 40% мегаполісу стверджують, що рівень корупції підвищився за останній рік як у Харкові, так і по Україні в цілому. Майже третина городян (32%) вважають, що з корупцією повинні боротися насамперед самі громадяни, при цьому понад 60 % стверджують, що з корупцією наразі ніхто взагалі не бореться. З усіх суб'єктів боротьби з корупцією найбільш активними, за оцінками харків'ян, є громадські організації та об'єднання, волонтери і самі громадяни. Найбільш корумпованими, на думку опитаних, є медицина, чиновники, суди і правоохоронні органи. Найбільше інформації про корупцію харків'яни отримують зі свого особистого досвіду або родичів і знайомих (більше 45%). Наступним по інформативності джерелом є мас-медіа (всеукраїнське телебачення).

Рутинність корупційних ситуацій можна долати шляхом активізації колективного опору корупційним практикам завдяки участі мас-медіа в мобілізації населення сучасних міст і селищ. Однак колективний опір корупції ефективний, якщо він спирається на системні антикорупційні дії з боку громадянського суспільства – політичних партій, неурядових організацій, органів місцевого самоврядування, профспілок.

У наші дні зростає вплив на антикорупційну політику інституту мас-

медіа, що вимагає визначення можливостей, переваг та обмежень мас-медіа в антикорупційній боротьбі. Однак до цього часу не визначені межі медіатизації в боротьбі з корупцією, що позначається на ефективності останньої. Нагальною стає проблема формування нового медіа-середовища як елемента системи боротьби з корупцією. Перехід від ідеї нового медіа-середовища до її практичного втілення потребує громадського контролю над самими мас-медіа, що є елементом колективного опору корупційним практикам. Колективний опір корупції потребує соціологічного супроводу, що актуалізує визначення показників, за допомогою яких можна відслідковувати відповідність медіа-образу корупції реальній ситуації в країні, мегаполісі тощо. Ці показники можуть стати в нагоді при проведенні моніторингу ефективності антикорупційних заходів і стану колективного опору корупції.

Література:

1. Заурвайн К.-Х. Коррупция – возвращение «старого» мира в эпоху модерна? / Заурвайн Карл-Хайнц // Социологическое обозрение. – 2012. – Т. 11, № 3. – С. 105-119.
2. Маклюен Г. И. Понимание Медиа: Внешние расширения человека / Г. И. Маклюен. – М.: Гиперборей, Кучково поле, 2007. – 464 с.
3. McQuail D. Mcquail's mass communication theory / D. McQuail. – 6th edition. – London ; Thousand Oaks, Calif. : Sage Publications, 2010. – 50 p.
4. Медиаобразование и медиакомпетентность: слово экспертам / под ред. А. В. Федорова. – Таганрог: Изд-во Таганрог. гос. пед. ин-та, 2009. – 232 с.

О.В. Ходус

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Приватность как конвенциональный концепт: к обоснованию эвристических возможностей

Совершенно очевидно, что новая реальность, функционирующая в режиме «индивидуальной инфраструктуры» (в терминологии Ж. Делеза и Ф. Гваттари) требует, в свою очередь, новых методологических стратегий и инструментов, новой вторичной герменевтики, толкования явлений, уже насыщенных интерпретацией, а соответственно и новых понятийных рядов для своего описания. Иными словами, в сложившихся обстоятельствах раскодирование генезиса реальности (как основы теоретической работы в социальных науках) предполагает предельную рефлексивность актуальной понятийной сетки, ключевые элементы которой были сформированы когда-то ранее, в иных социальных условиях и для других целей. Принимая во внимание этот факт, мы разделяем методологическую позицию З. Баумана, согласно которой «главное сегодня – не столько отказ от некоторых центральных для современной социальной теории категорий (это самое легкое), сколько освобождение от навыков мышления, связанных с использованием этих категорий» [1, с. 77]. Наряду с другими, такой категорией, долгое время ускользавшей от серьезной рефлексивной работы, оставалась категория приватности.

На сьогоднішній день, «приватизаційні тренди» в соціумі, з очевидністю оживили дослідницький інтерес к тематизації приватності. Вразі з тем, будучи частю актуального наукового дискурсу («приватні сюжети») з різною ступенем представленості присутствують в роботах З. Баумана, Ж. Бодрийяра, Ж. Липовецьки, Р. Сенета, Ж.-Л. Нансі, П. Слотердайка, Дж. Дьюї, Р. Рорти, А. Сыроедовой), концептуалізація приватності демонструє очевидне «гносеологічне напруження», зв'язане, як з національно-культурною специфічністю «наблюдень» приватності (форм її проявлень), так і з вираженим междисциплінарним статусом самого концепта.

Таким образом, дослідницька проблема, на наш погляд, складається в несогласованності (вернее несогласованності) існуючого теоретичного і емпіричного знання о приватності, проявляючогося в різноманітності тематик і дискурсів, розкриваючих розуміння сутності цього феномена. Кожна з дослідницьких оптик має свою специфічну оптику і мову, що створює, з однієї сторони - різнокольорову палітру описання приватності, що само по собі не погано, але з іншої – продукує констатуюче-дискриптивний принцип її розгляду. В цьому випадку теоретичне дослідження феномена приватності ризикує стати занадто широким, тим самим, розмиває свої межі і вбирає всі нові семантичні одиниці і значення, взаємопов'язані з приватністю, однак, все ж, не тождественні її сутності.

Приймаючи до уваги той факт, що складився дослідницька традиція демонструє відсутність згоди навіть в відношенні визначення самого поняття «приватність», ми пропонуємо обґрунтувати даний феномен як конвенціональний (в значенні – відповідного умов) концепта, що дає можливість подолати складившеся «гносеологічне напруження» в відношенні визначення приватності і виявити структурну логіку описання даного феномена з урахуванням багатьох теоретичних, дисциплінарних і соціокультурних контекстів «буття» приватності.

В відмінність від універсализма як цілісного, загального принципу наукового бачення, конвенціональний (соотносительный) характер концепта приватності передбачає:

- в-перших, виявлення очевидних *схожих властивостей*, які ми пропонуємо розглядати як конститутивні характеристики (і, відповідно, смислообразуючих елементів) приватності (к прикладу – закриті, таємні, особисті, індивідуальні, свої і пр.), що з'єднують разом найрізноманітніші сутності - сюжети, предмети, теми, просторові локації, ситуації, емоції, суб'єктивні значення і переживання, позначаємі загальною назвою «приватність»/«приватне» в різних дисциплінарних підходах. В цьому відношенні процес концептуалізації приватності дуже близький логіці, описаній Л. Вітґінштейном в його

«Философских исследованиях». В качестве аргумента ученый обосновывает мысль о том, что некоторые концепции не основаны «на одной простой вещи», а «связаны с другими множеством различных способов» [2, с. 117]. Вместо того, чтобы быть связанным через общий знаменатель, некоторые вещи имеют общую «сложную сеть сходных свойств, которые перекрываются и перекрещиваются: иногда общие сходства, а иногда и сходство в деталях» [2, с. 119]. Другими словами, понимание приватности нельзя свести к какой-либо одной общей сущности – это может быть множество самых разных сущностей, не использующих один общий элемент, но в то же время, демонстрирующих схожесть между собой. Тем самым, отказ от принципов универсальности, в нашем случае, вовсе, не есть отказ от обобщений.

- Во-вторых, конвенциональность концепта приватности акцентирует внимание на невозможности теоретических рассуждений о самом феномене (его «границах», смысловом наполнении, семантике), равно как и его эмпирическая верификация *вне конкретного контекста*. Соответственно, выделяемые в зависимости от аналитических задач «сходные свойства» приватности, будут обладать разной понятийной формой и своим собственным эмпирическим содержанием в зависимости от конкретного контекста. Иначе, нельзя понять содержание какого-либо связующего элемента – «сходного свойства» вне конкретного социокультурного контекста в целом. Контексты – исторический, культурный или личностный с очевидностью дифференцируют экзистенциальный опыт переживания приватности, отягощенный соответствующей языковой традицией, особенностями речевых коммуникаций. В этом случае простая семантика, склоняющая нас видеть в понятиях просто слова, оказывается малоинформативной, поскольку слова вне контекста лишены всякого определенного содержания. Смысл понятия «приватность» нельзя редуцировать к чему-то эмпирически узнаваемому, а потому однозначно квалифицируемому как приватность. В самом деле, как показывают исследовательские наблюдения, «приватности» у всех разные: одни тщательно оберегают свою личную жизнь с помощью домофонов и кодовых замков на дверях парадных и квартир, а кто-то, совершенно добровольно, переживает «наедине со всеми» личную мини-драму в тех же социальных сетях. Соответственно само понятие приватности не может быть унифицированным, сингулярным, оно всегда подвижно и семантически изменчиво.

Мы полагаем, что учет контекстуальности позволяет избежать превращения приватности во «всеохватное понятие с неопределенно широким концептуальным полем»

Литература:

1. Бауман З. Спор о постмодерне // Социологический журнал. – 1994. – № 4. – С. 77-80.
2. Витгенштейн Л. Философские работы / Л. Витгенштейн; пер. с нем. М. С. Козловой и Ю. А. Асеева. – Ч. I. – М.: Гнозис, 1994. – 347 с.

А.М. Ячний

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**Соціальна інженерія як перспективний напрямок
розвитку соціологічної науки**

Сьогодні часто лунають гасла щодо необхідності радикальних змін у сучасному українському суспільстві та заклики до їх здійснення. Соціологи як науковці та громадяни не можуть залишатися сторонніми спостерігачами сучасних процесів в Україні. Як фахівці, вони повинні висвітлити розуміння сучасних соціальних подій, їх пояснення і надання рекомендацій щодо напрямків та необхідних заходів щодо їх забезпечення. Соціологічна методологія дозволяє вирішувати ці завдання, але сама соціологія, разом з суспільством не стоїть на місці і шукає нові можливості.

Одним з таких напрямків подальшого розвитку соціологічного знання є соціальна інженерія, як галузь знання, що має свій погляд на суспільні процеси, пропонує розглянути аспекти необхідні для успішності сучасних соціальних реформ щодо розбудови «нового» суспільства. Але, саме яким чином таке суспільство можливо побудувати? Наголошуються шлях запозичення «європейських» цінностей та норм. При цьому не розглядається повний зміст цих понять, лише береться до уваги їх частка та використовується як гасло. Так, цінність – синонім значущості, а норми – вимоги. Вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що поняття цінності означає рівень дійсно бажаного, а не декларованого. Норма – простір «прийнятого» більшістю. Заяви про необхідність впровадження європейських норм і цінностей, в умовах сучасного українського суспільства, наприклад, супроводжуюся тотальним бажанням уникнути сплати податків. Таким чином, гасла та заклики можуть бути будь які, але населення, як суб'єкт соціальної взаємодії, відтворює соціальний простір що відповідає їх звичним уявленням. Будь яке насильницьке, волюнтаристське впровадження «нових» норм – це шлях отримання результатів дуже далеких від запланованих реформаторами. Про це свідчать чисельні історичні приклади. Так, «несподіваний» результат був отриманий у Монголії у 50-х рр. ХХ ст., коли монгольських кочівників примусово переселили у побутово-облаштоване житло багатопверхових будинків. Така «благодійність» обумовила випадки, коли монголи почали відтворювати звичне середовище та організовувати відповідний побут - розводити вогнище та ставити казани у просторих кімнатах. У 80-х багато галасу наробила антиалкогольна компанія у СРСР. Завдяки зусиллям реформаторів вживання алкоголю не знизилося, а навпаки, горілку почали купувати люди, що ніколи цього не робили. Штучні обмеження щодо придбання алкоголю створили широке розповсюдження самогонваріння. Архаїчність «баронства» сучасних циган не турбує, тому вони відтворюють звичний для них соціальний устрій.

Провідники сучасних радикальних змін в Україні повинні звернути увагу щодо спрямування зусиль на зміни, перед усім, у свідомості населення, як

системи уявлень про «соціально-повинне», що набуває характеристик норм лише за високим рівнем задоволення інтересів більшості населення. Створення відповідних умов стане запорукою дієвості соціальних реформ. Нажаль, у реальності спостерігається нехтування таким підходом. Ініціатори сучасної української «перебудови» піклуються лише про інтереси певних соціальних груп, нехтуючи рештою населення. Заклики до «світлого майбутнього» мають далеку перспективу. За гаслами приховується чіткість та зрозумілість формулювань мети руху. Залишається під великим питанням матеріальне забезпечення привабливості соціальних змін, що плануються. Традиційно, у відповідності до соціальних уявлень «своя сорочка ближче до тіла» європейські донорські запозичення розкрадаються. Нажаль, простежується негативна тенденція, що «хождение во власть» здійснюється з метою стати не суб'єктом управління, а суб'єктом розподілу ресурсів, тому український підприємець повинний боротися з європейським виробником та «рідними» українськими митарями.

Шлях вдосконалення наявних соціальних систем – об'єктивний процес, який може штучно гальмуватися, або навпаки, забезпечуватися сприятливими умовами, яки повинні створювати суб'єкти управління. На цьому шляху соціальна інженерія є перспективним напрямком розвитку соціології, що надає можливості аналізу наявної соціальної реальності та спрямування зусиль на її вдосконалення.

СТУДЕНСЬКІ СТУДІЇ

В.А. Балійчук

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Естетизація політики як сучасний тренд

Естетизація політики інтерпретується як спосіб заміщати політичний меседж візуальними ефектами, а реальні проблеми – створенням поверхневого іміджу. Але проблеми постійно змінюються, а імідж залишається. Людина легко стає заручником свого іміджу. І його політичні переконання за просто можна висміяти, представивши їх як частину самодизайну. Естетизація часто ототожнюється з вихваланням. Саме цей сенс слова «естетизація», вочевидь, мав на увазі Вальтер Беньямін, коли наприкінці свого знаменитого есе «Твір мистецтва в епоху його технічної відтворюваності» протиставляв політизацію естетики і естетизацію політики.

Боротьба за політичну владу зараз – це не конкуренція програм дій. В умовах надлишку політиків і дефіциту політичної участі громадян, політична боротьба перетворюється в боротьбу образів, тобто політичних іміджів, які створюють рейтинг. Реальна особистість та діяльність політика необхідні лише в якості «інформаційних приводів», тобто служать свого роду алібі для тих, хто формує імідж. Виборча кампанія стає рекламною кампанією, а не

політичною в традиційному сенсі слова, що диктує необхідність передачі ключових функцій за її ведення з рук професійних політиків в руки професіоналів рекламної індустрії.

Політика нині твориться в PR-агентствах, в телестудіях і на концертних майданчиках. Управління та власне політика в кінці ХХ ст. розійшлися точно так само, як розійшлися виробництво і економіка. Вартість товару – віртуальна і легітимність влади теж стає віртуальною. Наслідком такої віртуалізації є зміна характеру політичного режиму – масової демократії. В ході виборів більше не відбувається скільки-небудь істотної зміни чиновників-експертів, які здійснюють рутинну роботу з управління в «коридорах влади». Змінюються так звані публічні політики, тобто ті, хто буквально працює на публіку. Вони, а також сексапільні співробітники прес-служб представляють громадянам і всьому світу політичний образ держави та окремих її установ. Голосування за образ і конкуренція іміджів веде до віртуалізації держави, заснованою на системі виборів. У найбільш розвинених країнах світу заміщення реальних політичних програм і дій образами зовсім не є цинічною практикою обману виборців. Перехід від реальної політики до політики образів просто необхідний.

Партії, що виникали як масові організації - «армії» агітаторів, які представляють класові, етнічні, конфесійні, регіональні інтереси, з появою команд імідж-мейкерів, які діють через канали мас-медіа, втратили свою ефективність в мобілізації виборців. Партії перетворилися на «бренди» – емблеми і рекламні слогани, що традиційно привертають електорат.

Політика образів вимагає інтенсивного використання телекомунікаційних технологій, і тому наприкінці ХХ ст. швидко відбулося перетворення глобальної комп'ютерної мережі в засіб і середовище політичної діяльності. Практично всі політичні кампанії тепер супроводжуються створенням спеціалізованих серверів і веб-сайтів, за допомогою яких формується імідж політика (політичної акції або організації). Через Інтернет ведеться агітація, здійснюється комунікація з прихильниками і т. д. Державна бюрократія (насамперед, міністерства, податкові та імміграційні служби) тепер все частіше представлена в Інтернеті сторінками та порталами, симулюючи взаємодію громадян (або негромадян) з державними службовцями [3].

У 2000-х в умовах універсальності і загальнодоступності політичних технологій – іміджмейкінга, ребрендингу партій, війни рейтингів і т.п. віртуалізація інститутів демократії переходить в режим гламуру. Віртуальна демократія – це режим, при якому необхідне для легітимації влади більшість формується незацікавленими в політиці масами, вибирають між реальністю і образом. Глем-демократія – це режим, при якому потрібна більшість формується зацікавленими в гламурі меншинами, вибирають між образом і більш яскравим, привабливим чином [4].

Політична дія у постмодерній реальності фрагментарна, провокативна, в її основі – гра. Однією із форм цієї гри є перфоманс, зокрема і його різновид

– політичний перфоманс. Політичний перфоманс – явище, яке виникло задовго до постмодерної доби, але якнайкраще вписується у соціокультурну матрицю сьогодення. За останні роки політичний перфоманс міцно укорінюється як форма соціального протесту в Україні й уже засвідчив свою ефективність як технологія взаємодії (впливу) [5, с. 18].

Перформанс слід розуміти як творчий акт суб'єкта, який здійснюється в певному місці й у певний час, має публічний і демонстративний характер, реалізуються через свого роду театралізовану дію, візуально реєстровану аудиторією.

Американська дослідниця А. Борекка відзначає, що політика стає театром тоді, коли представникам надається сцена, де вони можуть спостерігатися аудиторією, і коли «глядач, вимога постановки на сцені, стає нормою політичної взаємодії» [1, с. 66]. Дослідники вважають, що політика та театр подібні у тому, що в обох випадках є потреба в аудиторії, є спроба завоювання цієї аудиторії. Тому результатом єдності цілей стає єдність засобів.

Головною метою політичного перфомансу є не сам комунікативний акт, а завоювання уваги аудиторії. Адже політичний вибір багатьма здійснюється не після виваженого аналізу, а під впливом емоційного враження [2, с. 13].

Література:

1. Borreca A. Political dramaturgy: a dramurg's (re)view / A. Borreca // The Drama Revue. – 1993. – № 2. – 66 p.
2. Lippmann W. Public Opinion / W. Lipmann. – Mansfield Centre, CT: Martino Publishing, 2012. – 233 p.
3. Иванов Д.В. Глэм-капитализм / Д.В. Иванов. – СПб.: Петербургское востоковедение, 2008. – 170 с.
4. Иванов Д.В. Виртуализация общества. Версия 2.0. [Электронный ресурс] / Д.В. Иванов – СПб.: Петербургское востоковедение, 2002. – Режим доступа: http://www.lib.ru/POLITOLOG/ivanov_d_v.txt
5. Хома Н.М. Політичний перфоманс як постмодерна форма соціального протесту / Н.М. Хома // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Сер. Політологія. Соціологія. Право. – 2014. – № 1. – С. 18-22.

О.О. Бицюра

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Змістове наповнення соціальних когніцій хабарництва та їх відображення в сучасних освітніх практиках

У світлі подій, що відбуваються сьогодні в українському суспільстві, політики, експерти, громадські активісти та звичайні громадяни все частіше і частіше говорять про хабарництво. Хабарництво твердо стоїть на шляху України до повноцінної євроінтеграції, воно руйнує функціональну структуру суспільства, порушує основи ринкової економіки та формує у свідомості українців специфічну культуру поведінки.

Розглядаючи хабарництво як суспільну проблему, ми в першу чергу бачимо цифри: суми хабарів, кількість спійманих «на гарячому» чиновників, ступінь поширеності хабарництва в тій чи іншій сфері. Проте, гуманітарна наука має змогу подивитися на хабарництво з іншого боку. Для України хабарництво є явищем, що має досить довгу історію, воно вкорінене в суспільний габітус на рівні лексичному, практичному, емоційному. Хабарництво представляє собою феномен, що конструюється у свідомості індивіда через практики соціальних когніцій – схематизацію оточуючого середовища індивідів, що полегшує йому орієнтацію у зовнішньому світі. Результатом таких практик є когнітивна модель хабарництва, що існує сьогодні в українському суспільстві та є унікальною за своєю природою.

Хоча загальні уявлення про хабарництво є досить типовими, схожими для усіх суспільних груп, проте ми все-таки можемо прослідкувати певні відмінності серед різних вікових та статусних груп. Такою специфічною групою є студентство.

Актуальність дослідження студентства як соціальної групи соціологією не викликає жодних сумнівів. Студентство завжди займає соціально активну позицію, вони є двигуном соціальних змін та прогресу. Від когнітивних моделей, закладених у свідомість студентства залежить майбутній стан того чи іншого феномену. Це стосується і хабарництва як суспільного явища і проблеми, яка потребує розвитку.

У рамках діяльності суспільної організації «Агентство модернізації України», за участю автора, улітку 2015 року було проведено соціологічне дослідження «Every-day corruption in Ukraine. A sociological study», в результаті якого стало можливим визначення не тільки становища повсякденної корупції у суспільстві, а й побудова когнітивної моделі хабарництва різни соціальних груп, в тому числі і студентства.

Когнітивна модель хабарництва в сфері освіти складається із таких елементів: 1) визначення хабарництва; 2) причини виникнення; 3) сфери, в яких хабарництво поширене найбільше; 4) прояви хабарництва; 5) емоційне ставлення до хабарництва.

Хабарництво присутнє на всіх рівнях освіти – початкова, середня, вища. Загалом, випадки хабарництва у початковій та середній школах можливі у випадках прийому до навчального закладу, так званих «добročинних» внесків, здачі екзаменів чи отримання атестату. Вже на цих етапах здобування освіти, в учнів починається конструювання практики досягнення мети хабарницькими діями.

Подібна традиція продовжується і у вищій школі. Говорячи про хабарництво, студенти описують його як «обычную ситуацию, существующую везде», «неписанные правила игры», «единственный способ, с помощью которого можно чего-то достичь». До випадків хабарництва студентство відносить широкий ряд ситуацій – від презентування коробки цукерок викладачу, яка приведе до зміни відношення до студента, до прямого вимагання хабаря

задля отримання гарної оцінки чи здачі екзамену.

Є різні типи поведінки у ситуації з хабарництвом, кожен з яких має різну структуру, мотиви, механізми, емоційний фон та наслідки. Перша група «подарунок-подяка» – додаткова винагорода, яку отримує та чи інша особа за роботу, яку вона здійснює. Сама таким випадком, при відповідних обставинах, може бути презентація цукерок викладачу. Другим типом, є «хабарсприяння». Такий вид корупційних практик відбувається, коли хтось «купує» певну річ чи послугу, яку у іншому випадку отримати було б неможливо або необхідно було б заплатити більше. У випадку вищої освіти, це може бути вступ до навчального закладу. Завдяки хабарю, послуга отримана швидше або простіше. Така угода є вигідною для обох сторін, і робота цієї моделі здійснюється на ринковій основі. Третьою групою є «хабарі, яких вимагають». У іншій стороні – хабародавця – у таких випадках майже немає вибору, адже викладач, на відміну від людини, в більшості випадків, має більше влади, ресурсів та механізмів тиску. Частіше людина погодиться дати хабар, ніж відмовитись – адже у іншому випадку, вона зіткнеться із серйозними наслідками, втрати від яких будуть набагато більшими, ніж від хабаря [1, с. 8]. У сфері вищої школи до даної групи хабарів можуть відноситись традиційні подарунки викладачам чи кафедри.

Освіта є однією із тих сфер, де найбільш поширене хабарництво. Згідно дослідженням рівня корупції, що проводилися компаніями Transparency International, Gallup International та Центр Разумкова в 2013-2015 роках, рівень хабарництва в системі освіти в період 2013-2015 рр. зріс на 11,5% (з 31,5% до 43%) [2]. На думку респондентів, хабарництво поширене тут найбільше тому, що люди не можуть уникнути взаємодії із цими інституціями. Другою причиною корумпованості освіти, втім, спільною для усіх корумпованих інституцій, є надзвичайно низький рівень зовнішнього контролю.

Розглянемо тепер причини хабарництва як складову когнітивної моделі. Хабарництво укорінене в систему, воно змушує систему працювати. На жаль, часто хабарництво є більш функціональним, ніж інші, більш формальні сценарії поведінки. Недоліком освітньої системи, який в значній мірі сприяє хабарництву, є її непрозорість. Не зважаючи на певні зміни, що відбувалися за останні роки, робота освітніх установ досі є закритою для громадського суспільства. Знову згадаємо про добровільні внески, так поширені у освітній сфері. Законодавством України визначено, що добровільні внески будуть вважатися хабарництвом, якщо платнику не буде пред'явлений чек із печаткою. Система не тільки не прозора, вона і дуже складна. Відсутність точних положень законів та відповідних процедур дає звичайному службовцю дуже широкий спектр свободи та влади. Складність бюрократичного апарату створює безліч можливостей для корупційних схем.

Розглянувши різноманітні випадки хабарництва в освітній сфері, ми можемо підсумувати, чому хабарництво є такою поширеним в українському суспільстві. По-перше, хабарництво функціональне. Воно служить для реаліза-

ції цілей, часто воно вигідне для обох сторін угоди, та є набагато дешевшим, легшим та простішим способом взаємодії. По-друге, росту хабарництва сприяє низький рівень життя та правової культури, відсутність системи мотивації. По-третє, корупційні практики є механізмом тиску тих, хто володіє ресурсами, та вираженням групового конформізму – вони дозволяють існувати у системі. По-четверте, хабарництво – це проблема менталітету та традиції. І, нарешті, безкарність. Учасники корупційних угод не бояться бути покараними [3, р. 36].

Останнім елементом когнітивної моделі хабарництва є його емоційний фон. Абсолютна більшість респондентів зазначає, що хабарництво, не зважаючи на його поширеність, зручність та укоріненість, сприймається ними негативно, як щось неправильне, погане або незаконне. При чому, якщо говорити про випадки саме хабарництва, то його рівень прийняття є дещо вищим, ніж рівень прийняття корупції – вона завжди приймається однозначно негативно. Респонденти виражають готовність діяти по-іншому – якщо у них будуть такі ж ефективні та дієві сценарії дій.

Таким чином, когнітивна модель хабарництва у сфері вищої освіти визначена нами як традиційна, вкорінена на практичному рівні, система дій, поглядів та установок. Ця система підтримується, з одного боку, викладачами, а з іншого – самими студентами. Водночас, хабарництво розуміється як проблема. Воно приводить до знецінення системи освіти, відсутності ефективної мотивації студентів, і як наслідок – зниження якості освіти, випуск непрофесіоналів. Така ситуація унеможлиблює повноцінне входження України до західного освітнього простору. Саме тому одним із головних напрямків антикорупційної кампанії має стати боротьба із корупцією саме у вищій школі.

Література:

1. Левада Ю. Человек в корруптивном пространстве. Размышления на материале и на полях исследования / Ю. Левада // Мониторинг общественного мнения. – 2000. – № 5 (49), сентябрь-октябрь. – С. 4.
2. Грозний І. За останні два роки рівень корупції в Україні зріс на 18% [Електронний ресурс] / І. Грозний // Український інститут глобальних стратегій розвитку та адаптації. – Режим доступу: <http://uisgda.com/novunu/281-za-ostanni-2-roki-riven-koruptsiyi-v-ukrayini-zris-na-18-ekspert/>
3. Nowak K. Every-day corruption in Ukraine. A sociological study / K. Nowak, W. Marchlewski. – Warsaw, 2015. – 39 p.

І.О. Драпп
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
**Теоретичні основи вивчення категорії «образ»
в соціологічному дискурсі**

Категорія образу, це міждисциплінарна категорія, вивчення якої здійснювалося ще з давніх часів. Образ являє інтерес для багатьох галузей соціально-гуманітарного знання, в першу чергу для філософії, психології, політології та соціології. Початок соціологічної концептуалізації даного поняття здійснювався в умовах тісної взаємодії соціології з іншими науками, зокрема з психологією. В сучасному соціологічному дискурсі категорія образу набуває особливої актуальності при дослідженні проблем міста, гендерних відносин, політичної сфери життя. Звідси виникає проблематизація образу міста, ворога, політика, жінки/чоловіка і т.п.

У грецькій філософії, мові і культурі в цілому, поняття образу виявляється фактично еквівалентним поняттю ідеї. Якщо в межах досократичної філософії під образом розуміли зовнішню структуру об'єкта, то відомий філософ Платон істотно трансформує дане поняття, розуміючи образ не як лише зовнішню форму, але і як внутрішню [1]. У пізньокласичній та некласичній філософії поняття образу знову актуалізується у працях Г. Гегеля, А. Шопенгауера, Є. Гуссерля, Е. Гайзера та інших.

Завдяки дослідженням образу стає можливим відкриття раніше невідомих меж соціальних процесів і явищ, які дозволяють нам створити більш повне уявлення про соціальну реальність.

Доволі часто образ трактують як відображення первинної, емпіричної дійсності. Він умовний, «ілюзорний» і належить вже не емпіричній дійсності, а внутрішньому, «уявному» світу створеного твору.

Як вже зазначалося, поява категорії образу в соціології пов'язано в першу чергу з її активною взаємодією з психологією. Найбільш активно ці дві науки почали взаємодіяти наприкінці XIX століття, що призвело до появи психологічного напрямку в соціології, в межах якого і почалося запозичення даного поняття.

Вперше на психологічній арені категорія образу з'являється в рамках структуралізму. Засновник цього напрямку - В. Вундт, який в якості основного методу дослідження розглядає інтроспекцію, яка має справу з безпосереднім досвідом візуального сприйняття окремих властивостей реальності. Сам Вундт не вдається до аналізу образів: виділені їм елементи свідомості - це відчуття і почуття. Однак, методологічні основи, закладені Вундтом, дозволили його учневі Едуарду Тітченеру зробити образи одним з предметів свого вивчення.

Тітченер пропонує вважати образи одним з основних елементів свідомості поряд з відчуттями і емоційними станами. На думку Тітченера, «образи представляють собою елементи ідей і відображають переживання, які не

пов'язані з поточним моментом – наприклад, що відбуваються в нашій пам'яті».

Таким чином, Тітченер розглядає образи як один з елементів свідомості, основним завданням якого є репрезентація в структурі свідомості феноменів внутрішньої реальності («спогадів про переживання»). У науковому плані заслугою Тітченера є те, що образи в рамках психології вперше отримують теоретичне осмислення і, поки ще побічно, стають об'єктом дослідження.

Незалежно від Тітченера розробкою поняття образу займався також і інший вчений у Великобританії Ф. Гальтон. Працюючи над створенням своєї теорії психічної спадковості, він висуває гіпотезу про спадкову схожість процесів уяви. Щоб довести це, він звертається до вивчення законів асоціації ідей, в основі яких, на його думку, лежать психічні образи. Отримані результати дозволили диференціювати образи за їх якостями, виявити їх особливості у різних груп випробовуваних, довести подібність образів у родичів [2].

Але на думку багатьох вчених найбільш потужний вклад у науковий розвиток категорії образу був внесений завдяки розповсюдженню психоаналітичного напрямку в соціології. Досліджуючи природу несвідомого і його роль в психічному розвитку, З. Фрейд звертається до аналізу психічних образів. Фрейд розглядає образи як відтворення в свідомості інстинктів і потягів. Психічні образи в його розумінні пов'язують людину не з об'єктивною реальністю, а з внутрішнім світом, відображаючи його підводні течії і колізії.

На сучасному етапі складно констатувати факт теоретичної розробленості даного поняття, оскільки саме соціологічної теорії або усталеного соціологічного визначення категорії образу немає. Доволі часто окремі визначення розробляються для вивчення конкретної проблематики і не виступають в якості загальноприйнятих. В сучасній соціології уявлення про поняття образу часто йде поруч з поняттям іміджу (під впливом політичного дискурсу), а деколи вони й ототожнюються. Насамперед це пов'язують з недостатньою розробленістю поняття іміджу в соціальній науці.

Якщо зробити спробу розмежувати ці поняття, то ми зупиняємося на розумінні іміджу як штучно сконструйованого уявлення, що формують фахівці відносно конкретної особи, організації або іншого соціального об'єкта. Частіше даний термін вживається стосовно політиків та лідерів організацій і рухів.

Що стосується визначення категорії «образ», то сталого визначення цього поняття в соціології не існує. Тому пропонуємо розглядати образ як емпірично фіксовану сукупність уявлень відносно соціального об'єкта, яка формується спонтанно у масовій свідомості під впливом іміджу, біографії, власного досвіду та інших факторів розрізняючись в межах етнічних, національних, соціальних та вікових груп приналежності.

Література:

1. Рахматуллин Р.Ю. Понятие образа / Р.Ю. Рахматуллин, Э.Р. Семенова, Д.З. Хамзина // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2012. – № 12 (26): в 3-х ч. – Ч. II. – С. 167-170.
2. Филатова О.Г. Социология массовой коммуникации / О.Г. Филатова. – М.: Гардарики, 2006. – 203 с.

О.В. Миславець

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара **Політичний гумор в соціокультурному просторі України**

Політичний гумор – це складне явище, наукова рефлексія якого відбувається в умовах ускладнення політики, політизації різних сфер життєдіяльності соціуму, перманентного кризового стану владної сфери. В результаті цих процесів політичний гумор стає невід’ємним елементом відображення взаємодії суспільства та влади, в якому репрезентуються актуальні проблеми, події та персоналії будь-якої держави, в тому числі і України. Все це, безумовно, актуалізує обрану для розгляду тему.

Політичний гумор давно став частиною повсякденного життя пересічного українця. Кожна резонансна подія у владних колах миттєво породжує безліч жартів і анекдотів. Гумор допомагає українцям пережити потрясіння і хронічну нестабільність, він став захисною реакцією на складні політичні процеси, що відбуваються в країні. Для українців гумор служить реальною формою компенсації, відходу від неприємної реальності, є реальною формою критики влади, верифікації її рішень і дій, символічним вирівнюванням низів і верхів суспільства.

Сьогодні найяскравішим втіленням політичного гумору в Україні є, так званий, «народний гумор» – саме прояви народної творчості якнайкраще характеризують ставлення суспільства до соціальної дійсності. Як пише О. Мікхалута: «Зараз важко в Україні знайти людину, яка б не знала жодного анекдоту про політичних діячів. Крім анекдотів, з’явилися пісні, прислів’я, приказки. Не оминув процес політично-культурного «ренесансу» і кінематографічне, мультиплікаційне, скульптурне та образотворче мистецтва, чимало створено також і карикатурних шедеврів» [1, с. 142].

Особливим етапом для розвитку народного політичного гумору в Україні став Євромайдан. Як пік всенародного невдоволення і протистояння владному режиму, Євромайдан наштотував український соціум висловлювати свій протест, в тому числі і через гумор. Особливої уваги заслуговують народні прислів’я та приказки, які народжувалися в самому центрі революції «Злочинців за грати! Спокійно будемо спати!» – це класичний зразок сучасної української політичної приказки. Результатом спалаху народного генія став новий жанр – студентські народні прислів’я, наприклад «Зека – на нари, тоді підем на пари» та інше.

Отже, українці народною творчістю і гумором намагаються подолати вантаж сучасних реалій. Українське суспільство, використовує гумор, і як елемент вивільнення накопиченої агресії до провладних структур, так і як механізм передачі в гротескній формі суспільно-політичних реалій.

Однак, незважаючи на велику кількість «народної творчості» та форм її виявлення, говорячи про основний канал репрезентації сучасної соціо-політичної ситуації в Україні, ми в першу чергу звертаємося до ЗМІ та телебачення, оскільки сучасна культура є в першу чергу візуальною, а по-друге, телебачення є найпопулярнішим серед сучасних українців засобом масової інформації.

Таким чином для аналізу гумору в соціокультурному просторі України було проведено дослідження, з метою виявлення основних сюжетів та об'єктів в телевізійному гумористичному дискурсі країни. В основу дослідження були покладені випуски гумористичного шоу «Студія Квартал – 95» за 2005, 2010 та 2014 рр. Дані часові періоди були обрані з причин найбільшої значущості для суспільно-політичного життя країни, що пов'язано з виборами, а також серйозними суспільними потрясіннями, що привели до важливих суспільно-політичних змін. В ході дослідження були виявлені: основні політичні теми жартів, персоналії як суб'єкти жартів та їх причини.

На першому етапі результати дослідження продемонстрували, що основними темами для жартів в 2005 р. є парламентські вибори – 40%, Майдан – 60% серед усіх жартів на політичну тематику. Найбільш актуальною темою жартів того періоду, можна назвати феномен реприватизації – 27%, котрий обговорювався у всіх національних ЗМІ, а разом з тим питання зносу та відбудови пам'ятників 25%. Аналізуючи шоу в 2010 р. в першу чергу відмітимо тему президентських виборів, яким приділялося достатньо уваги – 30%, в шоу в цей рік також досить актуальним було питання корупції – 75%, та мови, що зумовлено на той час яскравою полемікою чи варто надавати російській мові статус другої регіональної – 30%. Найпопулярнішими темами для політичних жартів 2014 р. виступили анексія Криму – 48%, питання Майдану - 25% та АТО – 18% .

Варто зазначити, що аналіз гумористичних тем, чітко співпадав з основними суспільно-політичними подіями тих років, що доводить їх відображення не тільки на просторах шоу, а й на основних інформаційних каналах країни.

Наступним етапом аналізу гумору як репрезентанта політичної ситуації, було виявлення основних гравців українського політичного простору, та їх представленість в контексті шоу. Так в 2005 р. це В. Ющенко – 20% жартів, В. Янукович – 14% та Ю.Тимошенко – 17%. Досить популярними були жарти і про тогочасного міністра МВС Ю. Луценка – 10%. В 2010 р. основним дійовим обличчям жартів стає В. Янукович, як новий президент – 23%, тоді як В. Ющенко значно втрачає свої позиції – 16%. Жарти про Ю.Тимошенко, залишаються на незмінному рівні – 17%. В 2010 р. з'являється гумористичні

пародії на С.Тігіпка – 8%. Досить популярними в 2010 р. стають жарти про очільника м. Києва – Л. Черновецького – 13%.

2014 р. приніс явні корективи, насамперед у зв'язку зміни основних гравців у провладних структурах. Найбільш популярним і на даний час залишається персонаж В. Януковича – 19%, жарти про Ю. Тимошенко зараз займають набагато нижчий сегмент, ніж в попередні роки – 8%, що не в останню чергу пов'язано зі зниженням її публічних виступів. Одним з популярних напрямів жартів є гумор про нині діючих прем'єр-міністра України А. Яценюка – 11%, та мера м. Києва В. Кличка – 8%, а також на той час новообраного президента П. Порошенка – 8%

І наостанок, варто виділити, що аналіз основних суб'єктів політичного гумору в шоу неможливо без паралельного вивчення причин цього гумору, що не в останню чергу також зумовлено суспільною діяльністю політиків та обумовлених стереотипів, які гуртуються на тих чи інших відомих фактах їх біографії, таким чином основними напрямками гумору були: хобі, розумові характеристики, особливості поведінки, зовнішній вигляд, фізичні особливості та матеріальне положення того чи іншого політика.

Таким чином, варто відмітити, що не дивлячись на наявні приклади «народної творчості», найкращим прикладом політичного гумору в Україні як репрезентації сучасної соціально-політичної ситуації, являються все ж таки професійні жарти у формі гумористичних шоу. Одним з яких і є проаналізована програма «Вечірній квартал», високі рейтинги шоу в першу чергу зумовлюються його політичним спрямуванням. На основі аналізу вищезазначених випусків програми та зіставленні тем піднятих в них з реальною соціально-політичною ситуацією, можна зафіксувати, що основа політичних жартів в першу чергу лежить в контексті реальних процесів, що відбуваються і хвилюють суспільство, отже, посилаючись та вивчаючи політичний гумористичний масив, ми можемо прослідкувати зміни в соціально-політичному житті не тільки України, але і світу.

Література:

1. Ляліна, А.І. Політична карикатура та особливості її використання в політичній боротьбі в Україні [Текст] / А.І. Ляліна // *Культура народів Причорномор'я*. – 2011. – № 199, т. 1. – С. 142-144.

Д.М. Новікова

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Візуалізація бажаного в умовах глем-капіталізму

Серед особливостей культури суспільства споживання виділяють вешизм та інформаційний хаос. Виходячи з цього, іманентною характеристикою даної стадії розвитку суспільства є брак і бажання. Конс'юмер ідентифікується як раб своїх невтомних бажань, задоволення яких приносить задово-

лення [1]. Культивування бажання за допомогою стратегії спокуси, тактик зараження, захоплення, наслідування примушує задоволення платити. Сьогодні сам факт бажання, нав'язаного спокусами зовнішнього соціального контролю, є індикатором сприйнятливості індивідів до маніпуляцій, їх готовності до підпорядкування, до реалізації обраної за них тактики, тобто готовності відповідати канонам краси, ідеалу здоров'я і культу успішності. Ринок виявляє тенденцію до комерціалізації емоцій і почуттів індивідів, які платять за власні відчуття.

Різке збільшення споживчих практик обумовлює певні соціальні механізми і технології для підтримки та трансляції споживчих цінностей і настроїв [2]. Актуальні реалії, які проявляються в перевиробництві віртуальності, свідчать про те, що логіка віртуалізації себе вичерпала: основним дефіцитним ресурсом суспільства споживання в умовах інтенсивної конкуренції образів стає увага цільових аудиторій. Найбільш раціональною стратегією виступає створення образів максимально помітних і простих, а також надання товару актуальності за допомогою прийомів «агресивної краси». Капіталізація актуальності відтворюється в процесі зсуву від віртуальних брендів до гламурних трендів [3, с. 9-10].

Рутинізація зовнішньої різноманітності товарів для досвідченого споживача призводить до пасивного відтворення практик шопінгу. У зв'язку з цим перед управлінцями сфери послуг постають завдання розробки і впровадження нових технологій управління поведінкою споживачів, створення нової «наживки» для підтримки споживчого інтересу. Важливу роль в цьому процесі відіграє вплив реклами та брендингу, що транслюються через ЗМК, директивно нав'язуючи модні зразки споживання. Гламурна поведінка споживачів детермінована емоційно-комунікативним сервісом, метою якого стає створення стійкого зв'язку: «цінність – бренд». В. Тамберг і А. Бадьин пишуть, що для успішного просування товару необхідна апеляція до емоційної, підсвідомої сфери. Споживач повинен відчувати близькість бренду [2, с. 82]. Так продукується гламур в чистому вигляді: пропозиція порожнечі за допомогою спокуси і культивуванні бажання споживати в обмін на емоційну реакцію від зовнішнього вигляду речі. Для залучення уваги споживача використовуються технології інтенсифікації рішень, експлуатація культів краси та успішності, гра на бажанні виділятися і позиціонуватися як унікальний споживач.

В умовах глем-капіталізму, речизм набуває нових рис. Логіка сучасного капіталізму спрямована не на іміджеємність, як це було при віртуалізації, а на гламуроємність, тобто привнесення елементів гламуру в продаж, за допомогою реклами та інших комунікаційних кодів. Гламуроємність продуктів визначається цілеспрямованою стратегією конструювання зовнішнього вигляду. Згідно Д. Іванова, річ в рамках суспільства споживання сприймається як ексклюзивний, статусний товар, який виправдовує явно завищену ціну. Вона відтворює незвичайність стилю життя, будучи по суті «побутовим прила-

дом»; викликає емоції, схожі на еротичний потяг; виглядає як «функціональна скульптура» або «цифровий аксесуар» [3, с. 15]. Саме рiч сприяє формуванню і тиражуванню необхідних емоційних стереотипів за допомогою впливу упаковки на вибір товару і послуг, що пропагує реклама, формування і посилення іміджу та позитивного образу.

Глем-культура репрезентує ціннісно-нормативну систему суспільства споживання, культивує рейтингіву ієрархію, брендовість, трендовість, дисциплінуючи і підпорядковуючи тілесну організацію індивідів, поведінкові моделі. Дана регламентація відбувається за допомогою статусно-значимого дрес-коду і фейс-контролю.

В умовах суспільства споживання активно застосовуються технології економіки бажань, що акцентують увагу на стильових і статусних характеристиках, досягнення яких безпосередньо залежить від відтворення ідентичних споживчих і дозвіллевих практик. Знаковість речей, як канал комунікації, транслює соціально значимий код – інформацію про «інших» і їх бажання, про приналежність до певного стилю життя, соціальної групи. Відмова від споживання такого товару-знака рівносильний відмові від інтеграції в соціальне життя [4]. Товари знаходять якість статусності, створюючи при цьому знакову соціальну стратифікацію, що не відбиває реальний стан речей. В процесі їх просування активно експлуатується статус і імідж. Як писав Ж. Бодрійяр, використання речей трансформується в маніпулювання знаками [5].

З іншого боку, як результат, в суспільстві активно інтеріоризуються цінності гламуру і відтворюються в споживчих практиках (демонстративному споживанні, по Т. Веблену) як в основному засобі досягнення і відтворення соціального статусу.

Серед переважаючих рис гламурного індивіда характерні фетишизація повсякденності (маркер успішності), брендизація (аксесуари, як знак приналежності до статусної групи), креативність і демонстративність в споживанні, а також трендизація свідомості [6]. Актуальним трендом тенденції речизму сучасного глем-капіталізму є мода на маленьких собак і мода для самих собак. Іншими словами, гламурні вихованці, як іміджева ознака – це мірило престижу. Вони транслюють успішність своїх господарів, демонструють їх рівень суспільного і фінансового становища. Новим феноменом стає культивування модності вихованців. Будь-який захід знакових особистостей включає в якості основного статусного аксесуара маленьку собачку. Аксесуарів у вихованця, блискучих і яскравих, більше, ніж у їх господаря. Красиво одягнений і прикрашений вихованець є вагомим додатковим «аксесуаром» стильного господаря або господині [7, с. 140].

Гламурний продукт – авторитарний за своєю структурою, оскільки навмисно пропонує завищені і недоступні зразки і недосяжні ідеали. Гламур наповнює товари суспільства споживання асоціаціями з розкішшю і багатством, стаючи бажаним для споживачів. «Доступна розкіш» сприяє ідентифіка-

ції, створюючи ілюзію реалізованих бажань і дозволяючи продавати товари за завищеними цінами.

Симптоматично, що товари і послуги більш не є функціонально значущими. Їх мета – це конструювання штучних бажань, нав'язаних «суспільством споживання», а не задоволення природних потреб. Конструювання товарів і послуг також пов'язано з уявою власника речі, для якого володіння нею прямо корелює з її символічною цінністю [4].

Річ в суспільстві глем-капіталізму часто виступає в ролі напівфіктивного товару, який постійно вдосконалюється і тому знаходиться в динамічному процесі створення модельного ряду. Модельний ряд - це майстерна симуляція гламуру, яка стає інформаційним приводом, створює можливість формування рекламного іміджу, посилює певні цінності, що культивуються в свідомості споживачів. Ціновий фактор - основне нововведення, а утилітарне значення - символічне. Функціональні можливості нового гаджету - це символічний маркер соціального успіху. Утилітарна цінність в рамках суспільства споживання - це основна цінність, через яку розглядаються всі речі. Дана консьюмеристська тенденція настільки поширена, що стає модною загальносоціальною тенденцією, яка уніфікує індивідів, виступаючи черговим засобом самовираження, демонстрації уявного відмінності від оточуючих [8].

Речизм сприяє значному поширенню принципу гламуру: «керована зовнішність, керуюча свідомістю». Основним товаром на ринку стає власна ідентичність, самопозиціонування зі знаком «плюс», орієнтація на «позитивний стиль» життя, що пропагується логікою глем-капіталізму.

Література:

1. Ильин, А.Н. Субъект в массовой культуре современного общества потребления (на материале китч-культуры): монография [Текст] / А.Н. Ильин. – Омск: «Амфора», 2010. – 376 с.
2. Понукалина, О.В. Управление поведением потребителя в контексте эмоционально - коммуникативного сервиса [Текст] / М.Ю. Горбунова, О.В. Понукалина // Социс. – 2012. – № 4.
3. Иванов, Д.В. Глэм-капитализм: общество потребления в XXI веке / Д.В. Иванов // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2011. – Том XIV, № 5 (58). – С. 9-29.
4. Абанкина, Т. Экономика желаний в современной цивилизации досуга [Электронный ресурс] / Т. Абанкина // Отечественные записки. – 2005. – Вып. № 4 (25). – Режим доступа: <http://www.strana-oz.ru/2005/4/ekonomika-zhelaniy-v-sovremennoy-civilizacii-dosuga>
5. Бодрийяр, Ж. Система вещей [Текст] / Ж. Бодрийяр. – М.: Рудомино, 2000. – 218с.
6. Ветошкина, Ю.В. Гламур в контексте социальной теории [Текст] / Ю.В. Ветошкина // Вестн. ПГТУ. Культура. История. Философия. Право. – 2009. – № 2 (23). – С. 30-40.
7. Габова, Т.С. Сер. Гламурные питомцы как часть имиджа гламурного человека [Текст] / Т.С. Габова / Дискурс-Пи. – 2010. – Т. 9, вып. № 1-2. – С. 139-140.
8. Ильин, А.Н. Концепт безудержного потребления (структурный анализ) [Текст] / А.Н. Ильин // Общественные науки и современность. – 2012. – № 2. – С. 161-169.

В.А. Радионова

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

**Средовая маргинальность в пространстве города:
основания и формы**

Понятие маргинальности – одна из характеристик состояния социальной структуры любого современного общества. Она используется для обозначения относительно устойчивых социальных явлений, возникающих на границе взаимодействия различных культур, социальных общностей, структур, в результате чего определенная часть социальных субъектов оказывается за их пределами. Понятие маргинальности лучше описывать в том смысле, в который вкладывал в него американский социолог Р. Парк, когда вводил это понятие, – пребывание на грани двух нормативных, ценностных, смысловых миров [1, с. 170]. Маргинальность как явление охватывает довольно много аспектов личности. Одним из видов маргинальности как таковой выступает средовая маргинальность. Данный вид маргинальности возникает исключительно в городском пространстве.

Процессы, протекающие в городах, оказывают воздействие на жизнь всего общества. С точки зрения социальной философии город представляет исследовательский интерес, прежде всего, как специфическая форма общности людей. С этих позиций город может быть определен как социально-пространственная целостность, в которой социальная и пространственная среда находятся в непрерывном взаимодействии. Городская среда предстает средой реализации жизненных потребностей горожан в работе, жилье, общении, организации и проведении досуга [2, с. 29]. Любое место в городе представляет собой мозаику из различных зон, жизненных миров, институций. Почти каждое место в городе полифункционально: на одной и той же территории одни люди работают, другие – отдыхают, третьи – учатся и т. д., поэтому в городе всегда существует особая маргинальная ситуация «средовая маргинальность» [3, с. 116], где человек не чувствует себя «своим».

Средовую маргинальность стоит раскрывать как неопределённость территориально-пространственного положения; ситуация, когда человек чувствует себя «чужим» в городе или в какой-либо его части. Данный аспект проблемы маргинальности разрабатывается в настоящее время российским исследователем В.Л. Каганским. Он полагает, что маргинальная ситуация не исчерпывается положением «между» – статусами, нормами, ролями. Любую границу однозначно провести практически невозможно, всегда имеет место взаимоналожение двух (и более) различных зон, дающее переходное, промежуточное состояние [4]. Средовая маргинальность – это ситуация несовпадения локусов личностного бытия и объективных характеристик среды, несовпадение личностных и средовых структур – ситуация, когда личностные параметры (мотивы, установки, смыслы) не совпадают с параметрами среды (ландшафтом, архитектурой, функциональным назначением, символиче-

ским содержанием). Сущность средовой маргинальности и её парадокс в том, что человек попадает в ситуацию, когда находится одновременно в разных местах (фигурально выражаясь, телом – в одном, а душой – в другой); причём, разными частями своей личности он может находиться в разных пространствах. При этом возможны два варианта средовой маргинальности: 1) уровень развития личности выше уровня развития среды; 2) уровень развития личности ниже уровня развития среды. Средовая маргинальность – это ситуация несовпадения локусов личностного бытия и объективных характеристик среды, несовпадение личностных и средовых структур – ситуация, когда личностные параметры (мотивы, установки, смыслы) не совпадают с параметрами среды (ландшафтом, архитектурой, функциональным назначением, символическим содержанием) [3, с. 117]. Основаниями средовой маргинальности выступают: 1) социальная маргинальность в статусном, нормативном и ролевом аспектах как результат социэталных процессов, 2) миграционные процессы, 3) личностно-биографические процессы: самосовершенствование или деградация личности, 4) символическая динамика архитектуры среды – саморазвитие городской среды и отставание от него личностного роста. Среди форм средовой маргинальности можно обозначить: 1) неопределённость образов среды: семантики территории и пространства смыслов, 2) неудовлетворённость средой, 3) неприятие, чуждость среды, 4) враждебность среды. Средовая маргинальность может приводить как к пространственной, так и территориальной деградации городов и, как следствие – к ослаблению инновационного характера городской среды [4]. Таким образом, средовая маргинальность возникает в пространстве города как ответ на совпадение личностных качеств, психологических характеристик с объективными параметрами городской среды. Основания средовой маргинальности – социальная маргинальность, личностно-биографические процессы, миграционные процессы, переходят в ее стабильные формы, которые проявляются в неудовлетворенности средой и враждебности к ней.

Литература:

1. Бевзенко, Л. Д. Маргинализация в переходном обществе. Связь с социальным успехом/ Л. Бевзенко// Социология: теория, методы, маркетинг. – 2000. – № 3. – С 170-173.
2. Каганский, В.Л. Вопросы о пространстве маргинальности [Электронный ресурс] / В.Л. Каганский // НЛО. – 1999. – № 37. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nlo/1999/37/kagan.html>
3. Лебедева, С.О. Город как социокультурный феномен / С.О. Лебедева, Е.А. Приходько // Научное обозрение. – 2010. – № 4. – С. 29-33.
4. Пирогов, С.В. Социокультурное проектирование городской жизни / С.В. Пирогов. – Томск, 2009. – 151 с.

А.О. Соловйова

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Довіра як соціальна та соціологічна проблема

Поняття «довіра» відіграє важливу роль в сучасному науковому дискурсі. Довіра є базовим елементом мікрорівня (відносин між людьми) і макрорівня (функціонування соціальних інститутів) соціальних відносин. Наявність довіри в будь-якому соціумі є невід'ємною умовою стабільності та безпеки будь-яких соціальних відносин.

Більшість соціальних взаємодій вимагає, так чи інакше, певного рівня довіри. Відповідно, рівень довіри до різних суб'єктів є одним з найважливіших показників і чинників нормального функціонування суспільства.

Довіра у соціологічному дискурсі як проблема для вивчення з'явилась у ХХ ст. та вивчалася багатьма вченими, такими як: П. Блау, Дж. Хоманс і Е. Дюркгейм. Здебільшого довіра розглядалася як «договірний початок» суспільних відносин. У теоріях соціального обміну Хоманса та Блау довіра слугує основним чинником для створення соціальної взаємодії між учасниками [1].

За Т. Парсонсом: «Товариство може бути самодостатнім тільки в тій мірі, в якій воно може «покладатися» на те, що діяння його членів будуть служити адекватним «внеском» у його соціетальне функціонування» [2, с. 21]. Тобто, якщо трактувати довіру, як очікування взаємності в здійсненні будь-яких дій, то довіра – одна з умов, що забезпечують громадську стабільність [3].

Сучасний польський соціолог П. Штомпка пропонує визначення довіри як ставки щодо майбутніх непередбачених дій інших. Довіра у його розумінні має два основні компоненти: особливі очікування і переконання, впевненість в дії [4].

Загалом довіра являє собою віру суб'єкта у добрі та чисті наміри, компетентність і надійність іншого суб'єкта суспільної взаємодії та слугує індикатором якості соціальних зв'язків. Присутність довіри вказує на стійкість та надійність соціальних відносин [6, с. 135].

Оскільки сучасне суспільство – це суспільство ризику, в якому через глобалізаційні процеси зростає потреба в механізмі соціального контролю і засобі зменшення кількості ризиків, то довіра є важливим соціальним ресурсом – який зміцнить суспільство та сприятиме досягненню консенсусів в життєво важливих питаннях [5].

Як соціальна проблема довіра вивчається на двох рівнях, що були запропоновані ще Е. Гідденсом: на міжособистісному та інституціональному рівнях [7].

Під міжособистісною довірою розуміється довіра до конкретного індивіда (як особистості або як виконавця соціальної ролі), вона виникає в ситуаціях взаємодії «тет-а-тет», виходячи з цього можна зрозуміти, що вона фор-

мується на мікрорівні [8].

Під інституціональною довірою розуміють механізм узгодження очікувань індивіда по відношенню до різних інститутів, в існування та роботу яких він включений. У Е. Гідденса інституційна довіра – це віра в символічні знаки і експертні системи.

Результати дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва» та соціологічної служби Центру Разумкова, що проходило у 2015 році з приводу довіри суспільства України до політичних та соціальних інститутів [9], свідчать, що в Україні наявна певна криза довіри, як соціальної проблеми. Проблема в малому рівні довіри людей одне до одного та довіри до влади, як до одного з головних із соціальних інститутів суспільства.

Ситуація склалась така, що українці мають високий рівень довіри до не традиційних соціальних інститутів. Так, наприклад, в 2015 році лідерами суспільної довіри стали волонтери – їм довіряють 67%. Традиційний лідер довіри – церква, дещо втратила в довірі (довіра до неї впала на 34%).

Традиційні політичні інститути: Верховна Рада та президент досить стрімко втрачають довіру у суспільства. Президент П. Порошенко за період з грудня 2014 року по липень 2015 втратив довіру на 33%; Верховна Рада у період з грудня 2014 року по липень 2015 року – втратила 37%. Це обумовлює нестабільну ситуацію у суспільстві та заважає зміцненню держави та впровадженню нових реформ.

Література:

1. Алексеева, А.Ю. Концептуальные основы исследования феномена доверия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nsu.ru>
2. Парсонс, Т. Система современных обществ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gumer.info>
3. Лукин, В.Н., Мусиенко Т.В, Модель культуры доверия П.Штомпка: Профили рисков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://credonew.ru>
4. Кривоусков, В.В. Концептуализация доверия как социологического феномена [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru>
5. Дементьев, И.А. Доверие как индикатор социального капитала [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru>
6. Заболотная, Г.М. Феномен доверия и его социальные функции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ecsocman.hse.ru>
7. Алексеева, А. Уверенность, обобщенное и межличностное доверие: критерии различия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://polit.ru>
8. Тулаев, С.А. Институциональное доверие: механизмы формирования и динамика [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ecsocman.hse.ru>
9. Исследование Фонда «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва» та соціологічної служби Центру Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dif.org.ua>

А.В. Худа

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**Проблема свідомого професійного вибору підлітків
як об'єкт соціологічного аналізу**

В актуальних умовах українського суспільства величезну соціальну значимість набуває дослідження професійних стратегій шкільної молоді, які забезпечують її професіоналізацію, адаптацію до ринкових відносин в професійній сфері, оптимальний вибір професії, конкурентоспроможність на ринку праці, кар'єрне зростання та соціальну захищеність особистості. Ця динамічна система перспективного орієнтування підлітків спрямована на свідому зміну і конструювання свого життя в контексті професійного становлення та виступає як спосіб планування і конструювання школярами власного життєвого шляху завдяки поетапному формуванню свого професійного майбутнього.

Слід зазначити, що як у вітчизняній, так і в зарубіжній соціології проблеми та особливості саме свідомого професійного вибору підлітків практично не досліджені.

Основою діяльності з формування професійного вибору є необхідність реалізації мотивів, потреб, інтересів, цінностей і диспозицій особистості. Таке розуміння обумовлює потребу формування професійного потенціалу особистості (освіти, професійних знань і умінь, загальних і спеціальних здібностей, професійно важливих якостей), а також сприяння професійній активності особистості як умови її успішної діяльності по формуванню своїх професійних стратегій.

Взаємодія особистості з соціальним середовищем є двостороннім процесом, в якому виявляються з одного боку – життєві цілеспрямовання особи, її реальні можливості, з іншого боку – умови соціального середовища, його обмеження. Такий характер взаємодії обумовлює і особливості конструювання професійних стратегій.

З цієї точки зору, соціологічний аналіз проблеми свідомого професійного вибору підлітків як суб'єктів суспільних відносин спрямований, з одного боку, на виявлення залежності професійних стратегій від тих або інших структур суспільства, на визначення міри дії конкретних умов середовища та можливостей суспільства в задоволенні й розвитку потреб особистості в професіоналізації, а з іншого боку – на аналіз особистісних чинників, соціальних та індивідуальних властивостей особи, що впливають на конструювання тих або інших елементів структури її професійних стратегій.

Соціальні властивості та індивідуальні якості в структурі професійних стратегій особи визначають її здібності до вирішення суспільнозначущих завдань, до ефективного використання соціально організаційних заходів, суспільних інститутів в своїй соціально-професійній діяльності. Різноманіття соціально обумовлених чинників створює методологічні можливості для роз-

робки соціальних технологій, соціальних механізмів та інноваційних форм діяльності соціальних служб по конструюванню професійних стратегій особистості.

Основними факторами вибору професії прийнято вважати значення та престиж професії в суспільстві; потребу суспільства в кадрах; характер вимог професії до особистісних якостей школярів та школярок; особисті якості учениць та учнів, їх інтереси, схильності, здібності; рівень загальної освіти та готовності до свідомого вибору професії [1].

На думку фахівців, готовність до свідомого вибору професії включає позитивне ставлення до праці в цілому, усвідомлення її суспільного та особистісного значення (моральний аспект); усвідомлення своїх потреб, оцінку співвідношення своїх можливостей, рівня домагань та необхідності досягнення результату (психологічний аспект); загальні та спеціальні знання, загально-трудова та спеціальна вміння та навички (практичний аспект) [2].

Мотиви вибору професії включають інтереси (безпосередні, що виникають на основі привабливості змісту професії, та опосередковані, зумовлені соціальними, організаційними та ін. її характеристиками); обов'язок (усвідомлення реальної суспільної користі від своєї участі в сфері діяльності); самооцінку професійної придатності (необхідні умови – здатність до самопізнання та наявність інформації щодо змісту різних професій).

Отже, свідомий вибір професії може означати обирання між стратегією адаптації людини через підпорядкування середовищу і стратегією вивільнення внутрішніх ресурсів розвитку особистості, що містять здатність вирішувати проблеми і, за необхідності, протистояти середовищу. В цьому сенсі соціологічна аналітика покликана слугувати надійним підґрунтям для формування професійних стратегій підлітків як динамічної системи перспективного орієнтування особистості, спрямованої на свідому зміну і конструювання свого життя в контексті професійного становлення.

Література:

1. Ляховченко Н.В. Аналіз факторів, що впливають на вибір майбутньої професії старшокласниками / Н.В. Ляховченко, В.А. Петрук // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2014. – № 4. – С. 125-128.

2. Фрадинська А.П. Свідомий вибір професії як головна проблема сучасної молоді // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – 2010. – № 2. – С. 135-139.

О.О. Юрчук

Економічний університет в Катовіце (Польща)

Проблематика вищої освіти в контексті українських реалій

Становлення інформаційного суспільства, зміна соціального порядку та все більша актуалізація глобалізаційних процесів здійснюють неабиякий вплив на перебіг життя у сучасному світі. В таких умовах надзвичайно важ-

ливим для суспільства є забезпечення діяльності вищої освіти на якісно новому рівні. В контексті України було б досить вузько говорити, що вона має свою власну специфічну кризу в цій сфері. Але чому для українського суспільства саме зараз так необхідно змінювати підхід до розбудови системи вищої освіти?

Найважливіше, що в суспільстві присутній чіткий запит на ефективний інститут вищої освіти, що буде відповідати загальносвітовим фундаментальним стандартам [2]. В процесі розбудови держави нового кшталту, на засадах сучасної демократії і відкритої економіки, суспільство потребує системи вищої освіти без корупції, з престижністю продукування наукового знання та викладацької діяльності, з реальною, а не декларативною участю в Болонському процесі.

Порушив це питання і відомий український історик Ярослав Грицак в своїй роботі «26-й процент, або як подолати історію»[3]. Він вважає, що найвагомим аргументом до нагальної потреби активних дій є цінності. За компаративним аналізом Ярослава Грицака, молодь, що отримала вищу освіту та формує покоління «ровесників незалежної України», ціннісно є набагато ближчою до своїх однолітків з європейських країн, ніж до старших у власній країні. Також дослідник фіксує цікаву закономірність, згідно з якою чим менший вік та вищий рівень освіти молоді, тим меншає кількість регіональних відмінностей та збільшується підтримка євроінтеграційних моделей розвитку українського суспільства. Тобто, якщо українське суспільство на сьогоднішній день означило свій вибір щодо європейського майбутнього і хоче його перемістити з простору декларативного в простір реальний, освіта, а зокрема, вища освіта, має бути серед перших соціальних інститутів, що потрібно налагоджувати. Контраргументами проти сентенцій, щодо якості освіти, можуть бути твердження, що за всю свою історію Україна ще ніколи не мала такого освіченого покоління, як теперішня молодь, адже наразі країна входить у десятку країн світу з найвищою часткою студентів серед молоді [3, С. 96]. Та це не можна беззаперечно додавати до досягнень вітчизняної вищої школи. Модель цього феномену “освіченості” є досить деформованою. Ефектом такої деформованості є те, що вища освіта в українському суспільстві часто виконує функцію «babysitter» (такий термін використовує Ярослав Грицак, в перекладі з англійської мови- нянька), що оберігає молоду людину від безробіття, відтягуючи від повноцінної участі на ринку праці.

Безпосереднім акцентом у такому дискурсі є досягнення головної мети - виховання нової особистості, яка зможе активно діяти в сучасному світі. Механізмом її досягнення може стати нова парадигма навчального процесу, що уже широко розробляється і використовується в багатьох світових вищих навчальних закладів. Подібна концепція передбачає формування особистості з високим рівнем толерантності та емпатії, виховання в ній ідей консолідації і миру, що є ключовими в світі різноманітності. В українському ж контексті вона зазнає певні проблеми по повноцінній реалізації. Соціолог Ю.Г. Сорока

[6], що досліджує ідею студентоцентрованої освіти, зазначає, що найпомітнішим недоліком впровадження нової парадигми залишається відсутність у студентів можливостей вибору змісту та форм навчальних практик, а також низький запит на такі права з їх боку. Це обумовлене міцними патерналістськими орієнтаціями в стосунках інституту освіти з державою та, в свою чергу, студентів з викладачами, традиційною ієрархією теорії та практики, а також, що не є менш важливою проблемою, опосередкованістю зв'язку вищої освіти та ринку праці.

Ситуація в нашій державі повинна як ніколи пробуджувати зацікавленість роботи в цьому напрямі. Шлях до повноцінного входження українського суспільства в інакші економічне, політичне, соціальне та культурне поля генерує постійні запити до інституту вищої освіти на «креативну індивідуальність», компетентну особистість та громадянина, носія нової парадигми мислення, яка буде продукувати високоякісне знання і креативні рішення, розвиваючи себе та стаючи ключовим елементом змін суспільства.

Література:

1. Богачевська І. Болонський процес в Україні: стан та проблеми реалізації [Електронний ресурс] / І. Богачевська, М. Карпенко. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/May08/09.htm>
2. Вища освіта в Україні: громадська думка студентів (результати дослідження) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/visha-osvita-v-ukraini-gromadska-dumka-studentiv-.htm>
3. Грицак Я.Й. 26-й процент, або Як подолати історію [Текст] / Я.Й. Грицак. – К.: Фонд Порошенка, 2014. – 136 с.
4. Подольська Є.А. Освіта задля встановлення миру: методологічний потенціал соціальної науки як основа вирішення проблем глобальної інтеграції [Текст] / Є.А. Подольська, Т.В. Подольська // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: зб. наук. праць.* – 2014. – Вип. 20. – С. 295-299.
5. Сокурская Л.Г. Исследование академической мобильности украинских студентов методом построения дерева классификации / Л.Г. Сокурская, О.Н. Кислова // *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Сер. «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи».* – 2011. – № 948. – С. 222-229.
6. Сорока Ю.Г. Практикуючи студентоцентровану освіту: діагностичні аспекти студентських очікувань [Текст] / Ю. Сорока // *Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Сер. «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи».* – 2014. – № 1101. – С. 190-194.

ЗМІСТ

Безрукова О.А. Особливості викладання соціології студентам непрофільних спеціальностей як необхідна умова формування професійної компетентності та громадянської позиції	3
Бойко В.А. ВНЗ м. Дніпропетровська у семантичному просторі студентської молоді	5
Борисова Ю.В. Освіта як середовище сенсоутворення	7
Бурмага Н.В. Сетевые сообщества как новая форма социальной организации в условиях постмодерна	9
Гилюн О.В. Академічна нечесність студентів як предмет соціологічних досліджень	12
Гудзенко О.З. Академічна культура сучасного студентства в умовах реформування вищої освіти	14
Демичева А.В. Вибір вищого навчального закладу абітурієнтом: між бажанням та реальністю	16
Зоська Я.В., Катаев С.Л. Патриотизм как черта социальной морали жителей города	18
Зубарева О.И. Феномен паники в зеркале социологической рефлексии	20
Ковальчук А.Є. Дискурс майбутнього в футурологічних прогностичних практиках	22
Комих Н.Г. Постматеріалістичні цінності як ресурс екологізації суспільства	24
Кривошеїн В.В. Соціологія ризику як новий напрям соціологічного теоретизування	27
Легеза С.В. Кордони та трансграничне у сучасній масовій культурі ...	30
Лисеєнко Е.В. Политическая культура населения Украины после Евромайдана	32
Макаренко В.А. Мотивація до навчання як соціальна та наукова проблема	34
Міхно Н.К., Пятковський М.Г. Колективні рухи як фактори соціальних змін в міському просторі	36
Ніколенко В.В. Евристичний потенціал соціології у дослідженнях гастрономічної культури суспільства	38
Пірог Л.А. Забезпечення гендерної рівності на ринку праці в Україні	40
Піронкова О.Ф. Вплив наявності психіатричного діагнозу на дружні стосунки із психічно хворими	42
Познанська К.В. Вегетаріанство: гастрономічні практики чи стиль життя	44
Склярєнко К.О. Методологічні перспективи біографічних методів у дослідженнях повсякденності	48
Стадник А.Г. Специфіка використання інформаційних засобів у якості інформаційної зброї в процесі інформаційної війни	50

Tolkachova G. Le problème d'identification des Ukrainiens au sein d'émigration russes en France (la période entre deux guerre)	53
Трушова А.О. Вплив релігійного фактору на процес ресоціалізації осіб, позбавлених волі: соціологічний аналіз	56
Тупикова С.В. Труд в условиях эмоционального капитализма: социологическая рефлексия	59
Уджмаджурідзе Г.Г. Теорія практик в межах структурного конструктивізму П. Бурдьє	61
Удовицька Т.А. Проблеми дослідження соціальних ризиків в українській соціології	65
Хижняк О.В., Хижняк К.В. Актуалізація ролі медіа-середовища у формуванні колективного опору корупційним практикам у сучасному українському мегаполісі	67
Ходус О.В. Приватность как конвенциональный концепт: к обоснованию эвристических возможностей	69
Ячний А.М. Соціальна інженерія як перспективний напрямок розвитку соціологічної науки	72
Балійчук В.А. Естетизація політики як сучасний тренд	73
Бицюра О.О. Змістовне наповнення соціальних когніцій хабарництва та їх відображення в сучасних освітніх практиках	75
Драпп І.О. Теоретичні основи вивчення категорії «образ» в соціологічному дискурсі	79
Миславець О.В. Політичний гумор в соціокультурному просторі України	81
Новікова Д.М. Візуалізація бажаного в умовах глем-капіталізму	83
Радионова В.А. Средовая маргинальность в пространстве города: основания и формы	87
Соловйова А.О. Довіра як соціальна та соціологічна проблема	89
Худа А.В. Проблема свідомого професійного вибору підлітків як об'єкт соціологічного аналізу	91
Юрчук О.О. Проблематика вищої освіти в контексті українських реалій	92

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

**Соціологічна наука в Україні:
сучасний стан і світові тренди
Матеріали Міжнародного круглого столу
(м. Дніпропетровськ, 20 квітня 2016 р.)**

Підписано до друку 18.04.2016 р. Формат 60x84/16. Папір друкарський. Друк плоский.

Ум. друк. арк. 5,81. Обл.-вид. арк. 6,53. Тираж 100 прим. Зам. № 138.

Свідоцтво про видавничу діяльність та
розповсюдження видавничої продукції
Серія ДК № 2131 от 23.03.2005 видано Державним комітетом
телебачення та радіомовлення України.

Видавництво «Грані»
49000, м. Дніпропетровськ, вул. Чкалова, 25
Тел./факс: (056) 744-42-39, 744-38-35
www.grani.org.ua, almagrani@i.ua

Надруковано ПП Тремпольцев
49066, м. Дніпропетровськ, вул. Мирна, 21